

Szépirodalom

Ficsku Pál: Borvér	5
Harcos Bálint versei	20
Simona Popescu versei (Szonda Szabolcs fordításai)	24
Magyary Ágnes: Dózsa György unokája	34
Bangha Mónika: Ihlet	39
Miklóssi Szabó István: Démenotar	45
Cseh Katalin versei	51
Nagy Dóra-Anna versei	54
Soós Amália versei	60
Drubina Karolina: A szőlőtőkék tengerén	63
Murányi Sándor Olivér: Sziklarepedés	67
Szondy-Adorján György versei	69
Maros Márk versei	71
Török Ábel versei	73
Csizmadia Bodza Réka versei	75

Literata Hungarica

Móser Zoltán: „Hozzánk illendő legyen a kép” (Egy elképzelt Petőfi-film utolsó képkockáihoz)	77
---	----

Pályakép

„Közel sincs vége a harcnak...” (Mirk Szidónia-Kata beszélgetése dr. Nyisztor Tinka néprajzkutatóval)	81
--	----

Kelet Népe

Dr. Nyisztor Tinka: A levesétel szerepe és jellege Pusztina táplálkozáskultúrájában	103
--	-----

Ködoszlás

„Rengeteg nyom van, amit az elmúlt századok emberei hagytak hátra, csak hát meg kell tanulnunk olvasni ezeket” (Magyarosi Sándor beszélgetése Fehér János művészettörténésszel)	114
---	-----

Irattár

Kémenes Árpád: Meteorológiai mérések Csíksomlyón	152
--	-----

Forgószínpad

A legnagyobb kincs az, hogy bármit megtehetek a színpadon (Gagyí Katinka beszélgetése László Kata színművésznővel, a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház munkatársával)	171
---	-----

Előfizetők névsora	181
------------------------------	-----

E lapszámunkat Fazakas János László
festményeivel illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Magic Print, Ónfalva
FELELŐS VEZETŐ: Dohotaru Maria

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó - Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Ficsku Pál

BORVÉR

(hangpróza)

Kimegyünk?
Menjünk? Már most?
Én már szeretnék menni.

Jaj, Huncutka! Miket beszélsz. Tudod, hogy kilenc hónapra vagyunk életre ítélve. Még csak nyolc telt el. Ne siessünk. Jó itt bent. Megvan mindenünk. Meleg van. Van mit ennünk, jön a nafta. Amíg anya eszik, mi is jóllakunk. Nem kell csinálnunk semmit. Csak lubickolni a magzatvízben. És nőni. Nőni. Nőni. Nőni. Itt biztonságban vagyunk. Ki tudja, mi van kint? Lehet, hogy háború. Legalábbis apa szavaiból ítélve, nem sok jót sejtek a kinti létről. Csak várjunk szépen a sorunkra.

De én akkor is ki akarok menni!

Jó. Menjél Huncutka. Én maradok.

De Kópé! Tudod, hogy csak együtt mehetünk ki. Ikrek vagyunk. Ha én azt mondom, megyek, akkor neked is jönnöd kell! Amúgy is, az lesz az életben, amit én akarok! A harmadik évezred a nők évezrede lesz. A pöcsötöknél fogva fogunk rángatni benneteket mi nők. Így ni! Na, fáj? Jössz már?

Jajj, te! Hagyj békén! Ne csikizz! Jajj! Jajj! Jajjajajj! Mi lesz belőled, Huncutka, ha nagy leszel?! Férfiak kízója leszel! Férfipeccér! Jobb, ha meg se születesz!

Ilyet ne mondjál, te, mert megjáród!

Jaj, ne csináld! Megfojtasz a köldökszínóroddal! Hagyd abba, hagyd már abba, nem hallod?! Hagyd abba, mert beléd tömöm a méhlepényt!

Nem hagyom! Nem hagyom! Nem hagyom!

Hagyd már abba, könyörgöm! Nem látod, hogy lilul a fejem?!

Sötét van! Nem látom! No jó... Fognak még kínozni a kinti életben a nők.

Végre. Végre abbahagytad. Te testvérkínozó.

Látod, ez anyának fáj. Jajgat. Minek rugdosod? Minek rugdosod így belülről? Ne bánts! Mindig ezt csinálod. Maradj a seggeden, nem megyünk még sehova. Inkább hallgassunk zenét.

Utálok a telet.

Azt se tudod, milyen idő van kint.

Nem azt a telet, te buta, ezt a vivaldisat. Állandóan ezt kell hallgatnunk, csak azért mert anya azt olvasta, hogy a zene megnyugtató a hasában levő gyerekeket. Vagyis minket. Hogy pszichésen jó, meg valami egyensúlyról is beszélt, meg agyfélteke, bal, jobb, bal, jobb, jönnek a majmok, ilyesmik. Engem például nagyon idegesít. Hogy mer valaki leírni olyasmit, amit nem is tapasztalt. Honnan tudja az a pszichológus, vagy ki, hogy mi van itt bent az anyalyukban? Szeretnék aludni, ha már nem engedsz ki, legalább hadd aludjak. Erre felharsan ez a Vivaldi. Hagyjanak engem békén pihenni! Lesz elég dolgom kint. A tavasz az szép volt. Olyan békés. Az tetszett. Persze lehet, hogy csak azért, mert akkor még kicsi voltam, zeneileg még nem is annyira művelt.

Ritka pillanat, Huncutka, de most igazad van. Én is jobban szeretem, ha apa Tankcsapdát hallgat. Arra jobban lehet bulizni. Ha nem hiszed el, hogy az élet nem ajándék, nézd meg azt, hogy élnek anyádék... Jó, mi?

Bulizzunk?

Most még ne. Majd este. Amikor anya megissza a pohár borát. Az jó. Felszívódik a vérbe és az nekünk is jó. Neki meg kell, hogy tágítsa az anyaszáját. Nem is éneklek tovább, aludjál csak. Este bulizunk a borvérré.

De én most akarok bulizni!

Jaj, Huncutka, az előbb még aludni akartál.

Én akkor is most akarok bulizni. Most akarom, hogy jó legyen. Nem akarok mindig várni a jóra. Még meg se születtem, és már várakoznom kell. Unom. Kint is ez lesz. Várni kell a kórházban, hogy legyen elég vér. Addig majd kékülök, meg satnyulok. Aztán várni kell, hogy hazamehessünk, hogy hazavigyenek minket a kétágyas luxusinkubátorból. Várni kell, hogy kiderüljön, túléljük-e ezt a világbavetődést. Ketten, együtt. Én nélküled nem megyek. Ha te meghalsz, én is meghalok. Ha anya meghal, mi is meghalunk. De úgyis megszületünk. Aztán otthon várni kell, hogy apa megmelegítse a kaját. Mert anyának nem lesz teje. Amíg apa melegíti a kaját, addig, addig én meg ordítok. Ajdajdáj, éjdéjdéjj, ajdajdáj, éjdéjdéjj... Az ordítástól bedagad a torkom. Várni

kell a mentőre. Anya ordít apára. Várom, hogy anya abba hagyja. Aztán várnom kell, hogy megtanuljak számolni, hogy megszámoljam, megvan-e mind a tíz ujjam. Aztán várnom kell, hogy megtanuljak olvasni. Pöttyös könyvet akarok, ordítom majd. Pöttyös könyvet akarok! Aztán várni kell az első csókra az oviban. Az első ölelésre később. Várni kell az első kisbubára. Hogy kisbubám legyen, olyan kis bolondos kópé, mint te vagy, Kópé. Aztán várni kell a halálra. Mások is várnak rá. Magatehetetlen leszek. Magam alá csinálok, mint egy csecsemő. Pelenkáznak. Azt hiszik, nekem is jobb lesz, ha meghalok. Pedig a halált csak az ismeri, aki már átélte... Én nem akarok várakozni. Én ki akarom élvezni az élet előtti élet minden pillanatát. Bulizni akarok! Anya igyál! Anya igyál már!

Maradj már! Nem láttam még csajt, aki ennyire vágyik a pia után.

Jó, akkor kimegyek. Szörnyű alak vagy. Kimenni se engedsz, bulizni se. Amúgy se láttál rajtam kívül még senkit, csak a méhlepényt.

De Huncutka, tudod, hogy nem mehetünk ki külön, csak az a bolond orvos találta ki az egészet. A faszom ki van a tudománnyal. Emlékszel?

Ja. Apa halálra röhögte magát. Szerettem volna akkor az arcát látni.

Akkor láttak minket először anyáék. Anya hasán masírozott az orvos valami ketyerével, megfigyeltek minket. Már az anyalyukban is. Mondom, hogy háború van kint. Vagy ha nincs, az lesz. Ha már az anyaméhben is megfigyelnek. Biofasiszták. Valami ultrahang volt, vagy mi. Masírozott az orvos, te meg, te úgy fordultál, hogy ne lássák, ki vagy. Hogy puncis vagy. Apa meg csak kérdezgette, hogy milyen, mondja már, hogy milyenek. Én megmutattam magam, hogy fiú vagyok, pöcsös, hagy örüljön apa, egy apa mindig örül, ha fia születik. Kis csippendél kópé, mondta az orvos, csak úgy mutogatja magát.

Már ott is bohóckodtál.

Te meg addig bújócskáltál, hogy majdnem lejárt a rendelési idő. Pedig tízezer forintot fizetett érte apa. Anya már majdnem pityogott, amikor hajlandó voltál megfordulni, hogy megmutasd a puncidat. Kislány, mondta az orvos.

Nem is volt bolond az az orvos. Először is kimutatta, hogy én fejlettebb vagyok, mint te. Mondtam, hogy a nők évezrede lesz a harmadik. Másodszor, én szebb vagyok. Harmadszor, ahogy a súlyból és az adatokból a számítógép kiszámolta, nekem két héttel hamarabb kellene megszületni, mint neked. Úgyhogy én megyek.

Én meg itt maradok, mi? Te kimész, engem meg visszavarnak anyába. Akkor lehet, hogy mi meghalunk. Én is. Te is. Anya is. Apa meg majd bánatában felakasztja magát. Ezt akarod? Ezt akarod? Mondom, hogy bolond volt az az orvos. Maradj már! Na. Este majd bulizunk. Addig maradj a seggeden. Gombolyítsd a köldökszinórt!

Jó, akkor alszok még egyet addig. Nem szeretek fáradtan bulizni. Várj, hátat fordítok. Vigyázz, nehogy beleakadj a köldökszinóromba, tudod, hogy azt nem szeretem.

Szép lány ez a Huncutka. Ha nem huncutkodik, hanem alszik, akkor nagyon szeretem nézni a kis arcát. Bár nem látom a sötétben. De el tudom képzelni. Azt mondják, képzelet nélkül élni lehet, de nem érdemes. Azt mondja, azért huncut, hogy egyszer apa beleírja egy könyvbe. Apa ugyanis író. Könyveket ír. Most is valami könyvet ír, valami sóról. Azt mondja, most ez a divat a tévében, meg ezt is olvassák. Hogy így összezárnak embereket, és azt csinálnak, amit akarnak, meg amit mondanak nekik. Apa most egy könyvbe zárja össze őket. Szar lehet egy könyvben összezárva lenni, se köldökszinór, se lubickolás, se méhlepény, csak a nyomdaszag. Ólomsúly. Mi legalább jól elvagyunk itt Huncutkával. Apa könyve az első könyv, amit hallgattam. Apa esténként anya mellé fekszik, és miközben felolvassa neki az asznapi részt, simogatja a hasát. Anya ilyenkor szokta meginni a borát, amit az orvos rendelt neki. Aztán néha felsikít, jaj, ez borzasztó, látod, még a gyerekek is rugdosnak! Szegény anya, nem tudja, hogy nem apa könyve miatt rugdosunk, csak jólesik a borvér. Az a finom borvér. Olyankor buli van. Ugrókötelezünk a köldökszinórral... Na, kezdődik a buli, mindig ezzel a Bartókkal, vagy hogy hívják, mindig a Bélával kezdődik. Az valami szörnyű Kékszakáll. Bár jobb, mint állandóan az a Vivaldi, de rosszabb, mint a Tankcsapda. Hosszútávon. Anyának azért kell bort innia meg céklát ennie, mert valami bérszegény vagy mi. Azért iszik, hogy ha megszületünk, egészségesek és gazdagok legyünk. Kurva Bartók! Mindig felébreszti Huncutkát.

Hjahj. Kezdődik az öcsédparti?

Ja. Mindjárt buli van.

Apa már ott fekszik anya hasán?

Úgy érzem ott.

És hol járnak?

A nyolcadiknál.

Ennyi nőt kinyírni. Nem is igazán értem apát.

De hát nem ő a gyilkos.

Honnan tudod? Még nem is láttad.

Nem láttam, nem láttam. Persze, hogy nem láttam még apát. Innen nem lehet kifele ultrahangozni. Még ha lehetne is. Honnan lenne tíz rongyom, hogy kifizessem az orvost. Nincs pénzem. Még csak magzat vagyok. Neked van?

Honnan lenne? Még kifejlett oldalzsebem sincs.

Nem láttam apát, és kész. De azért mindennap hallom. Meg érzem, ahogy simogatja anya hasát. A nőket meg nem ő nyírja ki, ő csak leírja az egészszet.

Ugyan már, annyi író volt már gyilkos. Fogják magukat, és kinyírnak valakit. Apa néha azt mondja, írónak lenni kegyetlenebb mesterség, mint a hóhérré. A múltkor is elkezdett írni egy indiános regényt, csak úgy a pénzért, hogy anyának legyen borvér, hogy mi legyünk, aztán a kilencedik oldalon egy csatajelenetben elesett mindenki. Az indiánok is, meg a cowboyok is. Mind meghaltak. Csak azért, hogy mi legyünk. Apa nem tehetett semmit, a maradék kétszáz oldalon csak nem írhatott csendéleteket. Odalett a regény meg a pénz is.

Ma ki halt meg?

Bulvár Kund felesége, Keca. Apa szerint ez a Bulvár Kund annyira nagyképű volt, hogy azt hitte, őt nem lehet átverni. Meg hogy ő médiasztár, csak azért, mert levegővétel nélkül megfúrta azt a hajót. Hogy ő a sók hőse. Múltbasó. Aztán meg most glettelhette a feleségét. Bele a falba. És zokogott. Gyenge férfi. Aki hülye, haljon meg.

Én akkor se szeretem ezt a gyilkolászást. Szerencsére már csak négy spiné van hátra. Abból még három végleg bent marad a házban, csak egy szabadul.

Ha csak apa nem hágja át a balladai hagyományt.

Hallod, már csobog. Na végre. Jön a nafta. Anya iszik. Mindjárt felszívódik a vérbe. Lehet bulizni.

Te Huncutka. Én úgy szeretem az életet. Olyan mámorító.

Mámorító, amikor jön a borvér, csak úgy hátradőlök itt az anyalyukban, megtámasztom a fejem a méhlepényen, és élvezem az életet.

Kár hogy a Névtelen nem lehet itt.

Ne is mondd! Itt volt az a kis csíra is. Olyan pici volt, mint a neve, csíra. Szegényke. Emlékszel, Kópé, eredetileg hárman voltunk. De azt mondta anyának az orvos, jobb lenne, ha nem születne meg. Lehet, hogy nem lenne lába. Vagy a szíve állna meg. Vagy vak lenne. Annyi szörnyűség történhet az emberrel. Apa még templomba is elment. Hogy imádkozzon, szívódjon fel az a kicsi. Csak nekünk ne legyen bajunk. Még nevet se adott neki, nehogy egész életében kövesse a bánat.

Miket mondasz, Huncutka? Mi az, hogy egész életében kövesse a bánat?

Hát a bánat. Azt ugyan nem tudom, hogy mi az, de apa szerint az embereket, amikor befalazzák a feleségeiket, követi a bánat. Mondjuk én nem bántam, hogy a Névtelen felszívódott.

Én meg nem bánám, ha még nem mennénk ki.

Azt mondom neked én, Kópé, szörnyű az, hogy egész életünkben a halállal foglalkozunk. Még meg se születtünk, és már itt kísért bennünk. No, igyunk a Névtelenre. Gyere, szívó a naftát.

Buli vaaaaan! Buli van anyában, Huncutka, buli van anyában, nézd csak, táncolok, mint Fredaszter!

Buli van anyában! Buli van anyában! Buli van anyában! Te Kópé, én elfáradtam. Aludjunk.

Nekem is megártott ez a borvér. Aludjunk, Huncutka. Hallod, alszanak már ők is, itt bent még a csendet is lehet hallani...

Na, végre felébredtél. Szerintem reggel van. Meséljek neked? Tudod, hogy apa is reggeli meséket ír a Rádióba.

Jaj, Kópécska, mesélj valami szépet. Csak igazítsd már meg a köldökzsinóromat, az éjszaka összegabalyodott. Majd elmesélem, mit álmodtam. Szörnyű volt.

Egyszer volt, hol nem volt, kint az anyalyukon kívül, a való világban, volt egy ember. Elek bácsinak hívták. Hatalmas nagy érdekes lapátkezei voltak, mert Elek bácsi kőműves volt. Elek bácsi nagyon szeretett falazni. Ha véletlenül nem volt munkája, akkor a kertjében falazott, téglából csinált labirintust egy középkori recept alapján. Abban bolyongott, de mindig kitalált abból a labirintusból. A falazáson, a kőműves sörön és szalonnán kívül egyetlen dolgot szeretett még, a kékszemű, szőke, vékony lányokat. Olyan barbisokat. Elek bácsinak volt még egy

különös szenvedélye, házat épített a labirintusa mellé. Óriási házat, olyat, amilyen még a mesében se volt. Sok-sok-sok szobását. Ha szert tett egy szőke lányra, épített a házban számára egy szobát. Legyen szűz a hálószobánk, szokta mondani, olyan, amelyet még mocskos kurva testével nem illett. Olyat, aminek a padlatát a te szent véred illeti először. És akkor megdugta a lányt, elmetszette a torkát, és befalazta. Vérit meg a mézbe keverte.

Jaj, ne beszélj így a nőkről!

Ne szólj közbe, Huncutka. Szóval Elek bácsi mindegyik csajának épített egy szobát. Csak egy dolgot nem tudott Elek bácsi. Azt, hogy nem az édsz, a tripper, a kankó, a prosztatarák, a köszvény, az alkohol vagy a cukor a férfiak legnagyobb ellensége, hanem a Pygmalion-effektus. Találsz egy nőt, tanítatod, felöltözteted, aztán egy szép napon lelép a bankszámláddal és a titkos pinkódoddal. Mer' ilyenek a nők. Lelépnek a nők, ha nem falazod be őket.

Szép kis mese, mondhatom. Meséld inkább a Hófehérkét.

Mondtam már, hogy ne szólj közbe. A Hófehérke amúgy is pedofil thriller. Azt akartad, hogy meséljek, hát akkor hallgasd. Ráérsz hallgatni. Amúgy is, Elek bácsi szerint Hófehérke is egy rohadt kurva volt. Egy perverz állat. Törpékkel csinálni. Kiságyban. Szóval Elek bácsi minden lánynak épített egy szobát, és amikor az elhagyta, akkor befalazta az ajtót, bútorostul, fényképestül, emlékestül együtt. Még Mese felügyelő, aki az eltűnt lányok után nyomozott, és az építési hatóság se tudta, hány szobából áll Elek bácsi háza. Szomorkodott, szomorkodott Elek bácsi, itt van ez a hatalmas ház, és ő csak a szuterént lakja. Mígnem egy napon hoztak neki egy újabb szőke lányt. Barbarának hívták. Bőre fehér volt, mint az oltott méz, szeme ultramarinkék, mint a tenger, szája piros, mint az érett eper. Elek bácsi érezte, ő az igazi. Taníttatta, öltöztette, a legnagyobb szobát neki építette, mégse ment el. Még a tengernél is voltak. Lubickoltak a boldogságban. És akkor látott a tévében egy hirdetést. Valóságsósat. „Hamarosan indul a Bükkbrother ház. A világ első befalazósója. Tizenkét kőműves, tizenkét asszony, egy tizenkétszobás villáért, fenn a Bükk tetején. Szereti a feleségét? Sok gyereket akar és sok szobát? Szeret kockáztatni? Hát akkor jelentkezzen ön is! Nem szereti a feleségét? Csak ámtíja? Szabaduljon meg tőle nyilvánosan! Falazza be a képernyő előtt! Jön a Bükkbrother ház! Jelentkezzen ön is!”

Jaj, Kópé. Te az apa regényét meséled.

Mért, nem jöttél rá? Az apa regénye jobb, mint egy mese. Az előlegből vette nekünk a kiságyakat. Meg az ikerbabakocsit. Úgyhogy csak ne szidd apa regényét, mert befalazlak én is, mint Bulvár Kund Bulvárnét.

Undok vagy. Nem beszélek veled.

Hadd folytassam!

Nem érdekel. Ne szólj hozzám! Majd elmondom én is egyszer, mit álmodtam.

Jól van, Huncutka, még megbánod. Nem hagylak aludni. Mindjárt jön neked a tél.

Mit csinálsz?

Jól megrugdostam anya hasát. Hogy berakja a Vivaldit. Szereted, nem? Te Kópé, én megfojtalak!

Ne! Ne! Ne! Huncutka, ne csináld! Hagyd abba! Jajj! Segííítsééég! Valaki segítsen! Legyünk már csendben.

Ne haragudj. Legközelebb elmesélem neked a Hófehérkét. Meg a Hüvelyk Matyit is, meg a Kisgömböcöt. Jó?

Nem haragszom. Tudod, hogy szeretlek.

Figyelj csak, Huncutka. Hallod?

Mit?

Hallod a csendet? Anya elaludt. Hadd aludjon. Játsszunk csendben.

Mit játsszunk?

Játsszunk öregeset. Játsszuk azt, hogy öregek vagyunk. Mondjuk hetvenévesek.

Ugyan már, még meg se születünk. Hogy lehetnénk öregek.

Jaj, te. Ha kimegyünk, felnősz, és ha nem lesz képzelőerőd, nem mész semmire. Mert az élet nemcsak valóság, hanem képzelet is. Merj merész és öreg lenni.

Én kilenchnapos szeretnék lenni, hogy kimehessek már az anyukból, nem pedig hetvenéves. Hova tűnik akkor az életem.

Jaj, te, hát ez csak játék! Úgyis nyolchónaposak vagyunk, de még mindig csak mínuszba. Na, kezdjük, de csak suttogva. Próbálj öregesen beszélni. Így ni:

Látod, lassan átoson fölöttünk az élet.

Hetven év...

Hát bizony, hetven év. Az nem semmi. Öröm és bánat. Életek és halálok. Szerelmek és csalódások. Egyszer fent, egyszer lent. És örök

várakozás. Emlékszel, mint ahogy az anyalyukban mondtad. Várakozás az első csókra, az első ölelésre. És várakozás a halálra. De én még nem akarok meghalni.

Várj, hozzád bújok! Hideg van már itt kint a teraszon. Lassan jön a tél. Adj a pokrócodból! Na, így jó... Hát nézd meg őket! Nézd meg az unokáinkat! Hogy játszanak. Megannyi kis Kópé és Huncutka. Úgy buliznak a kertben, mint mi annak idején anyában.

Ott az anyalyukban volt a legjobb. Volt időnk tervezgetni. Jaj, te, nézd azt a kis Huncutkát, ahogy pipiskedik! Ő is balettáncos akar lenni, mint ahogy te akartál. Szerintem nincs a földön ügyesebb csaj, aki úgy bánt a köldökzsínórral, mint te. Művész vagy.

ÉN? Művész? Megette az idő a csontjaimat. Majd az utódaink. Talán majd ők megváltják helyettünk a világot.

Nézd a Kiskópét, ahogy leülteti a többieket a kerti székekbe, és előadást tart nekik. Azt mondja, hogy ő gyerekfilozófus lesz. Mert a világ problémáit mindig a gyerekek oldották meg, vagy rontották el. A múltkor is, amikor itt voltak a fiam barátai egy kis kerti partin, Kiskópé magyarázott nekik Arisztotelészről, Platónról, Attiláról, Robin Hoodról, Napóleonról, Haynauról, Hitlerről meg Rákosiról, és még ki tudja, mennyi mindent összehablatyolt. Amikor megkérdezték tőle, hogy Kiskópé, hát mi köze ennek a gyerekekhez, hát nem a felnőttek tették tönkre a világot, nem pedig az ilyen kiskópék, mint te vagy ő, a felnőttek megfontoltságával, csak ennyit válaszolt, mindenki gyerek, mindenki valakinek a gyereke. Ti is.

Gyerekek vagyunk mi is. Anya és apa gyerekei. Nyugodjanak békében.

Hát ez nem volt egy vidám játék.

Ne haragudj, én még nem tudok öreg lenni. Azt se tudom, mi van ott kint. Én még élni akarok. Meg bulizni. Mindjárt iszik anya, és jön a nafta.

Buli vaaaaan! Buli van anyában! Buli van anyában! Buli van anyában! Buli van, buli van anyában!

Te Kópé, én elfáradtam. Aludjunk.

Nekem is megártott ez a borvér. Aludjunk.

Na, már megint Krónika. Meg a Vas István Zoltán. Megint jönnek a hírek. Legalább ötven meghaltak az éjszaka közlekedési balesetben, amikor egy kisbusz ütközött egy kamionnal. Szén-monoxid-mérgezésben meghalt egy teljes állami gondozott intézet. Könnyebb sérülést

szenvedett az a férfi, akire fa dőlt a Hortobágyon. Állandóan ilyen szörnyűségekre kell ébrednem. Kit érdekel. Mért nem úgy kezdik, hogy legalább tizenketten születtek az éjszaka Magyarországon. Vagy úgy, hogy epekedve várja a világbavetődést Kópé és Huncutka anyja hasában. Bár már nem is tudom. Olyan unalmas minden. Reggel ébreszt a Vas István Zoltán, Huncutka még alszik, eleinte megkérdezte, mik a hírek odakint, de aztán megunta. Utána játszunk, vagy a köldökzsinórral vagy nyomogatjuk a méhlepényt, hátha hajlandó megszólalni, de nem. Már az is unalmas. Kis délutáni csendespihenő, aztán jöhet a buli. Anya iszik, apa mesél. Az legalább jó. Szeretem apa regényét. Kifigurázza ezeket a sósokat. Igaza van. Próbálnának bezárva lenni kilenc hónapig egy méhlepénnyel együtt úgy, hogy felszívódik a meg nem született kistestvérük. Amikor anyja megissza a vérborát, akkor bulizunk egyet, aztán alvás. A pszichológusok meg az anyaszakértők szerint mi még nem álmodunk. Marhaság. Csak az a baj, hogy már itt bent tudjuk, álmaink többsége úgysem válik valósággá. Akkor meg minek élni. Minek megszületni. Mindegy. Szóval egyhangú ez az élet előtti élet is...

Hhaj. Na. Még egy nap. Már unom. Menjünk már ki.

Jaj, Huncutka, ezt a néhány napot várjuk már ki. Menjünk ki együtt. Engem nem érdekel az az orvosi lelemény. Az, hogy te két héttel hamarabb mész ki. Pedig az orvostudomány fejlődik. Mi azért vagyunk, mert az apa spermáját befalazták anyába. Csak úgy belombikozták. Harminc évvel ezelőtt azt még nem lehetett volna. Akkor még nem születhettünk volna meg. De tudod, mit mondok én neked, Huncutka? Az igazi tudomány az lenne, ha az orvosok kitalálnák a méhturizmust. Ha már az úrturizmust kitalálták, mért ne lehetne méhturizmus is.

Micsoda?

Mi, mi, mi? Méhturizmus. Hogy ha házibuli van az anyalyukban, akkor meg tudunk hívni magunkhoz valakit. Állandóan csak ketten bulizunk. Hát milyen házibuli ez. A Névtelen felszívódott. Itt van ugyan ez a méhlepény, de ez meg se nyikkan. Még táncolni se lehet vele.

De hát, hogy képzeled?

Hogy képzelem? Még meg se születtem, nemhogy elvégeztem volna az egyetememet vagy akadémikus lennék. Találják ki ott kint az okosok, hogy jó legyen nekünk itt bent. Méhturizmust akarok! Méhturizmust akarok! Gyere üvölsük együtt!

Méhturizmust akarunk! Hogy lobogjon a hajunk! Méhturizmust akarunk! Hogy lobogjon a hajunk! Méhturizmust akarunk!

Te Kópé! Mostantól ne öregeset játszunk, hanem turistásat. Ha meg nagy leszel, ne író legyél, mint apa, hanem legyél genetikus! Dolgozd ki ezt a méhturista programot! Több millió gyereknek okoznál örömet. Képzeld el, minden gyerek születése előtt megismerné az apját.

Oké. Ki jöjjön először buliba?

Nem értem.

Hát ki legyen az első méhturista? Találd ki, és játszunk el. Szimulációs program. Úgy hívják tudományosan.

Jaj, Kópé, még sohasem gondolkodtam ennyit. Most megfogtál.

Huncutka! Érted csinálom, nem ellened. Tessék gondolkodni!

Gyerek legyen vagy felnőtt?

Jaj, Huncutka, tudod, hogy mindenki valakinek a gyereke. Gyerek legyen.

Akkor legyen apa.

Ki?

Legyen az apa.

Apa? Apa az anyában?

Igen. Te is tudod, hogy mindig azt mondja, úgy szeretne már látni bennünket. Anya nem jöhet, olyat még a legakadémikusabb akadémikus sem talált fel, hogy valaki belebújt saját magába. De apa hadd jöjjön.

Na jó. Legyen apa. De hogy jön be?

Nem te mondtad ezt a szimulációt vagy mit. Hát játszd el te. Zsugorítani még úgy sem tudod, majd ha akadémikus leszel, csak akkor. Addig bulizzunk.

Várj. Felkészülök.

Jaj, drágáim, végre itt vagyok, hadd öleljelek meg benneteket. Jaj, Huncutka! Jaj, Kópé...

Apa! Apa! Végre itt van apa! Már úgy vártunk!

Jaj, apa, úgy vártunk már! Amióta megtudtuk a Krónikából, hogy te vagy az első méhturista, Kópé nem is tud aludni.

Mért aludtam volna? Ma reggel mondta csak be a Vas István Zoltán, hogy apa jön.

Jaj, Kópé. Játsszál már!

Jó, csak úgy mondtam. Nem olyan könnyű apa helyébe képzelni magam.

De én nem lehetek apa. Én lány vagyok.

Az igaz.

Apa, biztosan elfáradtál a hosszú úton. Sütöttem neked a méhlepényből sütit. Finom, nyákos. Van hozzá magzatvíz is. Mi már kicsit unjuk, de te még nem kóstoltad. Este meg buli lesz, majd meglátod. Buli lesz, amikor anya iszik. Lesz borvér. No, egyél és igyál szívesen.

Pfuj, Huncutka. Rámjön a hányinger.

Kópé! Játsszál már!

Jaj, gyerekek, ti nemcsak szépek vagytok, hanem jóságosak is. Anyával pont így szerettük volna. Finom ez a lepény. A víz se rossz. Jó dolgok van itt bent.

Én jól elvagyok. Csak Huncutka huncutkodik.

Apaaa... Nem lehetne már most kimenni?

Nem, kislányom. Még egy hónapot maradnotok kell. Legyél olyan, mint Kópé. Nézd meg, milyen türelmes. Rendes. Szófogadó gyerek. Nem olyan, mint te.

Undok vagy. Ilyet nem is mondana apa.

Undok vagyok. Most látsz először, és azt mondd, undok vagyok. Jaj, kislányom, mi lesz így belőled, ha megszületsz. Bántod az apádat. Szégyellj magad. Térdelj a sarokba! A méhlepényre.

Na, Kópé, ne bomolj már, tudod, hogy neked mondtam, nem apának!

Tudod kislányom, ha most kijönnétek, lehet, hogy Kópé meghalna. Vagy anya. Nézd meg a kis Kópét! Olyan kicsike még. Itt a sötétben is látom, hogy sápadt. Simogasd csak meg a hasfalát! Látod, milyen gyenge? Maradjatok még itt szépen! Látjátok, eljöttem hozzátok? Kint már úgy várunk anyával. Anya nagyon sokat szenvedett miattatok. Ahhoz, hogy legyetek, nagyon sok gyógyszert meg injekciót kapott. Néha napokig kellett feküdnie. De hát ezt ti nem tudhatjátok.

Jaj, Kópécska, te tényleg ilyen kis gyenge vagy? Én nem is tudtam. Mért nem mondtad eddig? Na, odabújok hozzád. Gyere!

Mennem kell, gyerekek. Anya mostanában nagyon fáradt. Álmában mosolyog. Rátok gondol. Majd kint megmutatjátok, milyen is az a buli. Menj apa! Jó volt téged látni. Vigyázok Kópéra.

Na, milyen voltam?

Egész jó apa lesz belőled.

Egy kicsit pihenek. Fáradt vagyok mostanában.

Tényleg fáradt vagy, Kiskópé?

Mért, ki mondta?

Apa.

Ugyan már. Azért mert apa volt az első méhturista, még nem kell mindent tudnia. Amúgy is. Apa én voltam.

Akkor megnyugodtam. Pihenj egy kicsit! Ha kezdődik a buli, majd szólok.

Nem keltettél fel.

Három napot aludtál. Nem volt buli. Anya rosszul van.

De apa azért mesélt?

Igen.

Mi van a Bükkbrother házban? Hány nő él még? Hányat falaztak be?

Mindegyik nő él. Ki a falban, ki azon kívül.

Hogyhogy a falban?

Nem nagyon értek még a regényelmélethez vagy mihez, de apa azt magyarázta anyának, hogy ő még dramaturgiailag se gyilkos. Hogy nem bírja nézni ezeket a nőket, amint a férjeik glettelik be a falba őket, azok meg siránkoznak, meg jajgatnak, fáj nekik a nemlét, vagyis hát nem nézni nem bírja, hanem írni. Azt találta ki, hogy a nők felélednek a falban, a kőművesek kispórolták a mészt, levegős lesz a fal, és éjszakánként átkokat szórnak a férfiakra. Azok már menekülnének haza, de nem lehet, szerződés köti őket a tévétársasághoz, meg ott van a szekuriti is, már teljesen kivannak, azt ordibálják, hogy nem kell ház, nem kell pénz, nem kell egzotikus túra, nem kell ház, és nyakig húzzák a fánglit, csak ne kelljen hallani a sirámokat... Pedig szépek a sirámok. Főleg Bulvár Kund feleségének, Kecának a búcsúja szép.

Emlékszel még rá?

Persze. Hallgasd csak.

KECA BÚCSÚJA

Érted éltem.

Érted halok meg.

Keserű véretem keverjétek a mészbe.

Tudd meg, hogy szerettelek.

Úgy minden rosszat jóstul.

Azt ígérted, hogy minden jó lesz.

Azt ígérted, hogy ez egy fullextrás Haza.

Boldogok lagnak benne.

Építész nekem házat.

Gyönyörút.

Hogy lesz a konyhában gáz és szagelszívó.

Hogy ne érezzem rajtad a mézszagot.

Most meg fogol, és befalazol.

Mert neked csak a pénz a fontos, meg a hatalom.

Meg a sztárosság.

A döglött Bükk Bükkbrader-lét.

Csak az számít.

Akármelyikötök nyeri el a házat, tudjátok meg, mi éjszakánként feltámadunk.

11 asszony sirámaait kell hallgatnotok örökké. Azzal az eggyel együtt. Azért.

Hulljon hamu a szemetekre!

Szép. Szép, amit apa írt. Miért sírsz, Huncutka? No, ne sírj már!

Ne haragudj, elrontottam mindent! Ne haragudj rám!

Mit rontottál el?

Emlékszel, amikor undok voltál, azt mondtam, majd egyszer elmondom az álmodat?

Mért haragudnék? Mondd el az álmodat! Ha már ezt a méhlepényt elviseltük nyolc hónapig... annál rosszabb nem jöhet, még az életben se.

Azt álmodtam, hogy te vagy Bulvár Kund. A híres oknyomozó riporter. És le akarod leplezni ezt a valóságsót. Hogy csak humbug az egész. Nem is falazzák be élő adásban a nőket a férfiak. Háromszor váltál, anyáék meghaltak, nincs, akit elvigyél magaddal. Rábeszélsz arra, hogy tegyék úgy, mintha én lennék Keca, a feleséged. Úgyis nyerünk, mondod, ha meg nagy baj van, majd hívunk segítséget. Telefonon vagy a közönségből. Az élet csak nem lehet olyan kegyetlen, hogy élőben közvetít halálokat... És veszítünk... Megölsz... Megőrülsz... Örökké hallgatod a sirámokat... Hát ezt álmodtam...

Apa azt mondta, hogy vannak álmok, amik teljesülnek, csak merjünk álmodni... Hogy éljek úgy évtizedekig, hogy nem tudom, mikor teljesül

be az álmom... Nem akarok megszületni. Annál sokkal jobban szeretlek... Menjél nyugodtan. Kiengedlek.

Jaj, Kópé!

Meghalt a Névtelen is, meghalok én is. Egyedüli gyerek leszel, legalább több szeretet jut neked. Engedd el a köldökszinóromat. Szeretlek... Úgyse fogsz emlékezni arra, milyen volt bulizni az anyalukban.

Ne, Kópé, ne! Ne, Kópé, ne, ne kistestvérem, ne, ne hagyd el magad! Az álmok nem biztosak. Az élet nélkülük is szép. Jaj, Kópé... Jaj, anya, anya! Anyaaa! Anyaaa! Kópé rosszul van! Segítsetek! Anyaaa! Megyünk! Menni akarunk! Hallod, Kópéka, már jön a mentőautó, hallod a szirénát!? Kópé, Kiskópé, Kópékám! Megyünk. Visznek a kórházba, mindjárt kimegyünk. Siessenek már! Kiskópé, tarts ki! Nem fejeztem be neked! Nem az álmokat, a valóságot! Nem fogadták el apa regényét! Visszadobták! Hogy az életben nincs ilyen. Hallod, az életben nincs ilyen! Azt mondták neki. Kiskópé, mindjárt megyünk az életbe! Ott nincsenek Bulvár Kundok és Elek bácsik és befalazósók. Ott nincs ilyen. Ott szépség van és szeretet. Kiskópé, tarts ki, vár ránk már a luxusinkubátor! Lehet szagelszívóval? Hogy ne érezzetek? Bolondság. Otthon vár már a meleg szoba. Kisdisznó van a falon. Kisdisznó van a falra festve. Meg kecskék. Meg tigriskombájn. Meg, meg bárányfelhők. És focilabda. Meg pingponglabda. Visszapattan a szemed a falról. Hallod! Hallod? Apaaa! Anyaaa! Már nem hallja!

Megjöttünk, Kópé. Anyát már elaltatták... Hallod?! Hallod, ahogy szalad a szike anya hasán?! És itt a fény! Kiskópé, itt a fény!

Buli van!

Élünk.

Harcos Bálint
TÓ ÉS TENGER

*ezerkilencszáz-
kilencvenkettő*

Érzem, hogy a ruha alatt
hogyan feszül a bőröd,
szétpattan szinte. (Tűröd,
 hogy érintse ajak?)

A tarkódat pucér hajad
becézi, de meglök a szél,
és vállad a karomhoz ér.
 Meglátunk egy halat,

rabol, a vízbe csetten!
(Ott... egy sas ült a fára?)
Arcunkba csap a pára:
mondd, kik vagyunk mi ketten?

*

A hajad fekete,
a szemed meg kobaltnék.
Hogy csókot adnék?,
 vagy lehet-e?:

most nincsenek ezek.
(„Ha volna gyönyöröd, mi...?”)
Nem fogok könyörögni,
megfogom a kezéd.

Elönt a láz, fogy
 a perc. Fent a halászsas.

„Alázkodj,
 hogy később ne aláztass.”

*

Esőben vagy eső után
volt? (Az emléke: eltűnt.)
„Esőben, mert neveltünk
a két csuromvizes ruhán,

a ruhánkon, a víz szagát
szívtuk, »vittük a nyárban«,
és egészséges áram
 járt minket át.”

Aztán? „Narancs ködöt
sírt ránk a nap (kevés
fényel), magam fölfedtem, és
szakadék nyílt kettőnk között.

*

...Nevetsz?! A „nyár *hibáján*”?
 Átvertél!
Ne nézz rám, ide...!, mert én
 a szemedet kivájnám

legszívesebben, ölnyi
kövek a parton:
ököl, a szélbe tartom,
és meg tudnálak ölni,

és nincsen az: „De lehet-e?!”...
lopva, közel; arcom *nyoma*.
Nem érzed a tarkódon a
 leheletem?

*

Egy szikla szélén
állnék, és nézném,
ahogy a víz (a nézésesem)
rombolja a követ,

rombol téged.

ARCKÉP 1992-BŐL

Arca egy farkasé,
Döf a szemeivel.
Gyűlölő tekintet:
Megmérgezne minket –
Ehhez szeretni kell.

A SZŰZ

„Szűz vagyok. Engem nem
fogsz érinteni.
Zenét küldök neked hangok
nélkül, vagy írok
valamit úgy, hogy ne kelljen
elolvasnod.
Ne hallj, ne láss,
csak értsd, amit akarom, hogy érts,
azt, amiről akarom, hogy értsél,
amiről azt akarom, hogy értsd meg.”

BAROKK

Arany *árnyán* pihensz.
Tudom, hiszen meglestelek.

A LENGYEL LÁNY

A lengyel lány ma rólam álmodott,
ez vallomásra készteni:
egy sarkon álltam, körben nagy tömeg...
a többire már nem emlékszik,
vagy csak nem mondja meg.

Én kértem őt, hogy ott...
de már spirálisan fürödtünk:
egy téli tó, amit a szél redőz,
a vízből kigyózott a gőz,
és lebegett fölöttünk.

Kiült a partra.
A fák cuppogtak, és a gyökerek
a combjait elérték...
Iszap fedte, illa berek,
vagy egy hullám, fehér-kék?

Hisz lánggá vált! (bár nem akarta...)
Én nem éreztem haragot.
A sarkon álltam, utcakockán,
egy kutya jött oda hozzám,
és belém harapott.

Szisszent az álom, árva láng,
megláttam őt a sokaságban:
üldözni kezd, menekülök,
de hogyan, ha az ész sűrög,
és már gyökeret vert a lábam?

Mert rólam álmodott a lány,
és elúszott egész az észig:
egy sarkon álltam, körben nagy tömeg,
a többire már nem emlékszik,
vagy csak nem mondja meg.

Simona Popescu
NÖVÉNYEK KÖNYVE / CARTEA PLANTELOR
(*részletek*)

*A KÜZDŐTÉR ÉS A NAGY VAGY KICSI ÁTTETSZŐK
(Domeniul luptei și Marii sau Micii Transparenți)*

Megannyi kép a harc birtokáról
oly sok viadal a világban
tömeg-
versenyek
(nemzetek, nemzedékek, osztályok,
vallások).

Jobb itt, ahol nyurga gyomok
óvnak a nyár hevétől

gyepes marslakók
között.

Távolról hallszik ide
az évezred moraja
a napé úgyszintén

csak pillanatra töri meg
apró szárnyas bunda
zümmögése – egy dongó.

Amúgy olyan mintha a világból
nem maradt volna semmi csak az ég

rejtélye
a Nagy (vagy Kicsi) Áttetszőknek

amint lebegnek vagy
mozognak mindazok fölött-között
amik a Nap alatt

csend
szél-
fuvallat.

Úszó zátony
fodrán bíbor-arany táncol
Fent a napnyugtával
szálló-tűnő tájban.

A ZÖLDESKÉK FŰ
(Iarba verde-albastră)

Tizennyolc évesen hagytam el a városkát
aztán sorban elment onnan minden barátom
a szomszédok egyenként távoztak
talán egy jobb világba
apu hét évvel ezelőtt
de őt gondolatban
közelebb érzem mint valaha is
a bátyám megváltozott
mintha idősebb fiam lenne
anyu a nővéremmé vált
lebontottak épületeket
másakat húztak fel helyükbe
még egy új temető is lett
és mintha a tömbházak között már nem lennének
játszadózó gyermekek.
Csak a fű maradt idehaza
olyan amilyent
máshol nem láttam: zöldeskék

A KISZÁRADT FA
(Copacul uscat)

Ha vizet öntesz
sok türelemmel
egy száraz koronájú fa tövére
lehetséges hogy egyszer csak
kizöldül.

Erről beszéltek egy filmben
már az elején. Hogy miképpen
tedd ezt
nap
mint
nap

így mondta ott a képernyőn egy férfi egy gyermeknek
hogy ismételni kell a tettet mint egy rituálét még ha hiába is
talán így változhat meg a világ
mondta az az ember
(vagy lehet épp az életed lesz más).

De nem emlékszem már mi lett tovább a film
végéig
fogalmam sincs kizöldült-e ott a fa.
Csak az a beépítetlen telek jut eszembe
- lehetett akár mező is -
egy férfi egy gyermek egy biciklis amint folyton
körülvöttük kering és azt mondogatja
hogy ő nem is élt igazán
hanem csak
várt arra hogy éljen.

Önts vizet
te ember életed tövére
mert tiéd is a fa törvénye
és akárhogyan tagadod
ki is virágzol majd
ha akarod.

Akarod?

NÖVÉNYI LAKÓK
(*Locuitori vegetali*)

Zöld szívecskék
fogadnak utamon a szakadékba
lejtő erdő felé tartva.
A tarka koronafürtök fölött kék égyszem.
Az út végén elhagyatott kertek
várnak törpe szilvafákkal
kékeslila édes gyümölcsök
senkinek
és két omladozó ház féloldalra
dőlt esőcsatornákkal
tüskés akácok
vagy
névtelenül fenséges füvek hajtottak ki ott.

Sorsukra bízott házak:
fura lakói a növényvilágnak
sokasodnak
romos falaik között.
Középen varádicsbokor ragyog
mustárszínű virágernyőivel.

És az összképen átoson a macska.

ÁLLATOK KÖNYVE / CARTEA ANIMALELOR

(részletek)

BEÉPÍTETT GONDOLKODÁS

(Gîndire încorporată)

A garnélarák szíve a fejében van,
úgy tudom.

Beépített gondolkodás.

Bájos garnélarák,
felebarátom.

JELLYFISH

A földönkívüliek, akikről gyermekként
ábrándoztunk,
valójában talán
vízalatti lények
– és nem ott messze másik bolygón,
hanem a meleg és hideg áramlatok
közötti függőleges folyadékban.
Talán a halhatatlanság tenger-
mélyen lapul,
talán épp abban az apró, áttetsző,
lebegő lényben.
Egész testében lüktetve
halad
szüntelen, fék nélkül, szem elől rejtve
és a természet
törvényein kívül.

Burkolat, amely úszik is –
jellyfish.

*AZ ÁLLATOK ÖREGEDÉSE**(Bătrîneţea animalelor)*

Milyen jó, hogy nem vehető észre
az állatok öregedése.
Például a bundás háziaké.
A cica feje megmarad egy macskakölyökének
és a szőre továbbra is selymes.
Míg az ember? Folytonosan változik
a „vén dúvaddá” válásig, ahogyan egy költő mondja.
(Vajon?)

Valaha boldog, szerencsétlen lény
aki most beledermed lemondóan
bánatába,
ki és hogyan lenne képes téged
magadnak újból
visszaadni?
A váz mögött ugyanaz a szép,
rejtőző, láthatatlan, szótlan lány.
Ugyanaz a szép,
rejtőző, láthatatlan, szótlan fiú.
De lehet, nem is így van. Talán
minden felejtődik, talán minden csak
halott múlttá válik
benned
(van közös bennünk, ez nem).

Gyermekkoromban azt mondták,
hogy az ember
az Isten képmására
teremtetett.

Hány képmása
van Istennek?

HORGÁSZAT
(*Pescuit*)

Aputól tudom, mit jelent horgászni.

Órákon át üldögélt a parton, egy kisszéken
csak kuporgott és a vizet nézte, felszíne mögött
saját életét.

Néztem én is, amint átfolyik vékony algaszálak között,
vagy odébb mentem fürdeni,
aztán virágot szedtem,
apu mozdulatlan, mint egy szobor távoli
mélybe vesző nézésével.

Apu, én másfajta horgásszá váltam.
Tőled örököltem
a nézést,
ami a némák
beszéde.

Értelmem vizeiben nézem,
hogyan nyüzsög
minden,
lám, a kép is apuról,
amelyben,
mint a salpaláncban,
sok száz apukép van.

SÛNNEK LENNEM VOLNA JOBB
(*Mai bine aş fi un arici*)

„Az élet ötévesen egy piszkos
sárga áthevült fal tövében
elzsibbadt lábakkal
nagy húsos levéllel fejemen
hangyák között

*létszámuk öt
 milyen nagy a világ
 és itt mennyire unott
 sünnnek lennem volna jobb.”*

*

Az élet ötvenötnél
 mekkora káosz mennyi fejtörés
 micsoda börtön bennem
 jobb volna sünnnek lennem.

*A KÜZDŐTÉR
 (Domeniul luptei)*

Vadállatok világa csupa tépés és szaggatás
 nagy ragadozók
 a hús mézszárlói
 rovar- és halzabáló prédaszedők
 farkasok kojotok kígyók krokodilok nappal és éj vérengzői
 egy oroszlán épp a kölykeit falja fel nyugodtan
 a kotló a tojásait eszi
 ahogyan egyes halak
 stb. stb.
 A természet és az ő szépségei.

Nem gondolsz túl sokat minderre!
 Mert kővé dermedsz.

Szonda Szabolcs fordításai

SIMONA POPESCU (1965, Feketehalom / Codlea): író, költő, irodalomtörténész. A Bukaresti Egyetem bölcsészkarán diplomázott, ugyanott egyetemi oktató, az avantgárdról, a posztmodernről, a kísérleti irodalomról szóló tárgyakat, illetve kreatív írást tanítva. Őt verskötete jelent meg korábban, emellett esszékötetek és Gellu

Naumról szóló szakmunkák szerzője. *Exuvii* című regénye 2021-ig hét kiadást ért meg, több más nyelven is olvasható fordításban, akárcsak versei (magyarul: *Xilofon*, versek, 1998; *Vedlések*, regény, 2008).

Itt olvasható írásai legutóbbi kötetéből származnak: a *Cartea plantelor și animalelor* (Nemira, 2021) révén a szerző tizenöt év múltán fordult vissza újra a vershez. Egyfajta lelki füveskönyv ez, amelyben egyén és közösség személyes és globális síkon is égetően súlyos gondjai, dilemmái a természet egyensúlyához mint menedékhez viszonyulnak, letisztult gondolati versekben, lírai párbeszédekben, a kiütkeresés nyugalomával és az élettapasztalat érlelte bölcsességgel, a jótékony derű és önirónia szolamán.

Óriások földjén, 2020
(35 x 45 cm, olaj, vászon)

Magyary Ágnes
DÓZSA GYÖRGY UNOKÁJA

1 907 januárjában izgatottan kopogott be Zsiga bához Nagy Feri, kezében a *Népszava* legújabb számát lengetve:
- Zsiga bácsi - lobogtatta lelkesen az újságot -, ezt nézd: csuda dolgok vannak itt.

Sándor Zsigmond éppen a kályha oldalánál melegedett, talán egy kicsit el is bóbiskolt. Elvette a lapot Nagy Feritől:

- Dózsa György népe - silabizálta ki öregesen a betűket -, írta Ady Endre. Dózsa György unokája vagyok én - olvasta.

A szava is elakadt. Azonnal csizmát rántott, fel a bundát, vette a bukszát és istenveled. A családja már csak a háta mögött becsapódó kaput hallotta. Különösebben nem lepődtek meg.

Kissé sok idő volt, amíg eljutott Budapestre, ott viszont gyorsan rábukkant a *Népszava* szerkesztőségére a Rákóczi út és a Nyár utca sarkán. Viszonylag hamar kiderítette, hogy ez a Dózsa ivadék Párizsban téblábol. Ezek ott a fővárosban csupa nyápic ember, alig emelte fel a hangját, máris összevissza csinálták magukat. A kezébe nyomták a poéta párizsi címét. Fordult is sarkon azon nyomban. Az újságárusnál megvásárolta az összes létező napilapot, majd újból vonatra szállt.

Ő aztán nem ijedt meg a távolságtól, 1661-ben négyezer kilométeren keresztül dagasztották a sarat Lengyelországban Rákóczival lóháton. A pöfögő masinán azért kényelmesebb. A vonatúton mindent kiolvastott, és döbbsen tapasztalta: minden újság Adyval van tele. Hogy így, hogy úgy. Ezt csinálta, azt írta. Tűzre való az ilyen ember stb.

A székegyek csínján bántak a lázadókkal. Senki sem szereti a konkurenciát! Például Dózsa felkelését is messzire kerülték. Ezt kivételesen nem lekésték, mint a mohácsi csatát, hanem máshol akadt verekedni valójuk. Szapolyaival mentek bolgár hadjáratba. Bár már az elindulás előtt rossz sejtelmek gyötörték Sándor Zsigmondot, mert nem csak a vajda, de az a félnótás Tomori Pál is velük tartott. Kísülhet-e valami jó abból, amiben ott vannak a rontópálok? Aligha. Így aztán

szépen vissza is somfordáltak Erdélybe, és mélyen hallgatott mindenki arról, hogy mit is végeztek.

Amikor visszatértek, meglepődve szereztek tudomást arról, hogy valami Dózsa György feldúlta a Maros mentét, elfoglalta Lippa várát és udvarházakat rabolt végig. Mindezt nélkülük! Egyszóval Sándor Zsigmond nem tudta, mit is gondoljon erről az Adyról.

Frissen és fitten jelent meg a Hotel d'Europe-ban, hogy azt a poétát keresi, mőszió Adyt. Szó nélkül vezették fel a harmadik emelet 36-ba. Az ajtót nyitó nagy, borzas hajú, düledt szemű suhanc egyáltalán nem hasonított Dózsa Györgyre.

- Ha te Dózsa György unokája vagy, akkor én vagyok Fráter György - mondta Sándor Zsigmond a meglepett költő arcvonásait méregetve -, inkább tűnsz Tomori Pali balról született fattyának.

De nem azért tett meg ekkora utat, hogy szó nélkül hagyjon egy ilyen szemenszedett hazugságot! Benyomult a szobába, ledobta a bundáját, levetette magát a fotelbe és reggelit követelt egy jó erős feketével. Ady érdeklődve nézte vendégét. Közben meghozták a reggelit is.

- Nem vagyunk-e mindannyian az ő unokái? - kérdezte Ady.

Sándor Zsigmond elgondolkodva kavargatta a kávéját.

- Imádtá az egrest.

- Tessék? - kérdezte a költő.

- Ez a Dózsa. Az éretlent. Minél zöldebb volt, annál jobban ette. Ha már színt kapott, nem kellett neki.

Hallgattak.

- Az egyik nagyapám Visky volt - mentegette magát a poéta -, ők meg rokonságban álltak a Dózsákkal.

Sándor Zsigmond bólogatott. A család nagy dolog.

- Másrésztől - folytatta az érdekesítő társalgást Zsiga bá -, pirimók egy ember volt ez a Dózsa.

Ady zavarba jött.

- *Megsütnek és egymással falatnak ma is föl bennünket Magyarországtulajdonosai.*

Sándor Zsigmond helyeselt.

- Pont, mint ahogy Margittal tették - bólogatott -, csak öt sárkány képében akarta felfalni a Sátán.

A költő elgondolkodott. Hirtelen mentőötlete támadt.

- Én írtam Margitról egy verset.

Fürgén ugrott az íróasztalhoz, ahol némi turkálás után papír- és könyvkupacok aljáról előhúzott egy fóliánst. Majd lendületesen felolvasta a *Szent Margit legendája* című versét. Sándor Zsigmond a kezdeti lelkesedés után csak hüledezett. Nyulak szigete?! Királyi udvar?! Duna?! Micsoda hagymázás beszéd ez itt?! Hol marad Antiochia? Hol van a római helytartó? És a sárkány? És az Ördög? Szóvá is tette elégedetlenségét. A poéta irult-pirult, és csak ezt tudta felhozni mentségére:

- Én kálvinista vagyok.
- Azért lehetne egy kicsivel több fantáziája!
- Van egy másik művem: *Margita élni akar*.
- Margita? Miért nem Margit.
- Mert szerelmes voltam egy Margit nevű nőbe, és nem lett volna illő néven nevezni.
- Volt?
- Igen, elmúlt.
- Akkor nem is szerette soha.

Hallgattak. Sándor Zsigmond fáradt volt. Elvégre harmadik napja kuttyagolt, hogy ezt az ál-Dózsa ivadékot megtalálja. Elszundított. Ady egy darabig meglepetten nézte, majd szó nélkül kisurrant az ajtón. Rohant. Csak úgy hanyagul, a lépcsőn lefele bukdácsolva dobta fel magára a kabátot, és ziláltan fordult be az első kocsmaján, amelyet Párizsban csak *le cafénak* neveztek.

Sándor Zsigmond félálmában annyit motyogott:

- Én nem vagyok dilettáns szubrettek rabszolgája.

Aztán álomba zuhant. Mert az élet álom. Egy frenetikus képzelgés. Váratlan fordulatokkal, furcsa lényekkel, összefüggéstelen események sorozatával. Aki ezt nem érti, az nem csak embernek, de költőnek is csapnivaló - lebegett Sándor Zsigmond valahol az objektív világon kívüli szférákban.

Nagyon megviselte a poétával való találkozás. Ő nem volt éppen poétikus alkat - ez már az eddigiekből is kiderült. Bár a madéfalvi kaland sokat csiszolt rajta e tekintetben, bizonyos dolgokon azért még így sem tudott könnyedén túllépni. Hogy azt mondja: *Nekünk Mohács kell*. Már annak, aki időben odaér - dohogott Sándor Zsigmond. Mert azok, akik vonakodva poroszkálnak, azok csak könyvekből ismerik a nagy csatákat.

Ami viszont mérhetetlenül aggasztotta Zsiga bát, azok a lovak voltak. Elhatározta, szóvá fogja tenni. Mert ló nélkül nincs élet, Dálya is akkor indult hanyatlásnak, amikor az ötvenes években elhajtották a lovakat. Mert mindenki a lovakat akarja. Vitték azokat a muszkák 1849-ben, és a németek sem tettek másképp 1944-ben, aztán az oroszok megint 1945-ben. És mire lehet menni lovak nélkül? Semmire. Ezért kell nagyon vigyázni rájuk! Mi baja ennek a botcsinálta poétának ezzel a nemes állattal – elmélkedett álmában Sándor Zsigmond –, hogy ennyit bajlódik a paripákkal.

Mit tudhatta ő, hogy Ady imádja a lovakat, hiszen megannyi kancát, csikót látott Érmindszenten. Ezenkívül a metaforáról sem volt túl sok sejtelve, annak ellenére sem, hogy 1796-ban maga is írásra adta a fejét, igaz, ő tényirodalmat művelt, nem pedig fantáziálgatott összevissza – amiről az elvetemült Szádeczky-Kardoss Lajos 1905-ben megpróbálta az akadémiaát meggyőzni.

Ady Endre megkönnyebbülten iszogatótt egy sarokasztalnál, amikor Sándor Zsigmond lehuppant vele szemben, és minden gátlás nélkül kapta ki a kezéből a poharat, majd hörpintette fel a költő borocskáját.

– Na, szóval – mondta Zsiga bá –, sosem húzott volna fel bocskort. Mivel, ahogy mondtam, pirimók egy ember volt.

Ady nem értette. Inkább odaintette a pincért és bort kért. Bánta is, ha Dózsa bocskorban vagy csizmában vágott rendet 1514-ben, ő a verseiben nem öltözködési tanácsokat ad. Ez poétikai kérdés. Bús csizmás nemes, nem hangzik valami jól. Nem jön ki az alliteráció.

– Jó-jó – intette le a költőt a duhaj Sándor Zsigmond, aki úgy védte a bort, hogy bármelyik magyar poéta javára vált volna –, de mi van a lovakkal?

– Az én vagyok – legyintett Ady, és kikapta Zsiga bá kezéből a boroskannát.

A szomszédos asztalnál egy úr igen hangosan azt magyarázta éppen: ő nem érti, hogy miért van, hogy a nők, ha véletlenül összefutnak az erdőben egy férfival, az első gondolatuk az, hogy kárt fog tenni bennük. Az úr asztaltársasága hangosan helyeselt, mintha velük naponta fordulna elő ilyen igazságtalanság. Mert hogy mi történt vele a jó múltkorjában – folytatta jó hangosan az indignált úr. Éppen az erdőben sétált, amikor meglátott egy fiatal nőt. Akkor *ő már mindent tudott, a lányról és önmagáról, egyetlen, szavak nélküli örvényben, a mozdulatlan-*

ságban, amely olyan volt, mint a lopakodó jövő. Bonjour – mondhatta volna. De minek? Az erdőbe nem udvariaskodni jár az ember – magyarázta hangosan az idegen úr, alkalmi ivócimborái meg oly bőszen bólogattak, mintha ők maguk alkotnák az erdei etikett diszkrét grémiumát. Mert mi is történt végeredményben? Ő, mint talpig úriember sétálgatott egy sűrű, sötét erdőben, ahol az igaz utat nem lelé, és egyszer csak eléje ugrott ez a fúria. Ő módfelett megrökönyödött. Ideje sem lett volna köszönni, mert ez a boszorkány – mert annak kellett lennie –, egész egyszerűen a földre lökte. Így aztán történt, ami történt, de ő akkor sem egy vadállat – állítson bárki bármit –, hanem világlátott úriember, így jól tudta: dühös asszony ellen nincs orvosság.

Sándor Zsigmond egészen elképedt. Ilyen arcpirító szemtelenség még az Ördögtől is sok volt.

– El tudja ezt képzelni?! – kérdezte a poétát, aki kihasználva Sándor Zsigmond álmétkodását, vedelt, mint a kefekötő. Mert már nem merte a véletlenre bízni. Mert hohó! Az ő borát ne más igya meg! Milyen képet festene ez a magyar irodalomról!

– Én bármit el tudok képzelni – motyogta Ady. Ez igaz volt. Pont ezért ivott.

A másnapi magyarországi lapokban úgy jelent meg a hír, hogy a botrányos életvitelű és nagy borissza magyar poéta, Ady Endre, brutális módon bántalmazott egy tisztos befektetési francia bankárt Párizsban. Széklábak, poharak, orrok törtek. Ez skandalum! Hát ember az, aki befektetési bankárt ver? – tették fel egyöntetűen a költői kérdést a magyar lapok.

– Ember?! – kiáltott fel Sándor Zsigmond, aki már Kolozsvárt elhagyva olvasta a cikkeket a vonaton – Milyen ember? Az egy ló!

Bangha Mónika

IHLET

Meredith leült, hogy majd most. Kezében a szárítóról összeszedett zoknik, a szék hátára is rávetve egy még nedves trikó. Újabban, amióta a szárító elromott – bár nem is emlékszik rá, hogy valaha rendesen működött volna – októbertől májusig ez van: az egész ház egy kiterjesztett szárító alkalmasosság. Leginkább a fűtőtesteken lógnak a ruhák. De most még nem fűtött be, késő október volt, próbálta halogatni. Valahogyan azzal szabad utat adott volna a télnek, végérvényesen, gondolta. Hagyta a trikót lecsúszni, a zoknikat csak úgy a még vetetlen ágyra dobta – úgyis csak majd a következő mosással állhat neki a társításnak –, kisujjával reflexszerűen indította a gépet.

Azzal újból nem számolt, hogy amióta a laptopot hazahozta a szerelőtől, a gép új életbe kezdett, és nem gombnyomásra, hanem valamiféle öntörvény szerint működik. Mindig először bedobja az alapfrissítéseket, majd hirtelen összeomlik – ez lehet az idegösszeomlás a laptopoknál, állapította meg. Mégis szerencsésebb, mint az embernél, mert lehet tudni, hogy kb 7-8 perc múlva frissen, készen várja a jelszót. Felállt, hadd végezze a dolgát a gép, ő meg felnyalabolta a többnyire páratlanul árválkodó zoknikat. A fiúk szobájába vitte, a szekrény elé dobta, majd megkéri őket, tegyék el. Pár nap után aztán elteszi ő, legalább közelebb vannak a célhoz. Ha már ott volt, kinyitotta az ablakot. Előtte persze gondosan félresöpörte könyökével az útjában álló legókat a párkányról. Próbált nem szétnézni, átlépett egy plüss-halmon. Breki szétnyílt nyakát nem tudta nem észrevenni, már negyedik napja könyörög Zotyi, hogy varrja meg. Nagyvonalúan felemeli a halomból, magával viszi az irodaszobába, hogy ne felejtse el, ha majd egy szabad pillanata lesz. Breki az ágyon landol. Az ágy nem vetette meg magát, állapítja meg, majd gyorsan rápillant a képernyőre. Mindjárt kész, virít a biztatás, 65%. Pont le tud még szaladni, hogy kikapcsolja a gázt a kávé alatt, még szerencse, hogy eszébe jutott, fentről nem is hallaná. Annyira nem hiányzik újra meszelné az egész konyhát! Felfelé jövet még összeszedett pár dolgot

a lépcsőről, ahová mindenki kikészítette a felső szintre járó dolgokat, ezúttal ez egy száraz, összefogott nadrág és egy új tubus fogpaszta volt. Most csak ennyi fért bele, másik kezében a kávé egyensúlyozta, nagyobb eséllyel megy az írás valami kísérő mellett, délelőtt kávé, este bor.

Mire újból lehuppant a székre, ott várt rá az újjászületett gép, jelszóra várva. Ma reggel, amire az utolsó családtagot is kirakta az ajtón, és az ablakon integetve ellenőrizte, hogy az el is megy, valami erős késztetést érzett rá, hogy írjon. Készült is rá valamennyire, mert tudta, hogy annyi idő után végre egyedül lesz pár órára. Márpedig neki valamiért, másokkal ellentétben, minimum annyi kell, hogy egyáltalán gondolni tudjon az alkotásra – reflektált keserűen. Mindig irigyelte a férjét, és a hozzá hasonlókat, akiből, valahogy úgy tűnt, jóval több van, mint a magafajta balekokból. Akik minden pillanatot ki tudtak használni olvasásra, alkotásra, szinte zárójelben. Mindjárt! Kiáltotta a férje, valahányszor enni hívta. Aztán megírt egy e-mailt, kijavított egy dolgozatot. Majd jött. Szerencsés esetben nem is kellett újramelegíteni. Hiába, van az úgy, hogy a családból jön, gondolta rezignáltan Meredith. Már az anyósa is így biztatta a fiát: kész a tea, írd meg azt a könyvet, aztán gyere, mert kihűl! Meredithnek közben minden összefolyt, ő valahogy sosem ismerte a szüneteket, még a hivatalosakat sem, az egész gyereknevelés egy nagy ringatás volt ugyanarra a dallamra, a film közbeni reklámok pedig maximum arra voltak elegendők, hogy a sebeit nyalogassa.

Erősen próbált emlékezni arra a fordulatra, ami ébredés után kristályosodott ki benne a maga teljességében. Olyan rég keresi azt a rendező erőt, ami a gondolatait végre egybefogja, azt a fonalat, ami akadály nélkül tekeredik a gomolyára, ami simul és nem szétbomlik. Álmában rálátott, ébredéskor még tudta, kásakészítés közben még ismételtette, aztán valahol, igen, amikor a fiúk összevesztek, már csak azt tudta, hogy van valami, amit le kell írnia, ami a megoldás lesz, ami elindít majd egy egész pörgést, mert tulajdonképpen minden benne van, megírva, csak valahogy láthatóvá kellene tennie. Csak mennének már ki az ajtón! Samu másodszor is visszatért, most a maszkját felejtette itthon, már kétszer büntették miatta. Meredith kicsit már

ideges volt. Közben valamikor az iskolába is be kell ugornia, mert a kicsi meg a tornafelszerelését hagyta otthon.

Csak valahogy emlékezne! Újból elillant. Elihlant – próbálta viccesre fogni. Vagy nem is volt. Csak a vágy rá, az a szinte már görcsös, amire azt mondják: el kell engedni. Mert megbetegít. Mert visszájára fordul. Engedd el, nagyvonalúan kövesd az éterben még egy darabig, számolj tízig, míg a szemed elöl el nem tűnik! Mosolyogj! Csinálj valami mást! Majd akkor jön vissza, amikor nem is várod. Talán más formában, tán fel sem ismered. De jön. Nyugi!

Jön, fel is ismerted. De semmi sem a régi. Megáll tőled két méterre. Bizalmatlanul figyel. Bizalmatlanul figyeled. Nem érinthet meg, még nem. Nem engedheted be, pedig csak rá vártál. Hónapok óta. Mindent kitakarítottál az életedből, megvolt a szembenézés is, tükröd, tükörkép ped lefertőtlenítve, az előtted lévő asztalon két pohár, mellette egy üveg sárga lötty. Még nem tudod, hogy nem a legmegfelelőbb. Címke nem látható, lehetne Kaufenberg, 38 fokos Tahoma a Pék fiából is, de ez inkább egy chardonnay-ra hajaz, későn érő szőlőfajtából. 13,5 fokos.

Neked valahogy ilyen nem kerek számaid vannak, ilyen a lábaid mérete, a borod ereje, a rumodé is, botrány, 37,5! Pedig 38-ra emlékeztél, biztos voltál benne, rohantál a kamrába lecsapni, a szíved kattogott a felismerés örömétől, de nem. A kamrában lapuló, épp csak megkezdett mauriciuszi csemege rumod nem 38 fokos. Csak közelít, szemez veled, mint ez az ízé, veled szemben.

37,5, ezt kellene elkapni, ez az a szám, amire vártál, nem pár hónapja, de egy örökkévalóság óta, amióta írni tudsz, vagyis nem tudsz, ezért tartasz itt. De legalább valaki feltette helyetted a legfontosabb kérdést, és ami ennél is fontosabb: valaki végre meg is válaszolta.

Tehát 37,5, nem több és nem kevesebb, ennyit kell vizsgálni, beleadni magadból, a valóságodból, ha egyáltalán megtaláljuk, hogy hol kezdődünk mi, hol ér véget a másik. A fikció.

Hiába kacérkodok a rummal, legutóbb tizenévesen esett igazán jól, én boros lennék, mint édesapám. Nem olyan egyenesen arányos a kapcsolatam a valósággal sem, csűröm- csavarom, folyton megkérdőjelezem, egyedül is, hát még az a gaslighting, amivel a világ kegyesen sakkban tart! Önként részletekbe megyek és veszek, labirintusában, akárcsak a belvárosban, rendszeresen eltévedek térképpel, gps-el is, a

fejembe sem olyan célratoróen, direktén száll, hanem fondorlatosan, észrevétlenül, rajtaütésszerűen. Először az illatközpontomat csiklandozza a hipotalamuszban, közvetve hatva a memóriára, érzelmekre, majd ízlelőbimbóimat támadja, ekkor már kezdek elveszni, hisz ingyenc lennék, ha igaz, majd csak ezután térne a lényegre, ha egyáltalán. Vagyis inkább 11,5–14,5 között van az intervallumom, hogy maradjunk a fél számoknál, e között van a lehetőség a csúsztatásra, ide még beleférnek a féligazságok is, a valótlan valóságok, hogy aztán kikerekedjen a fikció 100-ig, bezáruljon a kör. 11,5% valóság, a 88,5% kitalációt jelent, már nem tudom mi a nehezebb, és főleg, hol az átmenet, az átfordulás egymásba.

Elihlan az ihlet, mint illóolaj, mint alkohol, ha nem jól keverjük, nem ismerjük az arányokat, vagy csak nem hat, áztatjuk vele magunkat, túl kevés, túl sok, ki bírja el a súlyát a felelősségnek. – *Ki tud mindent megvallani?* Mivel töltjük ki a maradék 62,5-öt vagy 88,5-öt? Csak én érzem az izzadságszagot? Hogyan egyeztethető ez össze az ihlettel?

Mire idáig ért, az utolsó korty kávéját is megitta. Igen, ez lehet a gond, a kávé. Legalább egy kis rumot tölthetett volna bele! Eszébe jutott, hogy diákként a teába is pálinkát tettek a fagyos, téli esteiken, egy-egy nehéz nap után. Sosem bírta az erőset, de ahogyan az a meleg végigcsorgott a testén, azt most nagyon megkívánta. Átfutott azon a pár zagyva mondaton. Nem rossz, majd kipofozom, lehet még ebből valami! Mindig is érdekelte az ihlet kérdése, főleg, hogy ennyire a hiányában volt. Amikor ezt a novellát olvasta, mintha a bölcsek kövére lelt volna. Pedig csak a kezébe került a lengyel novellagyűjtemény egy napos karanténos délután, ő pedig kifeküdt vele a kertbe. Meg is nézi. Igen, *A pék fia*. Exaltált állapotában elhatározta, hogy ezt a gondolatot tovább viszi, hogy nagyot dobbant vele. Aztán valami közbejött. Mindig közbejön. Még leellenőrizte a lakásban található összes alkoholos ital fokát, majd elfeledkezett az egészlől. Ahogyan most is. Csengettek.

Majd este, fogadkozott, miközben Katiék berobbantak az ajtón. Ha mindenki lefeküdt. És megbontom azt a hétéves olasz merlot-t is, amit még Gézáék hoztak a keresztelőre. Aztán akár még születhetik is valami...

– *Igen, szeretnék tudni valamit. Mondd, Moryc, mennyi igazság legyen egy szövegben, hogy valóságosnak tűnjék, és mennyi lehet benne kitalált?*
(...)

- *Harmincnyolc százalék.*
- *Mi? – kérdeztem. Nem egészen értettem.*
- *Hogyhogy mi? Harmincnyolc százalék. Ennyi igazságnak kell lennie ahhoz, hogy a szöveg valóságos legyen. A maradékot kitalálhatod. Amennyi a száz százalékból hiányzik. Ne kérdezd, pontosan mennyi az, mert hülye vagyok a számokhoz. De az igazságnak pontosan harmincnyolc százaléknak kell lennie. (...)*

Amikor kitöltötte magának a következő adag alkoholt, csavart egyet az üvegen, hogy a csepp szépen lecsorogjon a nyakára, és letette – címkével felém. Ösztönösen megnéztem a címkét. Kinézetéből és az üveg formájából ítélve ugyanaz az ital volt, mint amit otthon ivott az első nap, amikor megismerkedtünk. Tahoma rum – pillantottam meg a feliratot, és láttam, hogy pontosan harmincnyolc százalékos alkoholtartalom szerepel a címkén.
- *Hát mégsem igaz. Megint rászédett. Mondott valamit, megadott egy számot, ami épp a szemébe ötlött. Hogy lerázzon – gondoltam, kicsit neheztelve.*

(...)

S végül egy egész alkohol-irodalomelmélet bontakozott ki, amelyet a következő lecke keretében osztott meg velem.

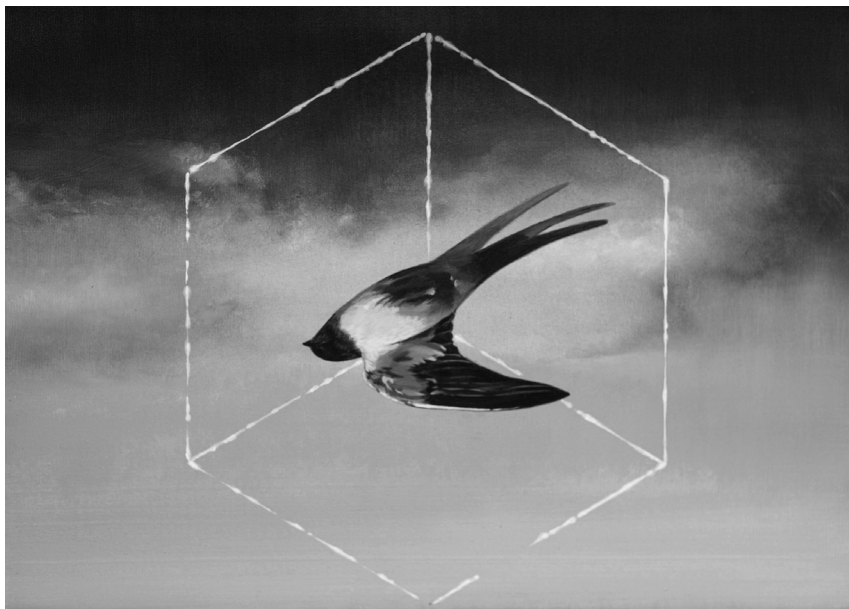
- *Látod, a könyvek – mondta bárszokrányén szemléltetve, hiszen az óra ez esetben a lakásán zajlott –, a könyvek is csak olyanok, mint a szeszek. Különböző százalékszámuk van. Vagyis igazságszámuk. Van, aki a gyengébbet szereti, mint amilyen a sör. Sokat lehet olvasni belőle, de nincs komoly hatása. Csak úgy olvassák, szórakozásból. Időtöltésből. Ez a sikerkönyv, a románc. Nézzük a bort. Vagyis az olyan történeteket, amelyekben már kicsit több az igazság. Néha nagyon finomak. Bár ez nem a szeszfoktól függ. Hanem attól, hány történet érlelődik bennük, s azok hogyan lettek átszűrve. Meg attól is, mennyire érett a szőlő. Ha egy könyvben kevés az igazság, de az érett, tökéletesen átélt – az attól még nagyon jó könyv lehet. Vannak olyan könyvek is, mint a közönséges pálinka. Tiszta szesz. Majdnem százfokosak, bár ritkán érik el pontosan a százat. Gyorsan rájuk lehet szokni, de nem élvezetesekek. Ez a tényirodalom, az életrajz és a riportregény. A kevésbé kifinomult ízlésű embereknek. Akiknek a hatás számít, nem az élvezet.*

- *És miből gondolod, hogy pont a harmincnyolc fokos a legjobb? – kérdeztem, készpénznek véve szavait.*

- Mondtam már. Nem csak a fok számít. Felhígíthatod a szeszt negyvenfokosra. Mit érsz vele? Akkor ugyanolyan, mint a rum. Az íz számít. Mondj, amit akarsz, de én úgy akarok írni, hogy az olyan legyen, mint a rum. Pontosan harmincnyolc fokos, de az íze is olyan legyen. Hogy az ember fejébe szálljon, és azt a hatást érje el. Azért gondolom így, mert a rumot szeretem legjobban. Vannak, akik inkább a bort kedvelik. Vagy a pezsgőt. Szerintem viszont a rum a legjobb.

- És a pezsgő? Mi a pezsgő?

- Attól függ, milyen. Vannak francia pezsgők, van a Russzkoje Igrisztoje. Szerintem a pezsgő szart se ér. A pezsgő a posztmodern irodalom. Minden kis trükk, játék, amitől csak megfájdul a fejem, de nem kavar fel istenigazából. Csak a rum. Marek Kochan: A pék fia. (Nánay Fanni fordítása)

*Repülésparadoxon, 2022
(70 x 50 cm, olaj, vászon)*

Miklóssi Szabó István

DÉMENOTAR¹

A létra rozsdás volt, csúszós a reggeli harmattól. Démenotar az alsó fokra csimpaszkodott, lábát a falnak vetve felhúzta magát. Lihegett, a hosszú, sötétkék iskolaköpeny valahogy a cipőjére csavarodott, kevés tartotta, hogy le nem esett. Nehezen, izgalomtól remegve mászott fel a tetőre, mélyeket lélegezve tett néhány lépést és nézett körül, reménykedett, talál valami játékszert: toll-, tenisz- vagy focilabdát, de a gyerekek nem tudtak ilyen magasra dobni. Leült a bádoggal borított forró párkányra, lógatta a lábát a tíz méternél is magasabb épület oldalán. Arra gondolt, bárcsak látná a nagyapja, aki a közeli dohánygyár kertjében dolgozott, fákat nyesett, levelet söpört, fűvet kaszált, bagózott, pálinkásüveget dugdosott a lajbija alatt. Mindent megtett, hogy elfeledje Szibériát és az átnevelő-tábort. Ahogy nagyrészt gyalogszerrel hazajött Oroszországból, úgy szurtosan, tetvesen átnevelőtáborba vitték a kommunisták, mert nem akarta a közösbe adni a földjét. Mikor a szibériai koszt miatt fél gyomrát a műtőasztalon hagyta, valahogy kiengedték. Akkor szorosan belekapaszkodott a pálinkába, kapadohányba.

„A kilenchozdnyi földem kellett neked?“, kérdezte a tanácselnököt, miután télen lábbeli nélkül megérkezett a falusi kocsmába. Felesége eldugta a csizmáját, de ő levente-indulókat énekelve, vastag gyapjúzokniban masírozott a méteres hóban, az asszony később mérgesen küldte utána a csizmát. Pálinkát rendelt, rágyújtott, az emberekkel beszélgetett. Hallgattak a szavára, a faluban ő értett a legjobban a lovakhoz, erdőhöz. Ott ivott a félrészeg elnök is, aki próbált csatlakozni a társasághoz, de elhúzódtak tőle az emberek. Csak az öregember nem. Két óra múltán már együtt énekelték a Horthy indulókat. Aztán a nagyapa szeme kimeredt:

„Az apám bíró volt, te fattyú. Tisztességes ember, nem jövevény, mint te, akit ezek a mocskok küldtek a nyakunkra.”

Megfeszültek az arcok, mozogtak a bicskák a zsebekben.

1 Részlet egy készülő regényből.

„Üssed, Pityu!” kiáltották, amikor Démenotar nagyapja csontos ökle az elnök arcába csapott. „Üssed, innen ki nem megy senki, amíg meg nem kapta a magáét!”

Hajnalban került elő az öreg. Befeküdt a felesége mellé, elégedetten szuszogott.

„Megint leszoptad magad.”

„Hagyd, Irma! Ha le, hát le, nem a te dolgod.”

Az elnök holttestét a tavaszi olvadáskor találták meg. Messze a határban, a patak meredek martja alatt. Kérdezősködhetett a milícia, hallgatott a falu, mint sülő kenyér az izzó kemencében. Nyáron, amikor falugyűlést tartottak, a házrombolást elhalasztották.

Odalent gyülekezni kezdtek a gyermekek. Mutogattak a tetőre; egyikük visszaszaladt az épületbe. Démenotar kíváncsian nézte őket: olyanok voltak, mint holmi nagyra nőtt, idomtalan hangyák. Aztán rájuk unt, ismét a nagyapját kereste. A meleg bádogtető eszébe juttatta, amikor a temetőben a szénát gyűjtötték össze.

Esteledett, amikor az öreg fáradtan ült le az egyik öreg, szürke penészvirágtól díszes sírra. Unokája elébe kuporodott. Ide látszottak a XIII. században épült kápolna romjai, ahová oly sokszor kiszökött a barátaival, ahonnan a környező falvakból sokan lopták a követ, hogy házukba beépítsék. A kápolna stratégiai ponton épült: innen jól be lehetett látni a vidéket, több falut is figyelmeztethetett az őrtűz. A néphit úgy tartotta, a falutól mintegy két kilométerre lévő romoktól alagutak vezetnek a grófi uradalomhoz, a templomhoz, s még egy, melynek végén valami terem található mindenféle kincsekkel. Megesett, hogy részeg legények indultak a kincs keresésére, egész éjszakán át túrták a földet a kápolna körül. Démenotar fantáziáját is borzongatta a mesés kincs, persze az Ali baba és a negyven rabló hatására. Apja katonai ásóját csente el egyszer, s áskált vele a romok között, a földbe sem tudta nyomni rendesen. Hát csak kapirgált a romok között, végül beérte azzal, hogy az egykori ablak helyén található üreges részbe mászott fel, onnan nézte vágyakozva a várost, ahonnan kiküldték a nagyszülőkhöz az iskolai szünidő idejére.

„Jól vagy, kisöreg?”, kérdezte a nagyapja, és választ sem várva előkotorta tarisznyájából az üveg pálinkát, jókorát húzott belőle, majd újabb cigarettát vett elő. Unokája csodálkozva nézte, ahogy az egyik cigarettát a másik után gyújtotta, csutakjáról. Szülei is dohányoztak,

de a nagyapja mindenkin túltett: reggel rágyújtott, aztán egész nap nem is volt szüksége gyufára, gyújtóra.

Ritka alkalom volt, hogy nagyapja kérdést tegyen fel neki, ezért melléje húzódott, a sírkőre. Meglepődve vette észre, hogy a szürkületben valós méreteinél nagyobbnak tűnő kőlap csaknem tűzforró.

„Mitől?”, hebegte, mire nagyapja tréfásan hunyorogva mondta, hogy „azt bizony a hóttak melegítik belülről, fiacskám”.

Démenotar megijedt, aztán a kíváncsiság felülkerekedett benne. „Hogyan?”

„Lebomlanak”, vonta meg a vállát nagyapja, és meghúzta a pálinkásüveget. „A bomláskor, rothadáskor meleg keletkezik, az melegíti át a sírokat. Holtukban is hasznosak az emberek, fiam. Most éppen minket melegítenek. De meleg a ganédomb is, fiam. Télen alig áll meg rajta a hó.”

Újabb cigarettára gyújtott, úgy nézte elképedt unokáját.

„Na, ezt bevetted, mi?”, kuncogott. „Fogadok, be is rezeltél.”

Unokája elvörösödött.

„Hát nem így van?”

„Bolond vagy, fiacskám. A nap melegítette fel a köveket. Most hűlni készül az idő, azért sugározzák vissza a nap tűzét. Eső lesz az éjszaka, hideg eső.”

Démenotar elgondolkodott. „Nagyanyám a múlt nyáron azt mondta, Isten mindenben ott rejtőzik”, mondta.

„Láttál te már holtat, édes fiam?”, vette ki a cigarettát a szájából az öreg, s köpött hegyesen az egyik sír mellé.

„Nem.”

„No ha látsz egyet, nézd meg jól. Látni fogod, hogy abban nincs semmi isteni, de ha jobban belegondolok, még emberi sem. Csak fekszik ott, mintha nem is maga lenne... nem tudom.”

„Akkor nincs ott Isten mindenben?”

„Fiam, én még sehol sem láttam az Istent. Sem Szibériában, sem a csuhások prédikációjában, sem az erdőben. Akkor sem, amikor a medve nekem jött, s csak a fejsze fokának köszönhetem, hogy megmenekültem.”

„Magát támadta meg medve?”, kerekedett ki Démenotar szeme.

Az öreg szótlánul húzta le magáról a szürke inget. Bal oldalát beborították a sebhelyek.

„Ha a lovak nem tudják az utat hazafele, ott halok meg az erdőben. De akkor sem az Isten hozott haza, hanem a lovak. Alig bírtam

a szekérderékba mászni. Csettintettem a nyelvemmel, aztán ők tudták a többit. Mint mikor a kocsmából...”, kuncogott, miközben visszahúzta ingét.

Hallgattak. Démenotar indiános olvasmányai hatására egészen megilletődve ült nagyapja mellett. Igazi hős, mint Vadölő, Old Shatterhand.

„Meleg ez a kő”, mondta később, csak mondjon valamit.

„A kő már csak ilyen”, hunyorgott az öreg. Ismét ivott.

„Bolond erdész meg akart büntetni, mert megöltém a medvét. Hiába mondtam, hogy csak védekeztem. A bőrét persze elszedte”, mondta később.

„Lenyúzta a bőrét?”, kerekedett ki ismét az unoka szeme.

„Meg is tettem bolhával, a nyavalya egye meg. Aztán avart hordtam rá. Mire befejeztem, összeszűkül a világ, olyan sok vért veszítettem. De a lovak hazahoztak. Bolond erdész, örült volna a húsnak. Nem úgy van az, Para bácsi, mondta. Számon tartják a nagyvadakat, én felelek érte, mondta. De azért sikerült rábeszélni egy pálinka mellett”, köpött az öreg a fűbe, és elővette a bicskáját, hogy a körme alól a koszt kipiszkálja.

„Egyszóval ott sem láttam Istent”, vett elő egy újabb szűrő nélküli cigarettát, ropogtatta az ujjai között. Banijába sem került neki, volt elég a dohánygyárban. „Pedig kétszer kértem, hogy mutassa meg magát, az erejét. Egyszer Szibériában, amikor megszóktunk a táborból. Na akkor ott könyörögtem, de még a két társam is. Pap nem rendez olyan litániát, mint mi. Persze csak magunkban, nehogy meghallja valaki. Napokon, heteken át könyörögtünk, hogy minden rendben menjen a szökéskor. De már harmadik nap vittek vissza a fogdmegek. Sztálin kutyái ott lebzselnek a tábor körül, lesik a szökevényeket, abból élnek, hogy elfogják őket. Visszavittek. Három napig vertek, fiam. Kibírtuk, ki kellett. Amikor aztán hazafelé gyalogoltunk, mert elengedtek egy kenyérrrel és egy kevés marmeládéval, na akkor már nem kellett Isten, fiam. Oda kitartás kellett.”

Démenotar hallgatott.

„Másodszor érted könyörögtem, fiam”, suttogta a nagyapja, és unokája sűrű hajába túrt. „Amikor fent az erdő mélyén lévő gübbenőben majdnem elpusztultál. Talán négyéves lehattél. Emlékszel még?”

„Olyan volt, mint amikor a Nap ragyog az ember szemébe”, mondta Démenotar. „Hogy nem kaptam levegőt, minden egyszerre vakítóvá változott. Mintha belülről égetett volna valami.”

„Mert benyelted azt a savas vizet. Láttam benne állat tetemét, két nap alatt csontra marta a víz. Szarvas volt, szép agancssal, abból van ennek a bicskának a nyele is. Na, akkor könnyörögtem másodszer az Istenhez. De hasznosabb volt, hogy a bokádnál fogva ráztam ki belőled a vizet, hogy hördülj már a levegő után.”

Sűrűsödött a homály, szél kelt fel.

„Menjünk, fiam”, csattant a bicska az öreg kezében. „Még le kell takarni a szénát a szekéren, ne vigye el a szél. S otthon is bé kell hordani, na meg nagyanyádat is megüti a guta, hogy hol maradunk el.”

Már a szekéren ültek, amikor a nagyapja megjegyezte: „Azért nagyanyád sem rossz asszony, fiam. Csak amikor átvonult az orosz hadsereg a falunkon, akkor történt vele valami. Majd megérted. S akkor megbocsátod neki. De Istennek az ilyet soha. Megértetted?”

Démenotar mit sem értett az egészsből, ezért bólogatott.

Néhány tanítónő is bekerült az óriáshangyák közé. Előbb szép szóval, aztán szitkozódva próbálták a fiút lemászásra bírni. Figyelmen kívül hagyta őket. Majd amikor az iskolai gondnok próbált felmászni a létrán, felállt a bádognégykányra. A gondnok, abban a hitben, hogy a fiú le akar ugorni, azonnal visszakozott.

Szétártá a karját, lehunytt szemmel a Nap felé fordult. Szemhéján áthatoltak az erős sugarak, vörösbe borult, alaktalan világ cikázott előtte. Néhány pillanatra megszedült, s nem bánta volna, ha belezuhan a vörös, alaktalan világ hívásába.

Mikor meghalt a nagyapja, és a házban minden tükröt letakartak, és nagyanyja életében először mutatta jelét valamiféle gyöngédségnek; miután megtapintotta a tetemet, és rájött, hogy valóban annyi köze van a holtak az élőkhöz, mint Istennek a ház oldalához, a kapuhoz, a labdához, könyvhöz, Idához, a cigányokhoz, sőt a halálhoz; amikor anyja zokogva mondta, hogy ugye milyen szép halott a nagyapád, és a temetőbe való vonuláskor semmi mást nem érzett, csak gyomrában a mindent szétriasztó éhséget, hogy a toron szemtelenül tömte magába a vendégek elől a kalácsot, aminek lelocsolására még egy pohár pálinkát is lopott, és akkor ivott életében először, pedig ölte meg a kíváncsiság, hogy milyen lehet Ida denéje, de képtelen volt inni a palackból; amikor eljött az este, és egyik nagynénje, aki a halottas háznál maradt, csaknem szertartásosan jelentette, hogy a ház minden zugát kitakarították, mehetnek aludni, akkor éjszakára egy pohár vizet helyezett az

asztal sarkára, s arra kérte nagyapját, hogy mozdítsa el reggelre, hadd tudja meg a megtudhatatlant.

És a pohár reggelre az asztal túlsó végére vándorolt.

„Démenotar”, hallotta a kedvesen csengő hangot. „Gyere le, édes fiam. Mindenkit megijesztesz.”

Kipattant a szeme.

„Megyek már, igazgató néni”, mondta, suttogta. Vetett még egy pillantást a dohánygyár kertjére, ahol valamikor a nagyapja nyeste a bokrokat, vágta a fűvet, szedte az almát, szilvát, diót, amiből jócskán ellátta unokáját és annak barátait is, ahol virágot ültetett, csemetéket, korhadó fákat vágott, majd elindult lefelé.

Szöktek volna neki a tanítónők, de az igazgatónő elhessegette őket. Irodájába vitte a gyermeket, körtét nyomott a kezébe. „Kis Demi, jól vagy?”, kérdezte. A fiú hallgatott. „Mégvédték a varázshajszálaid”, mosolygott az igazgató. Néhány hete fedezte fel a gyerek hajában az ősz hajszálakat, s amikor ki akarta tépni, Démenotar hevesen tiltakozott. „Mágikus erővel bírnak, mint a mesében”, mondta. Az igazgatónő kacagott.

A körtét ceruzahegyezőre cserélte. Aznap délután az iskolában maradt. A délutáni alvás idején nem volt álmos, egy ideig a plafont bámulta, ábrándozott. Aztán a lábujjaira nézett, körmeit hosszúnak találta, hát vágni kezdte a hegyezővel.

Később a felvigyázó visítására ébredt.

Merő vér volt lábánál az ágynemű.

Pandemoniac I, 2020
(60 x 60 cm, olaj, vászon)

Cseh Katalin
A SÓBÁNYÁBAN

Azt mondtad, hogy te nem jössz a sóbányába,
mert nem hagyod el a fészkedet, az otthonod,
csakis kapun belül érzed jól magad,
a kinti világban már nem vagy önmagad, összezsugorodik
benned a lélek és csak hebegsz-habogsz.
Aztán mégis meggyőztelek, azzal érveltem,
hogy más földrészekről is ellátogatnak a sóbányába,
te meg itt laksz pár kilométerre, és mégsem vagy hajlandó.
Szerda délelőtt indultunk a helyi buszjáratral,
a városban taxiba ültünk... a sóbánya bejáratánál
várni kellett. A pénztárosnő megkérdezte, hogy az idős
hölgyet is leviszem-e, nem volna jobb, ha itt fent megvárna?
A lépcsőket jól bírtad, hiszen lefelé mentünk a liftig.
Lent a mélyben sétáltunk egy keveset, majd leültünk egy padra.
Nem szóltunk egymáshoz, csak néztük az embereket, amint
kisebb-nagyobb csoportokban elvonultak előttünk.
Másfél órát időztünk odalent, aztán a lift felvitt a lépcsőikig.
Onnan már lassabban haladtunk, többször meg kellett pihennünk,
láttam a szemed rebbenésén, hogy elfáradtál..
Egy barátságos kisvendéglő teraszán miccset ettünk és sört ittunk.
Jól érezted magad, felszabadultan neveltél, de egy kis idő múlva
eszedbe jutott, hogy haza kellene már menni, ilyen sokáig soha
nem maradtál el, mi lesz a házzal, az udvarral, a kutyával,
mi lesz veled a kapun kívüli világban..
Késő délután értünk vissza. Amint megpillantottad
a függőcserepekben mosolygó muskátlikat, rögtön
színt váltott az arcod, megváltozott a hanglejtésed,
mozdulataid is visszataláltak régi medrükbe.
Egy hét múlva újra meglátogatlak, és gyermeki lelkesedéssel
mesélted, hogy képzeld, valaki elvitt engem a sóbányába..
Döbönt csend következett, aztán csak annyit kérdeztem,
nem emlékszel, hogy ki volt az illető, nő vagy férfi?

Sem nem fiatal, sem nem idős hölgy volt,
olyan ismerősnek tűnt, de nem jöttem rá, hogy ki ő.
Hosszan fürkésztük egymás arcát, aztán kissé bizonytalan hangon
kérdetted, mintha nem is tőlem, lehet, hogy
te voltál?

Azóta sem voltam a sóbányában, csak az emlékét kerestem fel
azon az őszi napon, amikor riadt tekintettel kísértél a kapuig,
egész testedben remegtél, és alig hallhatóan mondtad,
már nem tudom, ki vagy, de azért máskor is gyere,
mindig várni foglak... és sokáig integettél,
én meg sokáig toporogtam az utcasarkon,
ma is ott állogálok félelmeimbe burkolódzva
öröknovemberben...

MŰVIRÁGOK

Művirágokat kötöttél csokorba,
hogy majd elvisszük az orvosnőnek,
a házi orvosodnak. Próbáltalak lebeszélni,
hogy az nem igazi virág, csak hamis utánzat,
a kertedben szebbnél szebb rózsák nyílnak,
ha mindenáron virágot szeretnél vinni,
akkor valódit vigyünk.
Makacsul ragaszkodtál elképzelésedhez,
én meg tehetetlenül bámultam a függőcserepeket,
istenem, ott is művirágok vannak muskátli helyett,
és még tápszerezed is őket, naponta kétszer öntözöd.
Talány, hogy honnan szerezted azokat a harsány
művirágokat. Tele van a ház velük, a konyhaasztalon
kék vázában, a szobában piros vázában virítanak kevélyen.
Gondoskodsz, hogy mindennap friss vízben pompázzanak.
Hiába mondom, hogy fölösleges minden igyekezeted,
ezek a virágok mindnyájunkat túlélnek, örökéletűek,
nincs szükségük vízre, nincs szükségük fényre,
egyáltalán nincs szükségük ránk, emberekre.

Potyogni kezdenek a könnyeid, hogy mondhatok ilyet,
aztán az élénksárga mütulipánt áthelyezed egy öblös
kancsóba, mert szerinted csak egyedül érzi jól magát.

A művirágokat aztán kidobtam, csupán az élénksárga tulipánt
őriztem meg, gyengéden bánok vele, naponta
cserélem a vizét... mintha élne, mintha reszketne, mintha félne...

ÖRÖKSÉG

Egy kosár házi hallgatás
mélyvörös nyári naplemente
nyirkosan lengő őszi virradat
téli csönd díszpárnái
korallkék hófellegek
giling-galang tulipán-harang
tenyérsyi tavaszi kertben
egy tucát megkövesedett álom
kihajló ágon fönnakadt sóhaj
mosatlan holdtányér
meztelen csillag
szemérmes pillantása
színes félelem-forgók
félselyem sejtelem
reménység-golyók szertesztetje
a nincskegyelem biliárdasztalán
a többi fölsorolhatatlan...

Nagy Dóra-Anna

KENYÉR

szárazak a térdeim és csíkos a bőröm
alsóneműben is csak olyan vagyok mint bárki más
te így is szeretsz
váratok magamra enyém a figyelem
és azt hiszem ez a javamra van
pedig nem mert
te így is szeretsz
a hajam egyenes levágatom így is egyenes vagy még az sem csak
valamilyen
te így is szeretsz
kifolyik belőlem a káosz az öledbe öntöm neked meg fáj a hasad tőle
sokat fáj a hasad
de így is szeretsz
a lényemmel dobállak ahelyett hogy a kezedbe adnám néha egyet
koppan aztán semmi
te így is szeretsz
belemenekülök a betűkbe azt hiszem miattad amúgy magam elől az
ürességemből táplálkozom
te így is szeretsz
azt hiszem ez kijár nekem is meg mindenkinek a mindennapi kenyér
az enyém te vagy vakon fogyasztalak
te így is szeretsz

EGY MEG EGY TÖRTÉNETE

festékből káosz
ébredléből álom
te nem látsz ki belőle
cukorfolyókat dugítasz el és ártatlanra mos a fény
után belefogysz a sötétbe mint a hold és nem érted hogy hozzád beszélek

a szemeidben felismerem magam
kopárból virágzás
bénulásból mozdulat
szappanból buborék
megpróbálom megenni a napot és a szemeimen kiengedni a földközi
tengert
egyszerre
kiáslak a földből
aztán mindent megnyerek csak egyetlen mosolyodat nem
odanyújtom a szép részeimet de te inkább arrébb gurulsz
színekről vélekedünk és szavakról
mennyi puha butaság
rólunk van szó
egy meg egyből
mindig nulla lesz
álomból ébrenlét
édesből íztelen
szorításból engedés
zenéből csend
törvényszerűségek
elonsz majd rohansz és most felhőkön hasalsz
a gondolatodba kapaszkodok de novemberi levéllé szárad a szívem
ordítok és torkomra tapad a csend
érezni veszélyes
felébredni maga a halál
felhőből zápor
a tehetetlenség tejfoga benne maradt a húsemban
és csak a te kezeddal lehet kiszedni
kertemből sivatag
egyetlen szemvillanásoddal kiközösítesz
ragyogásból szürkület
selyemből tövisek
belőlem torzkép
belőled utazó
és addig kerülsz
amíg egyszer csak ugyanoda érkezünk
a kerítésen egyensúlyozó macskát nézzük

és pontosan ugyanarra gondolunk
kiterített törölközők gőzölögnek a déli nap méltóságában
újra megpróbálom
hazamegyek
és megijedek a számtól
a szememtől
a kezemtől
még az is fülig ér ami nem ér semeddig
mert ez nekem januárból június
kaktuszból gyógynövény
békéből káosz
hiába is próbálkoznék
te vagy az olvadáspontom
te vagy az inspiráció
te vagy az és ott ropog az igazság a talpad alatt
bármerre lépsz
bármire gondolsz
belőled történelem
belőlem kémia
rabokból ösztön
belőled karok
belőlem ajkak
és vége
a berlini fal lebontása ehhez képest semmi
kilenctizenegy a szívemhez képest semmi
a racionalitás elsodródik pár dimenzióval arrébb
a szereteten pedig megjelennek a harapásnyomok
a derekamtól fogva kicsavarsz
aztán vége
fehér zaj dübörög valahol hátul
az ég kiürül
és ami marad
az kettőből pontosan
egy
fél sem
kettőnkől semmi

VIHAR VOLT

isten sírva kacagott rajtunk
ahogy jöttünk haza
és szembeömlött velünk több hektoliter
esővíz
így folyt le a valóság az arcunkon
meg csordogált a nevetőráncainkban
minden egyes percben
és még azt mondjuk hogy mi tudunk örülni a kis dolgoknak
mintha a hektoliter olyan kicsi lenne
elment az áram is
nem látnak be a szomszédok ahogy öltözöm meg vetkőzöm mert
nálam sincs fény náluk sincs fény
beburkol a sötétség biztonsága
kivéve arra a néhány képtelen másodpercre amikor visszajön
ilyenkor felvisítanak távoli szirénák
és hallok a hullámok sercegését
bekapcsol a hűtő megdermed egy pillanatra minden
aztán újra kinevet isten
kineveti az összerezenést

ITT JÁRTÁL

a visszautasítás egy kert
hatalmas tölgyfával alatta egy pad
nyílnak az érzések
a szirmokban hason kúsznak a titkok
minden puha és nyúlós
ordítóan színes és
én ülök
te halk feszültséggel menni készülsz
áttáncol a hajadon valami gyenge szellő
megcsap a kókusz- és orgonailat
pofon üt

elkábít
te felállsz
és egyetlen mosoly nélkül kilépsz
a virágzás meghökken
a lepke szárnya bénul
megrándul a szájam
még lenne egy-két szavam de te már mész is
sietsz
el ebből a mámorítóan túltelített kertből
ahol a levelek egybefolynak
a fű simogat és a békák csendben ülnek a kavicsok között
megdermed a fény is
és ahogy ott maradok egyedül
egyetlen utolsót lélegeznek a növények
halkan loccsan a víz
lehull a harmat szelídsége
a madárcsicsergés alig halkul
a füvek utolsó szárnycsapásaikkal egyet nyúlnak
de elkezdődik
s lassan bomlásnak indul az egész
elzsibbadok
és zsibbad velem az élet a kertben
mindannak ami itt nőtt gyökerezett virágzott
te voltál a magja
s én
a kertész
voltam bolond öntözni

MÉG VAN IDŐ

a szemeid mögötti melegséget megtalálni
meg azt hogy hogyan fogom megszimítani a hajad
s hogy mitől fogod meggondolni magad
van idő eldönteni
csak egyszer szeress

hogy hol kávézzunk miről beszéljünk mikor figyeljek a kezedre
mikor szúrjon meg egy rózsa merre keress
erre mind van idő még
csak egyszer szeress
társasjátékozni vonaton utazni
elveszni megkerülni
azon kacagni hogy a hajunk lassan deres
erre mind van idő még
csak egyszer szeress
az ablakra bámulni epret szedni félni egy rémálom után
eső közben összebújni sután
lustálkodni hagyni hogy felfőjön a leves
erre mind van idő még
csak egyszer szeress
elszédülni egy cigitől kacagni
virágot szedni egymás kezébe
megismerni tested s hogy mikor van elegend
megismerni ami forró ami heves
erre mind van idő még
csak egyszer szeress
a legszebb szavakat hajadba fonni
szoknyaperdülést nézni elmenni egy koncertre kiállításra
halat fogni kézzel
virágokat szagolgatni egyenként ami veres
erre mind van idő még
csak egyszer szeress
soha fel nem nőni felnőttnek lenni
bevásárlókocsit taszigálni éjjel egy vegyesüzletben
felmosni a tegnap éjjelt éhesen
kutatni örökké mi az ami nemes
erre mind van idő még
csak egyszer szeress

Soós Amália

ILLANAT

most vetül rá az abszolútra a véges.
ez talán az utolsó alkalom.
túl korán, ideje előtt lesz vége,
még mielőtt megtanulnánk, milyen.
hazudhatnám, hogy nem érdekel,
de nem rám szabták e játszmat.
későn, mindig túl későn érkezem,
mikor már bezárult minden lehetőség.
egymás kezének kántridallamát,
mozgásaink zöld cserjeillatát,
a jó és rossz irányokat,
a suttogást, a válladat
a tömegben csak találgatni lehet ezután.
friss fűillatot társítok hozzád,
aztán azt álmodom, a réten.
harmatos fűszálak
kötik össze csuklóimat.
fekszem. kaszálatlan. magas füvek.
borítják légies arcomat.
eltakarnak, mint napnyugat
a fényt.
pedig csak átjáró vagyok,
egy taxi jön és oly konok
a csend,
fél életem a közönyért!
adnám, nem adnám,
mennyit ér?

JÚLIUS PASSIÓJA

Tavak, lugasok, illatos nyári rét,
Mind árnyékká válnak nemsokára.
A szenvedély az árnyékok malmára
Hajtja kavargó, zavaros vizét.

A szenvedély mindig ilyen konok?
Szél szórja a türelem szirmai,
Miért dalol, kit remény nem tanít?
Ma még árnyékkertedre gondolok.

DELPHOI ÁRNYÉKA

Mivé lennék, ha tőled elszakadnék?
Sűrű, sötét pajzs terülne körém,
Vagy foszladozna felhő, mint az emlék,
Ha álom derül az éj mély ölén?

Lehetne más az ember és a képzet,
Ha a lemondásból megnyugvás fakadna?
Ilyen bizonyosság legfennebb a végzet,
Mivé legyek, hogy tőled elszakadjak?

Mivé lennék, ha tőled elszakadnék?
Püthia hallgat. Másként nem tehet.
Aki már tudja, mindenképp csalódnék.
S Agamemnon csak király lehet.

URAM, DIVATBA JÖSSZ

Azt hiszem, készen állok.
Elutasítottam minden arcodat.

Te százszor visszajöttél,
Mint százszor üdvös átok,
Filléres, kopott emlék,
Felhőkarcolat.

Azt hiszem, készen állok.
Elutasították minden arcomat.
Én százszor visszamentem,
S százszor mélyült az árok,
Amely most füves ölen
végül befogad.

*Emelkedés (Via Purgativa), 2022
(160 x 240 cm, olaj, vászon)*

Drubina Karolina
A SZŐLŐTŐKÉK TENGERÉN

Szerelmemnek, Nagy Gábornak

Hullámoztak a tőkék a Gereg dülőben, amerre csak a szem ellátott a vakítóan fényes napsütésben. Gyönyörűen kéklott az ég felettem, a termőföld ősi, nyers illata körbelengte az orromat. Mélyen beszippantottam és olyan jólesett, hogy mosolyra fakadt a szám. Gyermekkorom óta az életem részét képezte a szőlőültetvények mezeje. Emlékszem, ötévesen vízfordóként kezdtem és évtizedekkel később szőlészként folytattam. Beleszülettem a szőlőtermesztésbe és megtanultam az édesanyámtól, hogyan ápoljak, gondozzak egy babaszőlőt, amíg fel nem nevelem. Itt kezdődik minden. Itt kezdődött minden.

- A szőlőtőkék között nem fogod megtalálni az igazit! - ismételte magát édesanyám.

- Valóban nem. Ritka az a férfi, aki két kezével dolgozik a szőlőben, és még ritkább, aki elfogad egy olyan lányt, aki szintén ezt teszi.

- Nem bűn a szőlőmunka.

- Nem bűn, de nincs még egy olyan férfi, mint én - büszkén feleltem nő létemre.

Egy héttel később odakint ragyogóan sütött a Nap, miközben az unalomtól megrészegülve a semmittevéssel voltam buzgó mód elfoglalva a szobámban. Hallottam, ahogy a szüleim az előszobában motoszkálva készülődnek elmenni otthonról. Kisétáltam hozzájuk és kérdőn néztem az édesanyámra.

- Megyünk Rédére. Nem jössz velünk?

- Miért mentek Rédére?

- Megnézni a permetezőt.

- Nem megyek.

- Miért nem?

- Nincs kedvem - feleltem nagy egyszerűséggel, miközben más ok vezérelt.

Néhány nappal később édesanyám újra feltette a kérdést:

- Megyünk Rédére. Jössz velünk?
- Elhozzátok a permetezőt?
- Igen.
- Nem megyek.
- Gyere már! Gábor legutóbb is kérdezte, hogy vagy.

Vettem egy mély sóhajt és elgondolkoztam, majd válaszoltam:

- Nem megyek.
- Csúnya vagy!
- Nem baj! Mi értelme lenne elkísérni titeket?
- Az, hogy ott lennél!
- Nem megyek - feleltem álarc mögé elrejtve a fájó szívemet.

Csak pár éve ismertem Gábort, és évente jó, ha egyszer találkoztam vele, mégis úgy éreztem, hogy gyermekkorom óta az életem része. Sokat hallottam felőle, és ilyenkor mindig fülig ért a szám, amit még magamnak sem vallottam be. Mit kellett volna bevallanom, amikor én sem tudtam az indokot? Egyszerűen csak éreztem valami megmagyarázhatatlant, ami végtelen nyugalommal és boldogsággal töltött el, és aminek nem tulajdonítottam nagy jelentőséget. Hogy a csodában nem? Utólag okosabb az ember!

*

Évek teltek el, és a kiszámíthatatlan véletlenek köszönhetően felvettük a kapcsolatot egymással. Jobban mondva én kerestem fel őt egy jelentéktelen szívességet kérve, amelyet önzetlen készséggel teljesített. Szó szót követett, amíg el nem jutottunk egy randiig.

Április vége volt, kint szakadt az eső. Épp Egerszalókon töltöttem a szakmai gyakorlatomat. Meglátogatott. Nyolc év után először láttuk egymást. Kiszállt az autóból, kivett valamit a hátsó ülésről, és én nem győztem befelé terelni a házba, mint egy ártatlan kis báránykát. Szakadó eső, oroszlánsörény kinézetű frizura és a meleg víztől kivörösödött arc. Ezt tudtam neki adni a szép virágért, a finom édességért és a fenséges borért, amit tőle kaptam. De hát nem volt mit tenni, még ha a kisördögök össze is esküdtek ellenünk, hiszen fogadni akartam, nem számított, hogyan nézek ki a sors különös fintorának köszönhetően.

- Jó helyen járok? - kérdezte mosolyogva.

- Persze, hogy jó helyen jársz! - néztem rá meglepetten.

Talán máshogy alakult volna minden vagy szebbé tette volna e napot, ha nyugodtabb vagyok, és nem izgulok annyira. Talán máshogy történik minden, ha ő is nyugodtabb és nem izgul annyira. De valljuk be, hogy nyolc év, az nyolc év. Változik az ember, és fél, mit fog gondolni róla a másik, főleg ha érzelmek kötik össze őket, amelyek ennyi idő után megerősödtek, elmélyültek és még csodálatosabbak lettek. Talán most nem nevetnénk, ha zavarodottságomban az ajándékokat nem egy gyors szájra puszival köszönöm meg, és az ebből adódó kínos érzést nem próbálom meg leplezni azzal, hogy egyből az ágyamba invitálom, szimplán csak azért, mert így kínáltam meg ülőhellyel.

Nevetett egyet és így felelt hatalmas mosollyal a száján:

- Hát jó, legyen!

Elkezdtem visszakozni:

- Ne gondolj rólam rosszat, kérlek! Nem úgy értettem! Csak gondoltam, kényelmesebb az ágyon ülve beszélgetni.

- Tényleg? - kérdezett vissza, miközben már a párnán félig ülőhelyzetben nyújtotta felém a karjait, hogy vessem magam az ölelésébe.

Odabújtam hozzá, hosszú órákon át beszélgettünk, és élveztük a szerelmes perceket, amíg el nem csattant az első igazi csók, aminél tökéletesebbet nem éltünk át korábban. Olvadtam a hangjától, miközben mesélt mindenfélét, és beleremegtem minden cirógató érintésébe.

*

Nyár lett. A Mátrai borvidék gyönyörű panorámája tárult elénk, miközben gyengéden ölelt hátulról a kedvesem. Megálltunk az autónkkal a földút kellős közepén. Fent az égen a Nap izzón égett. Mellettünk kétoldalt szántóföldek terültek el, amelyeket repcetenger borított. Szaguk szállt a széllel, de minket ez egyáltalán nem zökkentett ki a látványból. Hátunk mögött a távolban szőlőtőkék álltak hadban, míg előttünk, lent a völgyben fák csoportja törte meg a horizontot. Élveztük a szabad perceket, a friss levegőt és a napfény simogatását a bőrünkön. Végre minőségi időt tölthettünk együtt. Bemereszkedtünk az erdőbe és a szélén felmásztunk két vadászlesre, megcsodálni a természetet.

- Az imént az Sz-15 dülőben voltunk anyukámnál - mondta Gábor.

- Sz-15? Milyen kreatív! - feleltem élcelődve, de kedvesen.

- Igen, az! - nevetett.
 - Hol van még szőlők? - kíváncsiskodtam tovább.
 - Van még a Nyúzóban, a Vajszen és a Külsőkajnáiban. És nektek?
 - A Geregen, az Úrrátesziben, a Peresen és a Hótóban. Amióta az eszemet tudom, szőlőtermesztéssel foglalkozik a családom.
 - Az enyém is - felelte végtelen nyugalommal.
- Rápillantottam és előtött a teljes megvilágosodás.

Absztrakt I., 2022
(20 x 30 cm, olaj, vászon)

Murányi Sándor Olivér

SZIKLAREPEDÉS

- Pajti, gyere ki! - kiáltja Lukács vadőr. - Pajti, nem hallod?! Gyere ki!
- A welsh terrier tizennegyedik éve van a vadőrrel. Eddigi legjobb kuttyája. Orra bevitte a hatalmas szikla alá, az anyamedve barlangjába, ahol a három bocs éppen nappali álmát alussza, amíg az anyjuk valahol a közelben tartózkodik. Lukács rögtön felméri, hogy a felnőtt állat nincs otthon, de azt is pontosan tudja, bármikor visszajöhet. Az idő erősen sürgeti, ha visszajön, akkor embernek, kuttyának annyi. Gyorsan dönt: bemegy az eb után.

- Te figyeld, hogy jön-e a nagy! - veti oda a melllette döbbenten álló Andrásnak, a rendőrnek, aki Magyarországról érkezett, és kérte, hogy elkísérhesse mai útjára a vadórt.

Lukács csak hason tud becsúszni a szűk sziklarepedésbe, miközben fél szeme állandóan Andráson. Nagy nehezen veszi rá magát, hogy eltűnjön a sötét mélyedésben. Odabenn a sziklafalon, egy polcszerű emelvényen két bocs szuszog csukott szemmel, jóllakottan, a harmadikat Pajti a sziklapadlóra rántotta, úgy cibálja. A vadőrnek most saját kuttyájával kell megharcolnia. Megfogja a terrier fejét, szétfeszíti állkapcsait, hogy elengedje a vadat. Csak nagy nehezen sikerül, ölbe veszi az ebet, és vele együtt kezd menekülni kifelé a barlangból.

- A mindenit! - fogja kint a fejét András. A rémülettől mozdulni sem mer, csak oldalra pislog, lesve, jön-e a nagy medve. Elképzelése sincs, mit tenne, ha érkezne. Valószínűleg csak összeesni tudna a halálfélelemtől.

Lukács hihetetlenül gyorsan mozog, fürgén mászik felfele a szikla-mélyedés előtti oldalon. Tudja, kizárólag most van ideje bármit is tenni, és ha megszűnik a veszély, akkor sem lehet majd tudni, hogy az anya - az ember- és kutyaszagot megérezve - tovább neveli-e majd bocsait, vagy magukra hagyja őket. Azt is tudja, ha otthon találja a kuttyát a barnabundás, azonnal ráugrik és széttépi. Szűk résen szűrődik be a fák közül érkező fény. A vadőr tovább kapaszkodik a kuttyával, amely ellenkezni próbál, menne vissza a két kis barnabundáshoz - hihetetlenül erős a vadászösztöne.

- Pajti! - kiált rá újra Lukács. Ekkor döbbenetes dolog történik. Az erdő sűrűjéből felhangzik az anya ideges üvöltése. András hanyatt-hom-

lok menekül. Nem nézi, merre halad, megrémülve rohan, mignem megcsúszik a fövényen, és hasra esik. Kúszni kezd, kétségbeesetten kapaszkodik az ördögbordákba, miközben hátra sem mer nézni, csak távolodni – távolodni, ez jár minduntalan a fejében. Lukácsról már lemondott, meg sem fordul fejében, hogy segítségére siessen. Minden gondolata akörül forog, hogy a saját életét valahogy mentse. Hanyatt fekszik, úgy próbál csúszni tovább a meredeken lefelé, aztán újra hasra fordul. Minden megtett méterrel küzd, hogy minél távolabb kerüljön a szörnyű helyszíntől, ahol az imént még Lukács kiáltását és Pajti morgását hallotta. A medve felüvöltése mindezt semmissé tette számára. A látvány eddig is ijesztő volt, a két lábra állt anyaállatot már nem várta be.

Lukácsot nagyon nem lepte meg András viselkedése. Rögtön eszébe jutott Lajos barátja, aki körbevitte őt vadászkiésérőként a földgolyón, és aki azt mondta, olyan háborúba nem menne, ahol nincsenek mellette székelyek. A vadőr legyint, majd higgadtságot parancsolva magára, próbál minél hamarabb kijutni a szikla alól. Négykézláb kapaszkodik, fél kezében Pajtit tartva. Hallja már a dühös anyai hangokat, fel is fogja: életveszélybe került, ő is, welsh terriere is. Másodperceken múlik most minden. Annyi esélye maradt, hogy fűrgeségével, önuralmával kijátssza a legutolsó lehetőséget. Nem adja fel. Nem reménykedik, hanem cselekszik. Megragadja a szikla peremét, és kiemelkedik alóla. Egyet höngörödik ölében tartva a kutyát. Majd talpra pattan, és távolodni kezd a bocsoktól. Igyekszik az üvöltés hangjával ellentétes irányba haladni. Restelné magát, ha ezek után még ő gyalogolna bele a hazaigyekvő medvébe, csóválja meg fejét, majd szaporábban lép lefelé az oldalon, amikor egyszer csak egy nagy barna test kanyarodik elé.

– Végem van! – adja meg magát sorsának Lukács. A kutyát még leteszi, legalább ő maradjon meg.

Pajti szaladni kezd a medvével szembe, elterelve ezzel gazdájáról a figyelmet. A nagyvad oldalra fordul, megpróbál az ebre ugrani, de az ügyesen kitér előle. Az anyamedve nem kockáztat tovább. Futni kezd, és meg sem áll a barlangig. Ott szempillantás alatt eltűnik a mélyedésben. Csend lesz. A vadőr tágra nyílt szemmel figyel egy darabig, majd a völgyön lefelé továbbindul. András elveszítette már szem elől, de ez nem is érdekli. Visszakapott életének örül, megsimogatja hűsleges kutyáját, és csak ennyit mond magának:

– Hátha most már megérem, hogy fiúunokám szülessen...

Szondy-Adorján György

KÚT

Hogy is írhatnám le neked ezt a rám
feszülő érzést?
Mert a kilátás nélküli szobák mind magamba
űznek, legmélyebb bensőmbé
hívnak, elmerülöm itt.
Talán örülöm kéne, hogy bejárhatom
választott távolságaim, fényt
gyújtva néhol, lobbantva üszkös parazsat,
elhintve a visszaút magvait.
A legkisebb végtelen felé, mi valahol ott
a testben, akár egy sötéten
örvénylő, feneketlen kút.
És ahová folyton vissza-visszatérek,
s már csak némán nézem azt, mint a holtakat.

KÁVÉHÁZ A PARTON

Akik vasárnaponként megmásszák az üveghegyeket,
ezüst-füvek varkocsaiba kapaszkodva kúsznak egyre
följebb és följebb a gyöngyházcsillogáson, biztos
lábbal, rezzenéstelen arccal sétálnak gerincen és zászlós
ormokon, majd valamivel arrébb, a csillagok üszkéből
szálló port mossák le kezükről, s lábukról az avar karcos
gyémánt-zúzalékait az örök élet vizével, fordultukban még
odabiccintenek a kurta farkú kondásának, majd a fenséges
óperencia felől térnek vissza, lázasan hajtva előre kis
lélekvesztőiket a morajló habok fölött, alább, a kivehetetlen
homály ingerült narváljai készülnek magukkal rántani, mi
fölöttük merészel utat hasítani, és eveznek szüntelenül
fürkészsze, lesve a mélység fondorlatait, folyamatos

cselvetéseit, végül megérkeznek, megkönnyebbülten sóhajtanak föl és elégedetten, aztán betérnek egy sörre, kávéra vagy hosszúlépésre, élvezik a hegy lábánál összegyűlt levegő melegét és szelídebb mozdulatait, rágyújtanak, kezükbe veszik a napilapokat és asztalra koppantott lábakkal olvassák a hírt: „Igen, emberek, létezik! A hegy ennyi, a csónak ennyi, minden első hétfőn kedvezményes a kurta farkú!”, akkor felhörpintik italaikat, körülnéznek, majd fölállnak, s köszönnek, ha lesz, akinek, és elindulnak az örök rendezetlenség egyik alsóbb szintje felé, valahová a haszonelvőség furfangjaitól kissé távolabb, nyomaikba a köznapok kényszeres és köztudomású varázslataival ömlik be a sár.

Pirkadat, 2020
(60 x 60 cm, olaj, vászon)

Maros Márk

SÁR

Levedlett apák szekrényében matatsz. Tővig nyúlsz benne. Kihúzkod az elsőt, amit kezed ér, miközben ügyelsz arra, hogy meg ne érintsd a testet. Láthatatlan csíkokat húzol ujjbegyeddal a puha szöveten. Igen. Ez jó lesz. Elindulsz. Mész, hogy felöltöztethesd vele a szégyent. A szégyen egy rakoncátlan, meztelen kisfiú, aki sarat dobál a kertben. Kiabál, ha látod. Nevet, ha lát. Titkon szidásra vágyik, de nem meri kimondani. Hátad mögött a szekrényben mocorogni kezd a test, minthogyha segítségért. De nem. Már félúton vagy. Nem állhatsz le. A kisfiú akkor is vár, ha nem. Mert ilyenek a kölykök. Megérkezel, elé állsz, és felé nyújtod. Ekkor meglepődsz. Tiszta volt, pontosan emlékszel, mégis csupa sár a kezekben. Ennyi kell ahhoz, hogy tudd, bár meg se nézted, a szekrényből kiszöktek. És valaki sírni kezd.

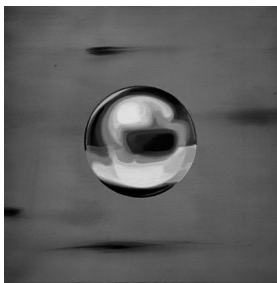
KRÁKOGÓ

Felejtésnek hívod, hogy nem gondolsz rá. Azt hiszed, hogy ami eltakar, az megóvni is képes. Te kis naiv. Ne játszd az apádat. Nyelved hegyén rád rohadt szavak. Fogaid között visító szóközök. Ki a nyelvben botlik el, azt a hallgatás fölsegíti, biztatgatod magad. Kisebesedett ajkaid nyállal ösztönzik hangodat, míg kiterített térképek várják, hogy megint zsákutcára leljen. Régebben ilyenkor krákogni kezdél. Anyád szerint ez a szorongásod jele volt, ezért idővel megtanítottad hazudni a testedet. Ez is az örökséged része, akár a bőrödre feszülő közelnek káromolt távol. Vagy csupán volt honnan ellesni a képlettel együtt: a rossz fiúk a nyugalom kegyeltjei, a jó fiúk gyógyszerre nem isznak.

Mint az ágyakról lelógó végtagok, van helyed némán
a világban, és ez megijeszt, hisz apádtól megtanultad:
feladni gyilkosság, túlélni öngyilkosság.
És krákogni sosem.

LELTÁR

Egy halom rákospalotai piacon vett másolt cd (a piacot azóta bezárták).
Egy többletjelentést kapott zeneszám (Faithless: Insomnia).
Egy sötétkék, nikotinszagú farmerkabát bal oldalán apró szakadással.
Egy kabátmélybe süllyesztett, lekopott címkéjű Nasivin orrcsepp.
Egy ezeréves, elszíneződött vonatjegy két fiók közé ragadva.
Két darab fapad az ötből, amit érdes kezek barkácsoltak össze.
Egy évről évre saját magától fogyatkozó horgászfelszerelés.
Egy nagy darab festékesdoboz kellemetlen emlékektől üresen.
Négy doboz fagyasztóban felejtett sör (a négy volt a kedvenc számod).
Egy remegő kézfej kézírása az égszínkék ellenőrzőmben.
Egy régi, kihült, éjszaka közepén megszegyenített konvektor.
Egy pszichiátriai kórlap összetűzve egy gyámsági papírral.
Egy meghibásodott bojler miatt lezajlott nagyon hangos veszekedés.
Egy veszekedés miatt lezajlott nagyon hangos veszekedés.
Egy albumból kiszökött családi fotó, amin majdnem mosolyogsz.
Fél üveg Royal. Két szem Rivotril. És egy érintésre vágyakozó, elárvult
borotvapenge.

*Csendélet I., 2022
(50 x 50 cm, olaj, vászon)*

Török Ábel

A MÉLYERDŐK MESSIÁSA

a csecsemőt az ősi szokás és a kőbe írt törvények szerint ébenfa bölcsőben kell ringatni ahhoz, hogy ne váljon népe messiásává. a bölcsőt tizenkét vak szűznek kell faragnia újhold idején, fekete kutya vérében forgatott késsel. az anya ebben ringatja az újszülöttet néma csendben, két éjjelen át, a teremtés dalának ritmusára. amikor a reggel fölfalja a második éjszakát, a csecsemőt megfürösztik hideg vízben, és testét bekenik langyos olajjal. e törvény beiktatásának közvetlen okozója a mélyerdők messiása volt, aki sás között született, és bölcsőtlen gyerekkort nyögött. beszéde változást rügyeztetett az emberek szívében, és ez a változás képezte a váltott idők tengelyeit, amelyeket csak egy újabb messiás születése árán hajlíthattak vissza az egyetlen valóság vonalába. a váltott idők kilencedik tengelyén, miután a mélyerdők népei imádni kezdték és leborultak a lába elé, az utolsó király hadjáratot indított ellene, a fák levelei pedig becsukódtak a vérontás idejére. a váltott idők harmadik tengelyén a király levetette magát a lába elé, ő pedig a népek zsongásának ellenállva feloldozta a bűnei alól. miután a tengelyeket keserves küzdelmek útján ismét egyetlen valóságba tömörítették, a mélyerdők messiását az ősi szokás és a kőbe írt törvények szerint szantálfából ácsolt keresztre feszítették. a keresztet tizenkét süket vénasszony faragta telihold idején, róka tejében forgatott késsel. miután a teremtés dalának ritmusára felszöngelték rá a mélyerdők messiását, a nép négy napig imádkozott hozzá térdre borulva, hogy őket is feloldozza bűneik alól, mint egykor az utolsó királyt. az ötödik nap reggelén a vénasszonyok kihúzták a kezéből a szöveget, és forró vízben fürösztötték, majd bekenték a testét langyos olajjal, és elvették tőle a nevét. a csecsemők születése azóta a váltott idők elkerülése végett minden esetben szigorúan ellenőrzött folyamat: az, aki elmulasztja a rituálét, mivel vétkezik a kőbe írt törvények ellen, büntetésül háttára veszi a mélyerdők messiásának keresztjét.

BABILONI SZERETŐK

Lakik egy lány a szomszédban,
sosem láttam még, csak a hangját
hallom, ahogy telefonál és énekel,
mindenféléről csacsog,
olyankor csendben hallgatózom
téglára tapasztott füllel,
vörös képzelgések között,
hogy csókinget húz a vállamra,
és megmutatja nekem azt a hangját,
amelyet a legkevesebben ismernek.

Egyszer megszólítottam,
a falhoz hívtam, hogy érintse meg,
csókolja meg, mintha engem csókolna,
én is a vakolatra nyomtam a számat,
azt képzeltem, ajkunk összeér.
Éjszakákon át suttogtunk,
átkoztuk a vastag falat,
szerelmet vallottam neki,
és megígértem, ha vége a giminek,
összeköltözünk.

Egy reggel egyszerre léptünk ki az ajtón,
és végre megláttam őt,
sátánképű öregasszonyt,
több ujja van, mint foga,
rémülten szaladtam előle a lépcsőházba.
Néha még ma is hallom hevült suttogását,
kérlel és ígéreteimre emlékeztet,
én pedig csendben átkozom magam,
amiért még mindig az ő hangjára alszom el,
téglára tapasztott füllel.

Csizmadia Bodza Réka
LÉPCSŐFORDULÓ

akkor én most bele-
nyúlok
és kiveszem
ha nem haragszol meg
tudsz-e még kedves lenni
velem így a nap végén
vagy már elfogyott
én igazán megértelek
tudom hogy mindig
elmész a végsőkéig
és most maradnál

BEVÉSÉS

a gép mosott
ő pofon vágta kisfiát
mert az nem ismerte
a nem szó jelentését
pedig úgy emlékezett
az elsők között
tanította meg neki

SZINUSZ

apa Erdős Péterről olvas
én meg a neveken gondolkodom
vajon jó ötlet-e
egymás mellé rakni a származást
és a szülők előrevetülő büszkeségét

mindenesetre időtálló
apának véleménye van a politikáról
nekem még nincs
de az övét néha megingatom
mégis fél hogy ő ingat meg engem
és azért mondja
hogy a pártoknak először mindig
az ellenpropagandáját vizsgálod
apa szerint az a baj a gyerekneveléssel
hogy már az ő generációja is csak
térképtöredéket kapott az életről
ennek a rendszerváltás körüli
zavarodottság az oka

Absztrakt IV., 2022
(20 x 15 cm, olaj, vászon)

Móser Zoltán

„HOZZÁNK ILLENDŐ LÉGYEN A KÉP”

– Egy elképzelt Petőfi-film utolsó képkockáihoz –

A legendákkal kapcsolatban ne azt kérdezzük, hogy igazak-e, hanem illenek-e az összképbe! Amit mi elképzélünk például Petőfiről. Az életéről, annak kezdetéről, a születéséről és a végéről, a haláláról. Ahogy a történész Hermann Róbert fogalmazott egy összegző tanulmányában: Petőfi „mint tudjuk, három helyen született, s legalább hat helyen halt meg.” Tanulmánya berekesztő gondolatait idézem: „Petőfi eltűnésével/halálával kapcsolatban nagyjából akkora irodalom született az elmúlt százötven évben, mint az erdélyi hadjárat egészéről, s annak ellenére, hogy Dienes András megoldani hitte a kérdést, hat évtizeddel az ő kötetének megjelenése óta a kérdőjelek száma nem csökkent, sőt növekedett. Az alapvető probléma az, hogy a Dienes rendelkezésére álló forrásanyag nem volt, mert nem is lehetett alkalmas a megnyugtató, megbízható rekonstrukcióra, s ez a forrásanyag érdemben azóta sem bővült.¹ Addig maradnak a tetszetős, népszerűbb elméletek, a tucatnyi szereplő által majdnem megmentett, illetve eltérő helyszíneken és eltérő módon hősi halált halt költőről.²

*

Mindezt azért bocsátottam előre, mert – ugyanúgy, ahogy egy regény, egy dolgozat elejét és végét a legnehezebb megírni – nem mindegy, hogy egy filmnek mi az első és mi az utolsó jelenete! Az biztos, hogy a segesvári csata nem maradhat ki egy elképzelt filmből. Erről, ennek végkifejletéről pontos leírásunk van. Lüders tábornok levele alapján tudjuk, hogy a vesztes csatában „a kozákok és a dzsidások a nyílt térségen a nemrég felszántott földön nyolc versztán³ át folytatták az üldözést, utolértek és megöltek vagy ezer embert, több

1 Pontosabban bővült azóta: Rosonczy Ildikó: A segesvári ütközet és Lüders orosz tábornok újraolvasott jelentése. In epa.oszk.hu/00000/00018/00028/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2013_3_719-748.pdf

2 Hermann Róbert: A fehéregyházi (segesvári) ütközet és Petőfi halála – A kutatás kérdőjelei. *Hadtörténelmi Közlemények*, 125. (2012) 2. sz. 462. p.

3 Verszta: régi orosz hossz mérték, kb. 1 km.

mint háromszázat fogságba ejtettek, akik azt vallották, hogy a csapatokat maga Bem vezette. E nap haditrófeái: nyolc ágyú, köztük egy tarack, négy lőszeres taliga, két gyalogsági zászló, rengeteg tüzfegyver, Bem hintaja irataival együtt és más kocsik. A foglyok vallomása szerint Bem a lábán egy puszkagolyótól kapott sebbel⁴ kocsiból lóra átülve alig tudott elvágtatni a már teljessé vált sötétségben.”⁵

*

Mivel az elképzelt filmem Petőfiről szól, nyilvánvalónak tűnik, hogy az ő halálával kell befejezni, de azt ki látta, ki tudja? A történész Hermann Róbert adhat egy tanácsot, aki a már említett tanulmányában gróf Teleki Sándor⁶ visszaemlékezését idézi.⁷ Ugyanis Petőfi eltűnéséről, haláláról szóló, némi hitelt érdemlő visszaemlékezések között van egy, amely gróf Teleki Sándor ezredesnek, Petőfi barátjának, „az erdélyi összes hadsereg főfelügyelőjének” 1888-ban megjelent visszaemlékezése.

Teleki szerint Bem az ütközet végén, amikor már látta, hogy a dolgok kezdenek rosszra fordulni, s Kemény Farkas hadoszlopa nem mutatkozik, arra utasította őt, hogy a marosvásárhelyi úton elindulva, keresse meg Keményt, s mondja meg neki, hogy siessen Héjjasfalvára, mert ő hátrálni kénytelen, s azon túl vesz állást.

Majd így folytatja:

„Menet a lejtőn Petőfivel találkozom, vászonzubonyban volt, gyalog, lassan lépdegélt fölfelé, kardját bot helyett használta.

Megálltam.

- Hová mégy? – kérdé.
- Az öreg úr [Bem] küld Kemény Farkas után, jöjj velem.
- A csatát csak nem hagyom itt.

4 Bem nem Segesvárnál sebesült meg, a kocsit korábbi, napi kötözést igénylő sebei miatt használta.

5 Lüders tábornok Paszkevicz főparancsnokhoz intézett, július 21-én (augusztus 2-án) Segesváron, 881. szám alatt kelt jelentése a segesvári ütközetről. In Rosonczy Ildikó: A segesvári ütközet és Lüders orosz tábornok újraolvasott jelentése. I. m. 741. p.

6 Gróf széki Teleki Sándor József János 1848–49-es magyar katona, honvédezredes, olasz tábornok, főrendiházi tag és a Petőfi Társaság tagja, Petőfi Sándor „vad grófja”, akinek koltói birtokán vendégeként három alkalommal is megfordult a költő.

7 Ott volt-e Teleki Sándor a fehéregyházi ütközetben? In Hermann Róbert: i. m. 454. p.

- Mit csinálsz te itt gyalog?
 - Hiszen lovam nincsen, csak nem kutyaolok utánad.
 - Török (ordinanc káplárom volt, híres Vilmos-huszárról, ma is él Fehérgyarmaton) leszáll, te jössz az ő lován, ő meg felül egy másik lovamra, s jön utánunk.

- Nem bánom.

Kardját derekára kötötte, Török leszállt a lováról, ama pillanatban, mikor a kengyelbe akarta tenni a lábát, meggondolkozott.

- Nem megyek druszám, nem hagyom itt a csatát.

Katonaember, kivált csatában, nem válogatja szavát; Cambronne híres mondását: az öreg gárda meghal, de nem adja meg magát, Hugo Victor másképp kommentálta; én is olyat mondtam neki, amit ide nem írhatok.

Így váltunk el egymástól, s ez volt utolsó találkozásom Petőfivel.”⁸

Hatvany Lajos teljes egészében idézi a Teleki által megörökített párbeszédet. Petőfi két mondatát kommentálja is. „A csatát csak nem hagyom itt.” Erről azt írja: „Ez már Petőfi hangja!” Petőfi utolsó mondatáról („- Nem megyek druszám, nem hagyom itt a csatát.”) pedig lelkesülten így ír: „Ez is olyan frázismentes kijelentés, melyet bizvást tulajdoníthatunk Petőfinek.”⁹

Ettől kezdve egészen máig homályos, zavaros a kép. Jelképesen, és a valóságban is. Ha itt és ezzel érne véget egy elképzelt film, azt hinnók, hogy filmszakadás történt. Hogy ne így legyen, nekem segített ebben a költő Vári Fábrián László *Várad felől az alkony...* című versének záró strófái. A vers alapján az elképzelt

8 Görög Lívia: Teleki Sándor emlékezései. *Magyar Századok*. Budapest, 1958. 213. p.

9 Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. 2. kiadás. Budapest, 1967. II. köt. 851-852. p.

filmen Bem apót látjuk, a kétségbeesettet, az égre néző szemeit, és halljak – immár több mint másfél évszázada – az Úrhoz intézett fohászát:

*Térül-fordul a jó öreg,
villantja jobb szemét,
fürkészi fenn a füst között
az Úr tekintetét:*

*– Csak egy valamit még, Uram,
nyújtsd ide két karod,
hadd bízzam bánatodra én
a halott őrnagyot.*

*Arca mostani mását
magammal elviszem,
ne lássa romjaiban őt
ezentúl senki sem!*

Végül is vitte, de az élőt itt hagyta: nem kell bizonyítani ezt, hisz látva látjuk őt, Petrovics István és Hruz Mária kétszáz évvel ezelőtt született Sándor nevű fiát.

*Esthajnal, 2022
(140 x 130 cm, olaj, vászon)*

„KÖZEL SINCS VÉGE A HARCNAK...”

– Mirk Szidónia-Kata beszélgetése
dr. Nyisztor Tinka néprajzkutatóval –

– Kedves Tinka, téged már sokan faggattak az elmúlt 30-40 év folyamán életutadról, a moldvai magyarságról, Puzstináról. Azzal kezdeném a beszélgetést, hogy mesélj a nevedről.

– Itt a faluban régebb mindenkinek két neve volt: egy hivatalos neve és egy ragadványneve.¹ Most, ahogy az asszimiláció halad előre, az emberek kezdik elfelejteni az utóbbit, a fiatalok már csak a hivatalos nevüket ismerik. Én úgy nőttem fel, hogy Dani Péter lánya vagyok. Az

idősebbek, ha az utcán találoztunk és megkérdezték: kié vagy, mondtam: Tinka vagyok, a Dani Péteré. Amikor iskolás lettem, szólítottak, hogy Nistor Tinka, de én oda se néztem, mert nem tudtam, hogy nekem ez a nevem. Kérdeztem a szüleimet, és édesapám elmondta, hogy tulajdonképpen Nyisztor a hivatalos nevünk, de mivel több Nyisztor család volt a faluban, meg kellett különböztessék őket egymástól. S mivel valamelyik üknagyapám Dani volt, Nyisztor Dani, elkezdtek Daninak nevezni a családjunkat. Évekkel később aztán utá-

nanéztem, és megtudtam, hogy bizony voltak Nyisztorok azok között, akik Moldvába menekültek 1764-ben és a falut alapították (Lábnnyikban is vannak egyébként). A Nyisztorból aztán Nistor lett románul.

A Tinka név a Katalin becéző formája, divatos volt akkoriban Moldvában, de mivel Szent Tinka nincs, a keresztségben a Katalin

1 Lásd bővebben Ősz Erőss Péter Barthas József álnéven megjelentetett dolgozatát: *Puzstina személynevei*. Budapest, 1982. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége.

nevet kaptam, a papnál így vagyok beírva. Az első cikkemet is még úgy írtam alá a *Csángó Újságban*, hogy Dani Katalin. Tudd meg, hogy ez a kettős névhasználat egy olyan zavaró dolog, amely krízist provokálhat, identitászavarba hozhatja az embert. Nagyon észnél kell lenni!

Most még a postásnak jó dolga van, mert kezdtek csak egy nevet használni, de mikor gyerek voltam, s bejött egy postás, aki nem volt falubeli, akkor mindig megtárgyalta a leveleket valamelyik öreggel: kérdezte például, hogy ez a Ciobotaru ki lenne, akkor mondták, hát az Őreg Elek. Nem mindig passzoltak a nevek, nem mindig fordították le jól, a keresztnévek esetében már az anyakönyvekbe is néha rosszul írták be románul, többnyire hangzás után, ahogy hallották. Napjainkban a temetőkben a sírokra mindenki a hivatalos nevét íratja fel.

- *Mindkét ágon pusztinaiak a felmenőid?*

- Igen, hogyne.

- *Ismerted a nagyszüleidet?*

- Igen, de nem mindeniket. Apai ágról csak a nagyanyámat ismertem, Dani apóm fiatalon meghalt szívinfarktusból, ötvenvalahány évesen. Édesapámék kilencen voltak testvérek, nagyon nagy gazdaságot vittek, tanyájuk is volt, de közülük csak kettő érte meg az időskort, a többiek mind fiatalon meghaltak.

- *És anyai ágon?*

- Anyai ágon Kaszapok vagyunk. Nagyapám, Kaszap István, egy nagyon eszes, okos ember volt. Gyermekkoromban gyakran jöttek hozzá az emberek, hogy írja meg helyettük a kérvényeket, kéréseket. Arra pontosan emlékszem, hogy 3 lejért írta meg ezeket, aztán meg is gyűjtötte a baját, mert felszólították a hivatalosságok, hogy ne írjon más nevében. Azt válaszolta, hát hogy ne segítsen, ha az emberek nem tudnak írni... Ő volt a falu írnoka, mert elég fiatalon, egy balesetben, megsántult a bal lábára, többet nem tudott menni, s többnyire otthon ült, olvasgatott. Magyarul is, románul is. Mielőtt beteg lett volna, kocsmája volt, de nem egyszerű kocsmá, hanem olyan fogadóféle, ahol még mulatságokat, lakodalmakat is tartottak.

- *Tudtommal ő volt a Magyar Népi Szövetség helyi elnöke. Beszél-e a szövetségről nektek?*

- Annyit mesélt, hogy egyszer egész vasúti szerelvényt fogadott s fizetett meg, hogy vigye a csángókat a csíksomlyói búcsúra Kománfalváról. Addig eljutottak, ahogy tudtak, de az egész vonaton senki más nem volt rajtuk kívül. A búcsú után aztán azzal szembesült, hogy jó, hogy a szövetség magyar, de kommunista is. S ő ezt a kettőt nem tudta egyeztetni, mert nagyon-nagyon vallásos ember volt, szóval nem fogadta el, és utána azt nem tudom, hogyan, de ott kellett hagynia. Sokszor viccelődöm azzal, hogy nagyanyám volt az első polgár Pusztinában, mert amikor nagyapám elnök volt a szövetségénél, akkor az egész család be kellett költözzön Bákóba. Mesélték, hogy nagyanyám naponta hazaszaladt, hogy nézze meg, mi van itthon, lássa el az állatokat, mert nyilván, itthon is kellett dolgozni tovább. Szerencsére nem tartott sokáig ez az időszak.

- *Mit tudsz arról, nagyapád részt vett-e a magyar oktatás megszervezésében?*

- Sokat mesélt azokról az évekről, de azt, hogy ő részt vett-e a szervezésben, azt nem mondta. Valószínű, hogy igen, mert a magyar tanítók közül laktak is nála egy ideig. Azt viszont említette, hogy az első iskola, ami még '45 előtt indult a faluban, az az ő apjának, Kaszap Jánosnak a házában működött. Úgyhogy nagyapám biztosan maximálisan támogatta ezeket a dolgokat. Nem véletlenül küldte ki Erdélybe az egyik fiát tanulni magyarul, aki Ősz Eröss Péterrel együtt ment el Kézdivásárhelyre.

- *A tanítóképzőbe?*

- Igen, aztán Eröss Péter továbbment egyetemre Kolozsvárra, János bácsi pedig elment Gyergyóba tanítani, megnősült és ott is maradt. Két lánya ma is ott él.

- *Mikor épült ez a ház, amelyben élsz?*

- Édesapám, mikor hazakerült 1945-ben a verekedésből, meg is nősült, elvette édesanyámat, s ő építette még abban az évben ezt a házat. A telek a Daniké volt, a szomszédos telkek is mind a Daniké: a következő ház Dani Istváné, majd jön a Dani Péteré. Az istállót nagyapám építette 1920-ban, édesapám aztán hozzátoldott még. Egy építész ismerősöm, Maczalik Arnold nemrég felmérte, s azt mondta,

hogy nagyon jó faanyag van mindkét épületben. Mondtam neki, hát persze, mert édesapámnak cirkulája, fűrészgépe volt, azon dolgozott, és a legjobb minőségű fát rakta bele. Érdekes, hogy a két család, a Danik és a Kaszapok részeit, telkeit csak a falu patakja választotta el.

– *Telekkönyvezve van-e ez a beltelek?*

– Igen, a telek édesapám nevéen volt, tőle örököltük. A házhelyek esetében rendezettebb, de földek, a kültelek esetében nagyon rossz a helyzet. Tudni kell, hogy régebb a földeket csak egymás között tartották nyilván, nem jelentették be hivatalosan, hogy ne kelljen fizessenek adó rá. Úgy mondták, hogy nincsenek feladva. A bökkenő ott kezdődött, amikor '90 után kezdték visszaadni a földeket, és mivel sokaknak nem volt telekkönyvezve, akkor kitalálták, hogy ha két ember tanúsítja, akkor tiéd lehet a föld. Ebből lett aztán a világvége: mindenki az összes pénzt a törvényszékre vitte, verekedtek, veszekedtek, szörnyű volt.

Én csak azt tudom most a nevünkre íratni, ami benne volt a nyilvántartásban. Édesanyámék, a Kaszapok '90 után törvényszéken tisztázták, amit lehetett, ami be volt írva, de ami nem volt, azt már nehéz visszaszerezni. Két ilyen darab föld is maradt a Kaszap részről, ami a nővéremé lenne, de azt mondták a néptanácsnál, hogy nincs mit csináljanak.

Azt is tudni kell, hogy Pusztinának nincs nagy határterülete, hiszen az egyik legfiatalabb moldvai magyar település, később alapították, mint a többi falut, és már nem tudtak válogatni nagyon a területek között. Szabófalván jártál-e? Hát ott olyan, mint a Baragán. Tisztán látszik, hogy ők tudtak válogatni, hova telepedjenek. És nem elég, hogy kicsi volt a határa a falunak, később ez még tovább aprázódott. Ha figyelembe vesszük, hogy egészen a hatvanas évekig nyolc-kilenc gyermek volt szinte minden családban, ne is csodálkozzunk ezen.

– *Szüleid generációja hány osztályt tudott elvégezni itt a faluban?*

– Akkor a faluban négy osztályt végeztek. Édesapámnak meg is találtam a papírjait, édesanyámnak nem, pedig ő is kijárta. Annak idején lányokat ritkán adtak iskolába, de édesanyám eszes volt, és neki megengedték a szülei, hogy elvégezze a négy osztályt. Nagyapám gyakran ment fuvarozni, kosarakat vitt a faluból, egészen Moldáviáig, Kisinyóig is járt, visszafelé pedig hozott árut a fogadójába. Az iskola

elvégzése után aztán édesanyám adminisztrálta a fogadót, egészen 17 éves koráig, amikor férjhez ment.

- *Mi történt a fogadóval? Államosították?*

- Igen, egy idő után már nem lehetett magánkézen tartani, de állami tulajdonban még működtették. Később, itt a házunkban, a tisztaszobában is nyitott édesanyám kocsmát, szóval csak nem tudott olyan könnyen lemondani róla. Nagypám fogadójában nagy mulatságok voltak, amelyekre még ma is emlékeznek az idősebbek, tegnap is itt volt egy asszony nálam, aki elmondta, hogy mindig volt ott tánc, legtöbbször Fülöp Sándor adott pénzt a cigány zenészeknek. Édesanyám mesélte, hogy a férfiak, ha nem mentek haza este, akkor az asszonyok ételt vittek nekik, és közösen folytatták tovább a mulatozást.

- *Milyen más magyar falvakkal volt Pusztinának kapcsolata, honnan hoztak feleséget, hová jártatok búcsúba?*

- Lészped, Kicsiszalonc, Frumósza és Szerbek, szóval a közeli falvakkal. Lábnycik túl messze volt, Gajdárba is ritkábban jártak. Édesanyám mesélte, hogy annak idején még Ardevánba is átmentek búcsúra, ahol akkor még tudtak magyarul, mára már teljesen asszimilálódtak. Annak idején főleg lézpediekkal házasodtak a faluból, de kilencven után már kerültek ide Gyoszényből is, Klézséből is, Rekecsinből is. Régebb a nők többsége csak a búcsúk alkalmával ment ki a faluból, csak ott találkozhatott más falubeliekkel. Összeismerkedtek, összekomásodtak, s generációkon keresztül tartották a kapcsolatot. Most leginkább Frumószába járunk búcsúba. Lészpeddel régebb azért volt szorosabb a kapcsolat, mert gyalog jártak búcsúra, és gyalog az erdőn keresztül közel volt. Most kocsival kerülni kell egy nagyot. De az évek során gyengült a zarándoklat oda-vissza.

- *Gyermekkorodban volt-e óvoda a faluban?*

- Nem, egyáltalán nem volt, se magyar, se román. De az ötvenes években a magyar iskola mellett működött magyar óvoda is. Sokan emlegetik ma is, hogy milyen énekeket tanultak a magyar tanítóktól, óvónőtől. Akkor még mindenki magyarul beszélt a faluban, senki nem tudott románul, még én is úgy mentem az iskolába '64-ben, hogy csak magyarul tudtam.

- *Tehát úgy kerületes az iskolába, hogy nem tudatok románul. A tanárok tudtak-e magyarul? Volt helybéli is köztük?*

- A tanári káderek, a tanárok mind románok voltak már az én időmben, és mind máshonnan jöttek, a falu nem tudta még „kitermelni” akkor a saját tanerőit. Nyilvánvaló volt, hogy a gyerekek nem tudnak románul, amikor bekerülnek az iskolába, de eleinte nem csináltak ebből problémát, nem is tiltották meg, hogy egymás között magyarul beszéljünk. Emlékszem, első osztályban Becze Rozália volt a tanító nénink, Kicsi Szalomból volt, és tudott magyarul, de nem volt szabad megszólalnia, csak románul: ha ki akartunk menni óra közben, elmondtuk magyarul, bólintott, hogy menjünk, de nem szólalt meg. '77-ben vagy '78-ban aztán két erdélyi magyar tanár is került ide, és ők beszéltek magyarul a gyerekekkel, de nem merték őket megszólítani.

- *Nyolc osztályt végeztél Pusztinában, utána hol folytattad tanulmányaid?*

- Mojnesten elméleti líceumban folytattam négy évig, és hát utána szerettem volna egyetemre menni, de nem sikerült. Nem voltam én rossz tanuló, felkészülhettem volna plusz tanári segítséggel, csak nekünk már nem volt arra pénzünk, mert amikor 11. osztályos voltam, akkor édesapámnak amputálták az egyik lábát, és teljesen jövedelem nélkül maradtunk.

- *Hányan vagytok testvérek?*

- Négyen. Mihály bátyámmal ketten itt élünk Pusztinában, a húgom Sepsiszentgyörgyön ('79-ben, amikor kimentem, őt is vittem magam után), a nővérem Mojnesten. Neki a férje pusztinai, a húgomé pedig szentgyörgyi.

- *Érettségi után hová kerültél?*

- Egy évig itt tanítottam a faluban franciát helyettesítő tanárként. De aztán rossz fát tettem a tűzre... Pont abban az évben tartották a népszámlálást, és jelentkeztem én is néhány kollégámmal számlálási biztosnak. Az egyik vásárhelyi magyar tanárral (Elekes Zoltán) ketten jártuk a házakat, és kisebb balhé lett abból, mert azok a családok, akiket mi írtunk össze, mind magyarnak vallották magukat, pedig a felkészítőt azt kérték tőlünk (inkább parancsolták), hogy a nemzetiséget meg se kérdezzük, hanem írjunk be mindenkit románnak. Aztán csoda-e, hogy a következő évben már nem vettek fel az iskolába...

- *Hogyan kerültél Sepsiszentgyörgyre?*

- Én gyermekkorom óta Erdélybe akartam menni. Akkor azt gondoltam, hogy ott mindenhol csak magyarok élnek. Aztán az átkosban, a '70-es évek végén Kolozsváron voltam néhány napot, s rádöbbenem, hogy nem éppen úgy van, ahogy én elképzeltem, s Székelyföldön kívül már több a román, mint a magyar. Mindenképp magyarok közé akartam kerülni. Akkorjában épült fel az IMASA nehézipépgyár Szentgyörgyön, és kellett munkások. 1979-ben kerültem ki, elvégeztem egy darukezelő tanfolyamot, és mint darukezelő dolgoztam a gyárban.

- *Hogy érezted magad Szentgyörgyön?*

- Jól éreztem magam, mert oda akartam kerülni. A darukezelői után még elvégeztem néhány tanfolyamot, és a végén a számítógépes központban kötöttem ki. Érdekes, megjegyeztem, hogy életemben először ott kérdeztek rá a nemzetiségre, addig soha senki. És ez akkor történt, amikor beálltam a pártba, párttag lettem, mert lakást csak annak adtak, s így én is kaptam egy garzont. Emlékszem, meg kellett tanulnom mindenféle hivatalos törvényt, sztatutokat, és a megyei pártbizottságnál vizsgáztattak le. S ott kérdeztek rá a nemzetiségi hovatartozásomra. Mondtam, hogy magyar vagyok, mire nagyot néztek, mert ezzel a névvel és ezzel a romántudással nem gondolták volna...

Jó volt Szentgyörgyön, de az elején nehezen tudtam megszokni azt, hogy folyamatosan magyarul beszélgessek. Hiába, hogy otthon a családban és a faluban is csak magyarul beszéltünk gyermekkoromban, de miután elvégeztem a líceumot, utána bizony már románul társalogtunk egymás között. Az ember, ha az iskoláit románul végzi, akkor természetesen az a szókincse megnő, a magyar nyelv viszont megreked egy bizonyos szinten. Sokszor nem tudtam elmondani magyarul, amit akartam, csak románul. Sajnos, ez a helyzet. De ne csodálkozzunk rajta, hiszen ha sem az iskolában, sem a templomban nem használtuk a magyar nyelvet, akkor csak annyi maradt a tarisznyánkban, amit otthonról kaptunk. Az igazi nagy érvágás akkor kezdődött, amikor a szülők elkezdtek románul beszélni a gyerekekkel. Az utánam következő generációból már az asszonyok is elmentek dolgozni, és saját tapaszt

talataikból tanulva, gyerekeiket legalább egy nyelven helyesen akarták taníttatni, hogy később könnyebben boldoguljanak. Ma már a gyerekek nagyon keveset beszélnek magyarul, és sajnos, az oktatás nem érte el a hozzá fűzött eredményeket. Az is lehet, hogy halálom előtt lesz magyar mise is Pusztinában, de attól tartok, hogy nem lesz kinek. Az a generáció, akikkel annak idején, '90 után kértük a misét, és akiknek a szívük szakadt meg érte, már mind a földben vannak. Mind. Sokan mondták az elején, hogy nem a magyar mise kell először Moldvában, hanem a gyerekeket meg kell tanítani, hogy tudjanak jól magyarul, és aztán ők folytatják. De utánpótlás nincs, és nem is lesz.

- *Mit hozott számodra 1989 decembere? Milyen reményeket, milyen terveket?*

- Rögtön a diktátor halála után összeültünk néhányan moldvai magyarok, találkoztát szerveztünk a megyei könyvtárban, Ősz Eröss Péter bácsi munkahelyén. Ott volt még Eröss J. Péter (Kicsi Eröss Péternek neveztük, Isten nyugtassa, tavalyelőtt halt meg; egyébként első unokatestvérem is volt, édesanyja, Katalin néni volt a legidősebb Kaszap lány), Petrás Mari² és jómagam, s megalapítottuk a Moldvai Csángómagyarok Szövetségét. Akkor beszéltünk először a *Csángó Újságról* is.

Én a gyárban mindig tudtam, kik jöttek Moldvából (Pusztinából, Gyoszenyéből voltak a legtöbben), és sokan, nagyon sokan, több százan gyűltünk össze az első találkozókon. Aztán egyre kevesebben. Számomra akkor kezdett világossá válni, hogy szinte minden moldvai magyar faluban más és más a helyzet, van olyan, ahol az asszimiláció már nagyon előrehaladott, és nem az van mindenhol, mint Pusztinában. És arra is rájöttem, hogy nagyon nehéz szót érteni a csángókkal.

- *Milyen célokat fogalmaztatok meg?*

- Hát, hogy tömörüljünk szövetségbe, és kérjük, kérvényezzük a magyar nyelv tanítását és a magyar mise bevezetését a templomainkba. Mi azonnal léptünk. Azonnal. Nyáron Pusztinában már ment a magyartanítás a gyerekeknek: udvarokon tanítottunk, mert gondoltuk, hogy amíg hivatalosan is jóváhagyják, haladjunk velük. Azokban a

2 Petrás Mária (szül. 1957) Prima Primissima és Magyar Örökség díjas népdalénekes, keramikusművész.

kezdeti években ketten vagy hárman el is mentek Udvarhelyre, a pedagógiára, hogy legyen később szakképzett tanító. De utána jött a megtorlás, nemcsak itt, hanem az egész országban. Megtörtént ugye Marosvásárhely is, rendeződött vissza a régi világ. Óriási nagy nyomás volt rajtunk folyamatosan. Nem ment könnyen, s egy évtizednek kellett eltelnie, hogy végül 2000-ben, az RMDSZ segítségével elsők között Pusztinában és Klézsén beinduljon hivatalosan a magyar nyelv tanítása. Na, de hogy az egyház részéről ekkora ellenállás lesz, azt én nem gondoltam volna!

- *Mikor nevezett téged valaki csángónak? Itt a faluban hallottad-e ezt a szót gyerekkorodban?*

- Soha. Soha nem hallottam. Mi nem voltunk csángók, mi magyarok voltunk, vagyunk. Minket a külső, magyarországi nagy szakemberek neveztek el csángónak. Nagypám mindig azt mondta nekünk, hogy a csángók a Szeret mentén vannak, s hogy nagy kalapban járnak. Székelynek se mondtuk magunkat, hanem magyaroknak. A csángót ránk ragasztották. És tudd meg, hogy az évek folyamán még azt is el kellett fogadnunk, hogy a csángó az milyen szép név, hogy az nem pejoratív. Dehogynem! Az volt mindig, még a gyimesieknek is. Az egyik gyimesi ismerősöm mesélte a következő viccet, ami jól példázza a fent elmondottakat: jön egy ember az úton, messze van, de közeledik, közeledik, és amikor odaér, annyit mondanak: jaj, hát ez csak egy csángó! Szóval erről ennyit. Aztán az egyetemen végleg tisztázódott számomra, hogy ezt a szakirodalom és a szakmabeliek ragasztották ránk, és addig mondogatták, amíg itt is elhitték és kezdték használni az emberek. Aztán néhányan kezdtek különálló csángó nyelvről is beszélni. De nincs csángó nyelv! Csak magyar!

Sajnos, a Tytti asszony³ jelentésébe is először a csángó nyelv került be, amit aztán Brüsszelben és a román parlamentben ki is használtak,

3 Tytti Isohookana-Asunmaa, Finnország korábbi kulturális minisztere európai tanácsi munkája során került kapcsolatba a csángókkal. 1999 nyarán több moldvai csángó települést felkeresett, és helyszíni tapasztalatai alapján jelentést készített, melyben szorgalmazta az anyanyelv bevezetését az iskolákba és a templomi liturgiába. A nyolc pontból álló jelentéstervezet alapján fogadta el 2001-ben az Európai Tanács az 1521/2001-es Ajánlást, amely konkrét javaslatokat tartalmaz a csángó kultúra védelmében. Ez a dokumentum a maga nemében az első volt, amely egy európai fórumon részletesen bemutatta a csángó közösség valós helyzetét.

azzal érveltek, hogy a csángó nem írott nyelv, nem lehet a liturgiát lefordítani erre. Petru Gherghel, az egyházmegyét 1990 óta vezető jászvásári püspök⁴ pedig azzal utasította el a magyar misét, hogy a csángó nem magyar nyelv.

Nagynevű tudósok, politikusok is próbáltak meggyőzni, hogy csináljunk egy csángó csoportot, és akkor kisebbségként bekerülhetnénk még a parlamentbe is. Mondtam, nem csinálunk, nem kell se hely, se parlament, se semmi. Hát mondja valaki magát mócnak itt Romániában? Vagy palócnak Magyarországon? Hát gondolkozzunk el ezen! Azt hangsúlyozom mindig, mindenhol, hogy én moldvai magyar vagyok.

- *Hogyan kerültél ki Magyarországra?*

- Szentgyörgyön dolgoztunk, intéztük az egyesület, a szövetség ügyeit, és egyre többen kezdtek érdeklődni Moldvából, hogy hogyan lehetne továbbtanulni Magyarországon. Abban az évben, 1990-ben gyerekeket vittünk Petrás Marival táborozni (talán elsőként) Magyarországra, Brennbergbányára, Sopron mellé, s ott is szóba került ez a téma. Én mondtam, hogy ennyi évesen már nem fogok neki, jó helyen vagyok Szentgyörgyön, de aztán meggondoltam magam, és csak kiutaztam később Pestre, hogy utána nézzek. Hosszú történet lenne elmesélni, hogyan is kerültem fel végül a Nemzetközi Előkészítő Intézet moldvai listájára... Próbáltak lebeszélni róla, de makacsul ragaszkodtam hozzá, és tizenegyediknek felírtak. Mondtam, állok elejébe a felvételinek, szégyent nem hozok Pusztinára... A listán volt még Farkas Miska Klézséből (a felesége utána ment ki), aztán innen Pusztinából a Pózásnak a fia, Becze Emil és Diószénből Petrás Mari.

- *Ez az intézet a külföldi diákok mellett 1990-től a külhoni magyar diákok felzárkóztatását is felvállalta. Tudtommal az erdélyi, a felvidéki, a vajdasági, a kárpátaljai diákok többsége ott kezdte tanulmányait. Ti külön csoportban voltatok?*

- Nem, felmértek minket és aszerint csoportosítottak. S mivel az első felmérésen kiderült, hogy tudok olvasni valamelyest magyarul, egy haladó csoportba tettek, amire rá is fizettem, mert olvasni tudtam valahogy, de írni nem, és szükségem lett volna az alapokra, főleg

4 2019 júniusában vonult nyugállományba, utódja Iosif Păuleț lett.

nyelvtanból. Ebben a haladó csoportban olyanokkal voltam, főleg kárpátaljaiakkal és erdélyiekkel, akik magyarul végezték az iskolát, s nagyon megijedtem, amikor azt mondták, hogy velük együtt kell felvételiznem. Kértem, hogy tegyenek át egy kezdő csoportba, mert az írás még nem megy nekem annyira jól. Aztán ott átvettük az alapokat. Szerencsém volt a felvételinél is, mert előtte részt vettem egy történelmi vetélkedőn és a díjazottak vizsga nélkül felvételt nyerhettek az egyetemre. Így kerültem be az ELTE néprajz szakára, de nem is sejtettem, hogy milyen nehéz évek várnak rám.

- *Milyen nehézségekbe ütköztél?*

- Az előkészítő alatt Szócs Annával közösen szerveztük a Marczibányi téri csángó táncházakat, a csángó bált, de miután egyetemista lettem, már nem „csángóztam” sokat, nem foglalkoztam szervezkedésekkel, mert nem fért bele az életembe a tanulás mellett. Én mindent félretettem. 33 esztendő voltam akkor, s folyamatosan azon görcsöltem, hogy milyen szégyen lesz, ha nem tudom elvégezni az egyetemet. Eleve hátrányos helyzetben voltam, nem értelmiségi családban születtem, nem könyvek között nőttem fel, rengeteget kellett bepótolnom. Nem mondom, pozitív diszkriminációt néha talán az én esetemben is alkalmaztak, de igyekeztem minden vizsgámra a lehető legjobban felkészülni. Annyit tanultam, hogy majdnem belepusztultam... Megélttem azt is, hogy egy kedves „csángó pártoló” elterjesztette rólam, hogy besúgó vagyok. Ez akkor derült ki számomra, amikor beiratkoztam egy történelem szemináriumra, és a tanár ellenségesen viselkedett velem. Ez volt az egyetlen rossz élményem az egyetemről. Nem is akart felvenni, aztán a vizsgán is el akart vágni, de végül tisztáztuk a dolgot vele, és elég jó viszonyba kerültünk. Annyira jóba, hogy miután elvégeztem a néprajz szakot, hívtak, hogy menjek a román tanszékre is.

- *Miért a néprajzot választottad?*

- Mindig is érdekelt a történelem, s ennek kapcsán aztán minél jobban szerettem volna megismerni a kultúránkat is. Annak idején Szentgyörgyön jártam a népiskolába, s ott hallgathattam Gazda Klára és Kósa Szántó Vilma előadásait a népi kultúráról. Érdekelni kezdett.

- *Kik tanítottak akkor a tanszéken?*

- Mohay Tamás, Kocsis Gyula, Voigt Vilmos, Verebélyi Kincső, Küllös Imola, Kisbán Eszter, Barabás Jenő. A vendégtanárok közül Pesovár Ernőre és Niedermüller Péterre emlékszem. A tanárim végig mellettem álltak, szakmailag segítettek, de folyamatosan nyomás alatt éreztem magam és depressziós lettem. Aztán gyógyszerek segítségével, úgy-ahogy, helyrezökkenem.

- *Miből írtad a szakdolgozatodat?*

- Amint már mondtam, a tanárim felkaroltak, és Kisbán Eszter professzorasszony nagyon okosan gondolta ki a témámat. Egy olyan semleges területet választott nekem, amely csak érintőlegesen foglalkozik a csángó eredettel és az egyházzal: a táplálkozást. Azt mondta, alig van adat ebben a témában, és igaza volt egyébként. Ő volt az első, aki kezét tett rám, mert bárkinél írhattam volna dolgozatot. És a szakdolgozat után, akkor arra már úgy a gyógyszerek segítségével helyrejttem, hogy megint a régi Tinka lettem valamelyest, azt mondták, hogy folytassam a doktori iskolában. Épp akkor akkreditáltatták a doktorit Budapesten, mi voltunk az első évfolyam.

- *Hogyan kerültél ki Svájcba?*

- Nem emlékszem már pontosan, hogy hányadéves lehettem, amikor megtudtam, hogy működik egy francia műhely, ahol a diákok francia nyelvet tanulhatnak ingyen francia anyanyelvű tanároktól. Oda kezdtem el járogatni. Az Atelier igazgatója Granasztói György⁵ volt, és ott tanított Benda Gyula⁶ is, Benda Kálmánnak⁷ a fia. Én egy breton tanárnő csoportjába kerültem, aki sokat beszélt arról, hogyan asszimilálták őket a franciák. Mesélte például, hogy régebbi fapapucsot hordattak a bretonokkal a nyakukban büntetésként, és hogy nem eskették össze, ha nem tudtak franciául. Aztán eszembe jutott, hogy

5 Granasztói György (1938–2016) magyar történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, 1988-ban alapította az Atelier elnevezésű magyar-francia posztgraduális műhelyt, amelyet egészen 2007-ig ő irányított. 1990 és 1994 között a NATO-hoz is akkreditált belgiumi és luxemburgi nagykövet.

6 Benda Gyula (1943–2005) történész, az Atelier Magyar-Francia Társadalomtudományi Központ és Doktorképző tagjaként – francia kapcsolatait kihasználva – számos neves oktatót tudott meghívni, akik megismertették a magyar hallgatókkal a legújabb kutatási eredményeket.

7 Benda Kálmán (1913–1994) történész, levéltáros, a *Moldvai csángó-magyar okmánytár* szerkesztője.

édesanyám is mesélt egyszer arról, hogy Bákóban is tettek papucsot a csángók nyakába. Utána kéne járni...

Na, és amikor elvégeztem az egyetemet, akkor Granasztói azt mondta, hogy nézze, Tinka, az jó, hogy beiratkozik a PhD-ra, de létrehoztak a franciák egy doktori iskolát Bukarestben. Ez a francia doktori iskola embereket formál. Magának itt kell ledoktorálni Budapesten, de egy évre elmegy Bukarestbe, oda is kintről jönnek a tanárok, franciául zajlik minden, és onnan kiösszák majd magukat: lehet menni tovább Kanadába, Svájcba, Franciaországba, Belgiumba. Ebből lehetett választani. Arra gondoltam, hogy ha majd haza akarok menni, valahogy kapcsolatba kell lépjek az otthoni szakemberekkel is, tudnom kell, hogy mi van otthon. S én mindig haza akartam jönni. Lehúztam egy évet Bukarestben, és utána kimentem Svájcba, mert megtudtam, hogy Losonczy Anna ott tanít. Ugye, ő Losonczy Gézának a lánya, Párizsban tanít a néprajzon, az etnológián. Több se kellett. Pedig a kanadaiak is hívtak, mert volt egy nagyon jó csapatuk, akik a táplálkozást kutatták. Nem mentem. Mondom, 8 hónapig ott kell ülni, át kell a tengeren menni... Úgyhogy Svájc mellett döntöttem, az közelebb volt.

– *A svájci tanulmányaid után kerültél haza?*

– Én még előtte, mikor az első doktori évet elvégeztem Budapesten, hazajöttem a cuccaimmal, meguntam a hátizsákos életet, hogy mindig költözködjek a könyveimmel. 45 éves voltam már. Beköltöztem a kicsi házba, és innen jártam Bukarestbe egy évig. Utána mentem Svájcba, ott két évet töltöttem, és hát Svájból, lehet, hogy nem jöttem volna haza egyébként, mert közben Kisbán Eszter nagyon-nagyon kapacitált arra, hogy telepedjek le Magyarországon, kezdtem is lefordíttatni a papírjaimat, de 2000-ben édesanyám agyvérzést kapott, és az eldöntötte a dilemmát. Hazajöttem édesanyám mellé, és három éven keresztül itthonról jöttem mentem, hol Bukarestbe, hol Budapestre, hol Svájcba. Abban az időben kezdtem el teljes gőzzel szervezni a magyar miséket a saját portámon. Párhuzamosan foglalkoztam tehát a vallási kérdéssel és a táplálkozással. Később jöttem rá, hogy igazuk volt azoknak is, akik nekem Svájcban elmondták, hogy túlképzettek nem kellenek sehol. De nem értettem, mi az, hogy túlképzett valaki. Hát, itthon aztán nem kellett a kutyának se...

– *Doktori dolgozatodat a moldvai magyarok hagyományos táplálkozás-kultúrájáról írtad.*

- Igen, folytattam a szakdolgozatom témáját. A saját kultúrájában kutató etnológus leggyakoribb csapdája az, hogy ismertnek véli az ismeretlent. Előnye származhat viszont abból, hogy a lokális társadalom beható ismertéből fakadóan nem marad meg a felszínen, hanem az egymásra rakódó jelentésrétegeket, a mélyben meghúzódó hiteket, tudásokat, félelmeket vagy viszonyokat is ismerheti. A moldvai magyarság táplálkozás-kultúrájának etnográfiai leírásakor arra törekedtem, hogy ne elméleteket gyártsak, hanem aprólékosan rögzítsem, amit láttam, megfigyeltem. Sűrű leírások formájában igyekeztem megragadni a gyors egymásutánban következő változásokat, újításokat, vagy épp ellenkezőleg, a hagyományoshoz, ismerthez való ragaszkodást.

A disszertációm 2007-ben védtem meg, *Hétköznapok és ünnepek. A moldvai magyarok táplálkozásának etnográfija* címmel, aztán később, 2013-ban megjelent külön kötetben a Krizánál, Kolozsváron. Pákozdi Judittal közösen jelent meg a *Csángó galuska* című könyvünk 2009-ben, melyben moldvai magyar étkezési hagyományokról olvashatnak, és recepteket is közlünk. Már négy kiadást is megért.

- *Tudjuk jól, hogy évszázadokon keresztül, egészen a XX. század közepéig a moldvai magyarok vallásos életét paphiány jellemezte, és a kántoroknak vagy deákoknak óriási szerepük volt a magyar nyelvű népi vallásosság fennmaradásában. Emlékszel te a pusztinai régi kántorokra? Helybéliek voltak?*

- A szájhagyomány szerint az első kántor Bereckből jött át Pusztinába. De volt itt egy nagy kántordinasztia is, a Bartosok.⁸ Ők

8 Bartos József (1886?-1940) születésének évszámát Domokos Pál Péter beszámolójából következtethetjük ki, aki második moldvai útjakor találkozott vele, akkor Bartos József 68 éves volt. „1902-től haláláig szolgálta a pusztinaiakat; azelőtt két másik moldvai faluban, Dormánfalván és Gorzafalván tevékenykedett. Idősebb fiútestvére, Bartos Péter Szalanc és Szalantorka kántora volt, öccsük, Bartos István Frumószán szolgált. Mindhármukat Erdélyben taníttatták. (...) A harmincas évek elején kitétek állásából, mert nem tudott románul és a deáklakást is el kellett hagynia. Fiát, Bartos Deák Jánost csak Ripában engedte a pap kántorkodni.” Lásd bővebben Tánccso Vilmos: „Deákok” a moldvai magyar falvakban. In *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*. Csíkszereda, 2000, Pro-Print Könyvkiadó, 193-195. p. Nevével találkozhatunk a Szent László Társulat iratanyagában is, 1884-ben 17 pusztinaival együtt kérvényt fogalmaznak a társulat igazgatóságához, új harang támogatásának ügyében. Itt is Bartos néven írja alá. In *Asszimiláció és kivándorlás. Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860-1989)*. Szerkesztette Vincze Gábor. Budapest-Kolozsvár, 2004, 109-110. p.

pusztinaiak voltak, itt születtek, de ha jól tudom, akkor szintén valahol Háromszéken tanulták a kántorságot. Én Bartos Deák Jánossal nőttem fel, ő volt az utolsó kántorunk, aki magyarul is énekelt a templomban és a halottas házaknál. A '90 előtti évtizedekben rekecsini származású papunk volt, Benke Szilveszter⁹, egy nagyon karakán ember; minden románul zajlott, de nem volt magyarelles. Azt is neki köszönhetjük, hogy Szent István maradt a templom védőszentje. A másik három faluban: Kickófalván, Szőlőhegyen és Magyarfaluban már korábban lecserezték. Kiállt hívei mellett, s végül Pusztina nem egyezett bele a cserébe: azt mondták, ha nekünk jó volt idáig, jó lesz ezután is.

- Tudjuk, hogy a rendszerváltás óta valóságos küzdelem folyik azért, hogy a jászvásári püspökség elfogadja a magyar nyelvet az egyházi liturgiában, és ennek a küzdelemnek te vagy a legkiemelkedőbb zászlóvivője. A kilencvenes évek elejétől a saját portádon számtalan magyar misét tartottak. Hogyan kezdődött?

- Még '92 vagy '93-ban lehetett, amikor Bartha András szólt, hogy a házuknál lesz magyar mise, menjek el én is. Akkor ismertem meg Györgydeák Lajos plébánost, ő jött el Menaságról misézni. Úgyhogy a minta megvolt már. Amíg egyetemista voltam Budapesten, csak ritkán tudtam hazajárni, de 1996 után már rendszeresen szerveztem miséket a saját portámon. Örültünk, mert senki nem szólt bele, egy idő után már nem is kellett hívni senkit, jöttek hirdetés nélkül. Ez a szokás hatalma. Ettők félnek a papok Pusztinában, hogy ne legyen rendszeresség. Gyakran tele volt az udvar, több mint százan gyűltünk össze, mindenki sírt. És akkor kezdtük feszegetni a korlátokat, próbálkoztunk, hátha a templomba is beengednek, de nem, a pap nem engedett be.

- Kik jártak ki misézni?

- Sokan viselték szívükön a moldvai magyarság sorsát: a legtöbbit Gergely Géza, egykori csíkszentmihályi plébános jött ki, de gyakran misézett itt Györgydeák Lajos (menasági plébános), Gergely István Tiszti (csíksomlyói plébános) és Berszán Lajos (gyimesfelsőlaki plébá-

9 Benke Szilveszter (1926-1998) külsőrekecsini családból származott, a halasfalvi ferences szemináriumban kezdte tanulmányait, de a rend betöltése után, néhány év kihagyásával, Gyulafehérváron folytatta, ott szentelték pappá 1958-ban. 1972-től 1990 közepéig szolgált Pusztinában. Lásd bővebben: <http://www.ercis.ro/dieceza/preoti/raposati.asp?id=200> Utolsó letöltés: 2022. március 25.

nos) is. 2004 után aztán rendszeresen jött Magyarországról Jáki atya és Kozma Imre atya is.

– *Több éven keresztül te voltál a csángó szövetség vallásügyi felelőse, a kérések előterjesztője. Mikor adtátok le az első kérelmeket?*

– Kicsi Erőss Péter már '91- vagy '92-ben hazajött Pusztinába, s gyűjtött százvalahány aláírást, amiket felvitt Jászvásárra, de nem fogadták a püspökségen, ki sem nyitották az ajtót. Nagyon vigyáztak arra, hogy ne kerüljön oda be a papíron semmi, mert akkor nem tudják a szőnyeg alá seperni.

Én is a jászvásári püspökséghez kezdtem írni a kéréseket, de nem volt semmi foganatja, nem válaszoltak hivatalosan, csak a megfélemlítés következett.

– *Ezek közjegyző előtt hitelesített aláírásokkal leadott kérések voltak?*

– Az elsöket nem hitelesítettük, csak aláírtuk. A pap aztán magához hívogatta azokat az embereket, akikről gondolta, hogy nem merik felvállalni, és visszavonatta velük. Később támadtak azzal is, hogy hamisak az aláírások, mert senki nem akarja a magyar misét, csak én. Olyan eset is történt, hogy amikor mentek adót fizetni az emberek, a visszavonást is alá akarták íratni velük. Volt, akit sikerült átverni, volt, akit nem.

– *A jászvásári püspökség után a bukaresti apostoli nunciaturán folytattad a harcot.*

– Igen, először Boloneknél¹⁰ voltam, aki lengyel származású nuncius volt, még akkor, mikor Bukarestben tanultam. Gondoltam, ha már ott vagyok, használjam ki a lehetőséget. Az első kihallgatáson boldogan mondta, hogy igen, vannak lengyelek Moldvában, ezt tudja, de magyarok nincsenek. Mondom, hogy igen, van tizenötezer lengyel és van kétszázezer magyar... Hát, megkérdezi Jászvásárt. Elkezdődtek a kérdeztetések, de azok mindig lehazudták. 1998-ban elment Bolonek és jött PÉRISSET¹¹.

10 Janusz Bolonek (1938–2016) lengyel származású római katolikus püspök, 1995–1998 között volt Románia apostoli nunciusa.

11 Jean-Claude Périsset (szül. 1939) svájci származású római katolikus püspök, 1998–2007 között volt Románia apostoli nunciusa.

- *Változott valamit a helyzet?*

- Szerencsére, Périsset maradt nyolc évig a hivatalában, vele jobban szót lehetett érteni. Szóval 2000-ben ismét aláírásokat gyűjtöttünk. De akkor már úgy, hogy név, a bulletin száma, cím, minden. Kíváncsi voltam, erre még mit tudnak mondani. Arra is tudtak: sokan visszavonták, nem ismerték el. Na jól van, akkor embereket kerestünk, és még egyszer elmentünk mindenkire, aki nem ismerte be. Még egy ellenőrzést csináltunk az egész faluban. És mindenki elmondta, hogy ne, Tinka, odahívott a pap, megfenyegetett. Az egyik jó ismerősömet, akinek a fia házasodott, háromszor hívatta fel a parókiára, hogy nem adja össze a fiatalokat, amíg ki nem törlik az aláírást. És ez megtörtént dolog! Ezeket mind leírtam, és vittem a nunciushoz. Mikor először voltunk nála, franciául beszélgettünk, akkor megkérdezte, hogy mit akar, hölgyem, hiszen csak ön tud magyarul a faluban. Ezt hallotta Jászvásárról. És továbbra is azt terjesztették, hogy csak én tudok magyarul a faluban, csak én akarok magyar misét...

- *De mennyit tudott a moldvai magyarokról?*

- Csak annyit, amennyit mondott neki Jászvásár, csak annyit. Hogy nincsenek magyarok, itt mindenki román, csak én vagyok magyar, stb. Utána elkezdtem rendszeresen járni hozzá meghallgatásokra, és rájött az ember, hogy tényleg gubanc van, és itt nagy bajok vannak.

Aztán 2000-ben meghirdették a jászvásári zsinatot. Az elsőt egyébként, amióta létrehozták a püspökséget Jászvásáron 1884-ben. A pap meghívta az ő embereit a templomba, és tartott nekik felkészítőt, de minket, az egyesület tagjait, nem engedtek be. Hát ismét elmentem a nunciushoz, és mondtam neki, hogy nézze, otthon zajlik a felkészítő, de nem engednek be. Hogyhogy nem engednek? Azt mondják, csak az mehet be tanulni, aki megy Jászvásárra. Hazajöttem, és többet nem volt külön felkészítő, a pap az oltárról tanított, és mindenki a templomban maradhatott. Akkor éreztem, hogy a nuncius odaszólt. Abban is ő segített, hogy csoportunk delegátusa felolvashatta kérésünket a zsinaton. Hosszan tudnék mesélni arról, hogy hogyan is szerveztem meg a csoportot, hogyan írtuk meg a kérést, és hogyan próbálták a helyszínen megakadályozni ennek felolvasását...

- *Lett valami kézzel fogható eredménye ennek a kérésnek?*

- A zsinat befejezése után kiadták a határozatokat is egy könyvben, amelyet a nuncius mutatott meg nekem először. Azt mondta: Madame, ennyit tudtam elérni. Mindent kijátszotnak. Annyi került be a zsinati határozatba, hogy ha magyar csoport érkezik Pusztinába, s van magyarul beszélő papjuk, akkor lehet magyar mise a faluban. Szóval, az az ember segített, amennyit tudott. Mikor megértette, hogy honnan fúj a szél, őszintén segített, de nem tudott Jászvásárral dűlőre jutni. 2007-ben ment el.

A jászvásári egyházi hatóság attól tart leginkább, hogyha megengedi a rendszeres magyar nyelvű misézést Pusztinában, akkor a többi csángó település is kérni fogja, ettől pedig teljesen elzárkózott és elzárkózik most is a püspökség.

- *2000-ben hoztad létre a Pusztinai Szent István Egyesületet. Milyen célokat szolgál?*

- Sokáig a csángó szövetség égisze alatt írtam a kérvényeket, leveleztem az anyanyelvű vallásgyakorlat érdekében a püspökséggel, a nunciatúrával, de néhány év után a szövetség megtiltotta, hogy az ő nevében fogalmazzam meg ezeket. Azt mondták, írjam ezentúl a saját nevemben. Ekkor hoztam létre a Szent István Egyesületet azokkal a pusztinaiakkal, akik támogattak és együttműködtek velem, és most már csak a pusztinaiakat képviselem. De azért amikor fontosabb kihallgatásra megyek, mindig szólok Duma Andrásnak és Benke Paliéknak is.

- *Te sem a jászvásári püspökség, sem a bukaresti nunciatúra elutasításai után nem adtad fel a harcot: elzarándokoltál néhány pusztinai asszonnyal Vatikánba, hogy ott is előterjesszék a kéréseket. Hogyan sikerült bejutni egy meghallgatásra?*

- Régi tervem volt, hogy elmenjek Vatikánba, tudtam, hogy ez az utolsó lépcsőfok, utána már nincs hova menjek magyar misét kérni. Csak hogy jussak be oda? Ismét a nuncius, Périsset segített. 2006-ban jutottam ki, két pusztinai asszony is jött velem. Kovács Gergely, a mostani gyulafehérvári érsek is fogadott, ő akkor Poupard bíboros¹²

12 Paul Joseph Jean Poupard (szül. 1930) a katolikus egyház francia előjárója, 1985 óta bíboros. Több mint 25 évig töltött be tisztségeket a Római Kúriában, 1988 és 2007 között a Pápai Kulturális Tanács elnökeként tevékenykedett.

titkára volt a kulturális osztályon, s velünk tartott a Püspöki Kongregációhoz is. Három helyen voltunk hivatalos kihallgatáson, tisztáztuk azt is, hogy nem csángó misét kérünk, hanem magyar nyelvűt. Azt gondolom, hogy nagyon hatékonyan tárgyaltam mindenhol, mert mindent megígértek. Mindent. De itthon semmit nem tartottak be. Semmit. Csupán annyit értünk el, hogy hetenként egyszer délután bemehetünk a templomba keresztutat imádkozni, nem kell ehhez a plébános engedélye.

- 2019 januárjában a jászvásári püspökség 1884 óta íródó történetében először engedélyezte magyar nyelvű szentmise bemutatását a bákói Szent Miklós-plébániatemplomban. Milyen előzményei voltak, hogyan sikerült elérni?

- Boros Rezső, a szövetség mellett tevékenykedő Petőfi-ösztöndíjas gondozta a jászvásári beadványt, ő tette le a kérést előző év őszén, én pedig az egyesület nevében személyesen adtam át egyet Buendia nunciusnak tavaly szeptemberben a Csíksomlyón tartott püspöki konferencia¹³ alkalmával. Ugyanakkor Jakubinyi György gyulafehérvári érseknek is átnyújtottam a petíciót. Azt tudtam, hogy itt a jó alkalom, nemsokára jön a pápa, talán el lehetne valamit érni. Arra nem is gondoltam, hogy a jászvásári püspöknek is kellett volna diplomáciailag leadnom külön pusztinai anyagot. Amikor Rezső leadta a beadványt, hogy kérnek egy magyar nyelvű misét Bákóban, beleírta a gyimesieket is mint Bákóhoz tartozókat, és aláírtam én is. Mondtam, hogy a pusztinai anyagot is leadtam. Nemsokára jött a válasz, hogy engedélyeztek egy magyar misét. Rezső szólt nekem, hogy menjünk el Félix atyához, mert ő lesz a felelős, és nála van a válasz, amit küldtek. Jó. Elmentünk Félix atyához, aki felolvasta telefonjáról nekünk. Olyan dolgok voltak odairva, hogy életemben nem gondoltam volna, hogy ezt meghallom valaha Moldvában: hogy vigyázzunk a magyar nyelvünkre, többé ne kérjünk csángó nyelvű misét. Vigyázzunk az énekeinkre, énekeljük a templomban, stb. Mondtam Félixnek, hogy nem kaphatnám meg ezt a szöveget? Nem, ezt nekem küldték. És írott szöveget nem

13 A Romániai Püspöki Konferencia 1991-ben alakult. A püspöki konferenciát a római katolikus, görögkatolikus és örmény katolikus egyházi vezetők közösen alkotják.

kaptunk. Kaptunk később egy választ Jászvásárról, de az teljesen más volt.

– *Ez komoly előrelépésnek tekinthető...*

– Előrelépésnek, persze, hogy előrelépés, egy harmincéves küzdelem eredménye. De csak egy csepp a tengerben, hiszen havonta egyszer van ez a mise Bákóban. Az igazi megoldás az lenne, ha minden olyan moldvai magyar faluban, ahol igényelik a hívek, bevezetnék a magyar liturgiát. A jászvásári püspökség nagyon jól tudja, hogy a moldvai magyarok többsége falvakon él, és a magyar nyelv is ott maradt fenn, általuk. Bákóba szervezett buszokkal viszik az embereket minden hónapban. Ez rendben is van, de ha megszűnnek a támogatások, ki fog fizetni azért, hogy beutazzon Bákóba, kérdem én?

A másik probléma, hogy a bákói misét sehol nem hirdetik hivatalosan a templomokban. Senki nem tudja. Hát ez milyen mise? Három év alatt egyszer nem mondta például a pusztinai pap a mise végén, hogy jó emberek, találkozunk akkor vasárnap Bákóban...

– *Imacsoportot is alapítottál a pusztinai asszonyokkal és két kis imádságos-énekes könyvet is kiadtatok*¹⁴. *Miért tartottad, tartod szükségnek?*

– Igen, 2012-ben alapítottam a Szent István Gyermekei imacsoportot. Csoóri Sándor nevezett minket Szent István gyermekeinek, egy szép zászlót is kaptunk ajándékba, melyre ez a megnevezés került fel, s mely azóta is az egyesületünk zászlója.

Sajnos, meg kellett tapasztaljam, hogy azt a sok szép éneket és imát, melyeket a '80-as években még mindenki ismert és melyek elsősorban szájhagyomány útján maradtak fenn, mára kezdik elfelejteni, kezdenek kikopni az emlékezetből. Szerencsére sokan ragaszkodnak nagyszüleik énekeihez, imádságaihoz, és szeretnék, hogy ez így is maradjon. Ezt segíti elő ez a két füzetecske. Tévedés ne essék, ezek nem néprajzi gyűjtemények, viszont hiánypótló kiadványok számunkra, amelyeket nap mint nap forgatunk, használhatunk. Hetente összegyűlünk, énekeket, régi imádságokat tanulunk, készülünk a zarándoklatokra, búcsúkra. 2013-ban adtam le a kérést, hogy minden pénteken három órától a

14 *Magyarul imádkoznak Szent István gyermekei a templomban* (2015) és *Itt van anyánk, Mária* (2018)

templomban keresztutat imádkozunk. Ezt nem merték megtagadni, mert a határozat nem tiltotta a misén kívüli magyar nyelvű imádkozást.

- *Mióta fogadsz turistacsoportokat?*

- Nálam mindig jöttek-mentek az emberek. Mikor édesanyámmal itthon kellett maradnom, sokan látogattak meg, főleg Magyarországról, de nem csak. Ők mondták nekem, tanítottak meg arra, hogy Tinka, itt napokig ellátsz minket, fizetted meg, s akkor te is megélsz. Úgyhogy kezdték megfizetni. Aztán megtetszett valakinek egy általam készített varrott, csipkés abrosz, kérdezte, megvehetné-e. Azóta abroszokat is varrok házi szőttesből, házi csipkével eladásra. Elég jól kezdett menni, amíg ez a járvány be nem ütött.

- *Itt a kis házban szállásolod el őket?*

- Igen, de a faluban is. Én tudtam, hogy sokkal jobb egy érdeklődő embernek, aki eljön ilyen helyre, ha egy családnál van elszállásolva és nem szállodában, mert azt akarja meglátni, hol, hogyan élünk, mit csinálunk. Előadást is tartok annak, aki igényeli, együtt főzünk, együtt járjuk be a környéket. Régebben, a magyar ház átadása előtt, a kultúrházban szerveztük a húshagyókeddi mulatságot.

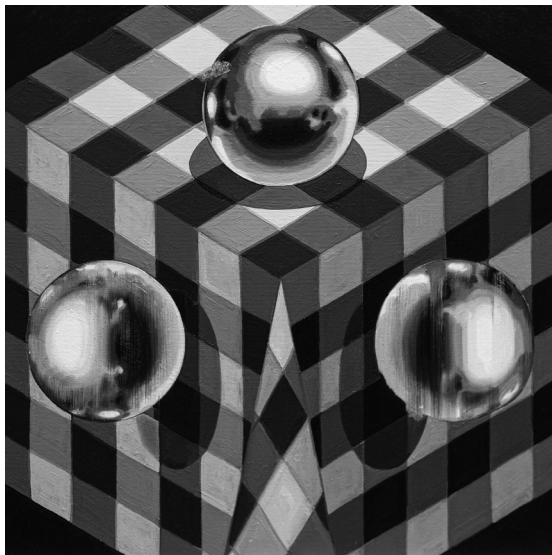
- *Milyen további terveid vannak?*

- Nagy álmom, hogy csináljak egy szociális konyhát itt Pusztinában, de egyelőre még nem kaptam megfelelő eladó telket, amit megvehetnék, hogy tudjak pályázni. S említettem már neked is, hogy szeretném közzétenni azt a levelezést, amelyet a különböző egyházi elöljárókkal folytattam ez ügyben az elmúlt 30-32 évben: a püspökséggel, a nunciatúrával, a Vatikánnal. Hogy lehessen látni, olvasni hivatalos dokumentumokként, milyen szélmalomharcot vívtam évtizedeken keresztül, hol támogatva, hol akadályoztatva. Viszont gondolkozom még rajta, mert ha azt megírom és kiadom, akkor kitiltanak engem Moldvából, s akkor még annyi esélyünk sem lesz a továbbiakban. Így is, ezekkel a papokkal is, bajban vagyok már: vasárnap is rólam szólt a prédikáció, múlt hónapban is rólam szólt. Tudd meg, a konfrontáció mindenki kerüli, mert fél. Állítom, hogy a tanulás felszabadít mindenkit. Minél többet tudsz, annál szilárdabb a talaj a lábad alatt, annál

magabiztosabb leszel. Én nem félek kiállni sem a pappal, sem más tudós emberekkel vitatkozni. És ezt tudják.

Lehet, hogy nem jó, lehet, hogy nem pozitív, amit most mondok, de a tények azt mutatják, hogy: 1. valamit elrontottunk az elejétől fogva; 2. nem gondoltuk, hogy az egyház ennyire ellenezni fogja a magyar misét, s arra sem sajnós, hogy befolyása lesz a tanításra is; 3. Pusztinában voltak lelkes emberek, de ez nem mondható el minden moldvai magyar faluról, nem tudtuk, hogy szinte minden faluban más és más a helyzet a nyelvet és az asszimilációt illetően; 4. mikor bejöttek kintről segíteni, erdélyiek vagy magyarországiak, legtöbbszörük (tisztet a kivételeknek) úgy jött, mint egy rendes munkahelyre, de ez nem az kellett volna legyen, hanem hivatás. Nagyon rendhagyó volt itt minden.

Komolyan gondolom, hogy nekünk nem archiválni, temetni kell a moldvai magyar kultúrát, hanem megélni még, amíg lehet. Sok jó dolog is történt, de sok rossz is az elmúlt harminc évben. Szóval, közel sincs vége a harcnak.

*Csendélet III., 2022
(50 x 50 cm, olaj, vászon)*

Dr. Nyisztor Tinka

A LEVESÉTEL SZEREPE ÉS JELLEGE PUSZTINA TÁPLÁLKOZÁSKULTÚRÁJÁBAN

A moldvai táplálkozáskultúra számos régies európai vonást őriz. Télen a középkori eredetű, ún. kettős étkezési rendben főznek és esznek, nyáron pedig többnyire háromszor, úgy, hogy a fenti étkezésekre főznek, a kettő közé iktatott harmadik étkezésen pedig hideg maradékot esznek.¹ A régies köznépi vonások közé tartozik még az egyfogásos köznapi étkezés (délkelet- és észak-európai régiókkal megegyező sajátosság), valamint az erjesztett kenyér fogyasztásának hiánya. A savanyú ízlésirány szerepe Pusztinán igazolni látszik azt a hipotézist, hogy, legalábbis ebben a tekintetben, valóban a Keleti-Kárpátok táján található két nagy táplálkozási táj az újkori Európában.

Mivel a pusztinaiak XVIII. századi székely telepések, régiesebb állapotot őrző táplálkozásuk bizonyos rétegei közvetlenül világíthatnak rá korábbi, azóta átalakult erdélyi viszonyokra. Vizsgálendő kérdés marad az adaptálódás a moldvai környezethez, majd legújabban a változások gyors egymásutánja, ahogy kibocsátott fiatalsága révén a falu bekapcsolódik a modernizációba, a régió iparosodásába, s immár rokoni kapcsolatok révén lát bele a városi kultúrába.

Télen délelőtt és délután vannak az étkezések, az ebéd 9–11 óra között, a vacsora pedig sötétedéskor, „amikor Máriára harangoznak”, azaz délután, kora este, 5–7 óra közötti időpontban. Nyáron is elfogadott megoldás a télihez hasonló, napi csupán kétszeri étkezés is, viszont a nagy nyári munkák idején, napjain feltétlenül három állandó étkezés követi egymást a nap folyamán. Így van ez kapálás, kaszálás, aratás idején, amikor a mezőn dolgoznak, vagy ha otthon a ház körül napszámosokkal vagy kalákában (házépítés, kútásás) végeznek nehezebb munkát. A mezei munkákra virradatkor mentek ki a határba (a kollektivizálás után sem sokkal később), és ezt szervezett étkezés soha nem előzte meg, a munkába indulók ételt magukkal nem vittek.

1 Lásd még Kisbán Eszter: Az étkezések napi rendjének újkori átalakulása és az ebéd. *Magyar Nyelv*, LXXI. 1975, 177–185. p.

Az ebédet számukra a gazdaasszony otthon főzte meg, melegen vitte ki a mezőre, lehetőleg úgy, hogy 9–10 óra között odaérjen.² Ekkor leültek, és melegen ették meg az ebédet. Az étel mennyisége annyi volt, hogy a következő, ugyancsak a mezőn elfogyasztott étkezésre is elég legyen, amire du. 2-3 óra között került sor. Ez alkalommal hidegen ették meg a megmaradt ételeket. Ennek az étkezésnek tulajdonképpen nincsen neve, mert az ebéd megnevezés le van foglalva a délelőtti étkezésre, a vacsora a nap utolsó étkezésére, amire majd a munka után, otthon került sor. A szóban forgó nyári második mezei étkezésnél csak azt mondják: „leültek enni”. A vacsora a munkából hazatérve a lakóházánál van, a gazdák a nap folyamán velük dolgozó napszámosaikat rendszeresen a vacsorához is leültették a családdal együtt.

A mindennapos háztartásvezetésben tehát napi kétszeri főzés állandó feladat. Nyáron ehhez még hozzájön a reggeli, kora délelőtti ebédhordás. Az ebédhordó asszony vállon átvetett tarisznyában viszi a puliszkát, és kezében, manapság nagy fémedényben (kanna), a levesétét. Gyakran sebestejnek nevezett vert tejet/savanyú tejet is vittek italtak vagy puliszkához kanalaznivalónak, ezt cserépfazékban, kantárban, a másik kezükben hordták.

A faluban használatos a frustuk elnevezés is. Ez nem szervezett, és nem az egész családnak szóló étkezés, hanem olyan helyzetben kerülhetett rá sor, amikor a falun kívül, távolabbi útra indult valaki, és nem számíthatott a szokásos ebédre. Egy nagygazda családból való asszony szerint: „Reggel soha nem ettünk, csak mikor kifőztük a málét, 9-10 felé; és ha a mezőn dolgoztunk, akkor vártuk, hogy hozják otthonról az ebédet. Reggel csak futtába beaptunk valamit, de nem örökké, csak vaj egyszer, ha mentünk városra. Annak azt mondtuk, frustuk.” Fuvarozással foglalkozó férfiak, akik gyakran indultak korán útnak, érthetően gyakrabban frustukoltak, haraptak valamit a pálínkához.

A fenti mindennapi étkezések, kevés kivétellel, egyfogatásosak. Az egyfogatásos meleg ebédek, vacsorák télen-nyáron frissen főtt levesből és frissen főtt puliszkából (málé) állnak. A két étel nem képez külön-külön fogást, a puliszka állandó hozzávaló a leveshez (úgy,

2 Vö. Szabó Bálint: Az étkezés rendje Nyárádszentimrén. *Népismereti Dolgozatok 4.* Bukarest, 1981, 81–96. p. és Kisbán Észter: Ételhordás reggel. A nyári reggeli a Kárpát-medence parasztkultúrájában. In Halász Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége.* Budapest, 1991, 393–400. p.

ahogyan más régiókban főtt ételekhez a kenyeret eszik). Valójában a pusztinai táplálkozás az egész vizsgált időszakban mindössze két ételosztályon nyugszik, az egyik a leves, a másik a puliszka.

Az étkezések változatosságát, rangját a levesétel megválasztása adja, ugyanis sokféle levest ismernek. A puliszka viszont semleges velejáró, mindig azonos formában. Az asszonyok erről így beszélnek: „Ha reggel főztem egy nagy kanna levest, akkor vót mit enni egész nap”; „...a mezőn a leves erőst jólesett. Lehetett az faszulyka, pityóka, céklalapi vagy saláta, úgy szakadott a máléval, hogy alig ért kézbe. S osztá' délután még jobb vót, akkor kicsibb jutott, de akkor még ettünk egyebet es.”

A pusztinai határban kenyérgabonát és kukoricát egyaránt termeltek, változó arányban, de mindég a kukorica (tребúza) dominált. Ebből készül a puliszka (málé), amit tört pép formájában főznek. Mindig kerek üstben készül, amiből egyben ki lehet borítani deszkára, ahol cérnával szeletelik fel.

Az 1960-as évektől a napi ingázók látták a városokban a mindennapos kenyérfogyasztás táplálkozási mintáját, s keltették fel odahaza is erre az igényt. A mindennapos fogyasztása azonban nem vált gyakorivá (elsősorban az ellátási nehézségek miatt), és rendszeres házikenyérsütésre a falu nem állt át.

Korábban csak egyes jeles alkalmakon (templombúcsú, keresztelő, lakodalom, halotti tor étkezésein) ettek puliszka helyett sült tésztát, nevezetesen elsősorban kukoricalisztből készült pitánt leveshez vagy galuskához. Egyes nagygazda családok az 1920-as években családi körben megült ünnepekre, húsvétra, karácsonyra sütöttek otthon búzakenyeret (olyan alkalomra nem, amikor nagy számú vendég volt) a régóta általánosan szokásos kétféle kelt kalács mellett. A falu számon tartja, hogy egy 1945-ben, a katonaságtól hazatért férfi, az ott tanultakat felhasználva, segédkezett fizetségért családoknak a lakodalmakra kenyeret sütni, ami gyorsan elterjedt ez alkalomra a terebúzapitán helyett.

Ma az összes említett ünnepi étkezéseken ott van a kenyér. A pitán legtovább a torban tartja magát, ahol ma is feltétlenül szerepel, de már kenyér mellett. Mindez a puliszka fontos mindennapi szerepét nemigen érintette. Az 1970-es években kapálásnál a reggeli ebédén puliszkával

ették a levest, mikor pedig másodszor ültek le enni, a maradék hideg leveshez adhattak málé helyett, ha volt, kenyeret.³

A faluban termelt búzát elsősorban gyúrt, metélt tésztához használták, amit a legtöbb levesbe tettek, továbbá ünnepi süteményekhez.

A napi kétszeri főzés, a téli-nyári félévek, a mezőn és a lakóháznál elköltött étkezések, a köznap-vasárnap, a mindennapok-nagyünnepek, az absztinens és kötetlen étkezések vizsgálata mind a leves ételosztály tagjainak nagy változatosságát mutatja az alapanyagok tekintetében. Ugyanakkor nagyon egységesek a levesek valami másban, nevezetesen a savanyú ízlésirány tekintetében. Amikor pusztinaiak életükben először jutnak el például Magyarországra, legmeglepőbb számukra az étkezésben az, hogy nem savanyúak a levesek.

A korai közép-európai néprajzi munkákban, amikor megfelelő területi áttekintéssel még nem rendelkezettek, elhangzottak olyan vélemények, hogy a savanyú ételek kedvelése keleti szláv sajátosság lenne. Ma, nagyobb anyag birtokában bebizonyosodott, hogy a savanyú ízlésirány korábban Európa igen nagy területein a táplálkozáskultúra jelentős vonása lehetett, ami idővel a peremekre, Kelet-Európa területére húzódott vissza.⁴ Az európai etnológia ma a Keleti-Kárpátok vonalára teszi a közép- és kelet-európai régió közötti, az étkezés formáiban jellegzetes kulturális határt.

LEVES ALAPANYAGOK

Tavasztól ősziig a természet szolgáltatja az alapanyagokat: a veteményeskertből kerül ki a hagyma, fokhagyma, murek (sárgarépa), petrezselyem, zeller, paradicsom, káposzta, paprika, saláta, sóska, retek, pityóka (burgonya), haragos faszulyka (karóra futtatott bab, szárazbabként használják), gyalogfaszulyka (bokorbab, használják zöldbabként is), a helyben céklának nevezett, étkezésre is használatos takarmányrépa levele és a nádmézcékla (cukorrépa). Minden kertben ott van a csombor és a kapor, újabban a lestyán is, amelynek használata azonban nem általános. A természetben gyűjtögetett levesbevalók közül leggyakoribb az ún. erdei saláta, a csalán és a köménymag használata.

3 A kenyér hiányát jelezte a moldvai magyar táplálkozásszerkezetben Domokos Pál Péter. Lásd *A moldvai magyarság*. Budapest, 1931, 126. p.

4 Wiegelmann Günter: *Alltags- und Festspeisen. Wandel und gegenwärtige Stellung*. Marburg, 1967, 226. p.

A martilapu leveléből tavasszal, nyár elején – amíg friss, zsenge a levél – főznek szívesen levest, egyébként nem levesnek, hanem elsősorban az ún. galuska levélburkának használják fel (a töltött káposztához hasonló étel).

Ünnepi alkalmak, kiemelkedő munkaalkalmak, vasárnapok levesének fő alapanyaga a húsféle. Télen gyakrabban fő húsos leves, mint nyáron. A húsos levesek többnyire friss húsból, tyúkból, kacsából, lúdból, galambból, juhból, marhából, disznóból készülnek, télen füstölt disznóhúsból is. Ünnepen, s lehetőleg vasárnap is elsősorban tyúkból.

Számos levesbe főztek laska nevű házi metélttészta, ma már gyári tészta is használják. Önálló ételnek a faluban egyáltalán nem készítettek bő vízben megfőzött, leszűrt, gyúrt tészta. Szélesebb házi metélttésztaból főztek tejes laskát, amit senki nem tekint levesnek, noha valójában bő édes tejben főtt levesétel. Ezt olykor-olykor vacsorára főzték, ahol a leves helyére lépett. Csemege, amit a férfiak nem is fogadtak el komoly ételnek. Laska önálló ételnek leggyakrabban zsíros húslében főtt, böjtösen vagy szegényesen pedig egyszerűen vízben. Készítésmódját tekintve mindkét étel tészta.

Hústól absztinens nap a péntek, nagyböjt folyamán pedig a péntek és a szerda. Kifejezetten böjtös levesnek számít a kásaleves, ami savanyú káposzta levében főtt kukoricadara. A második világháborúig hamvazószerdán minden háznál főzték, sok helyen ma is készítik.

A szárazbablevesnek kifejezetten „böjtös” változatai a zsirtalanul, poréghagymával és cukorrépával (nádmézcékla) főtt, illetve a forrázott sommal-szilvával készült bableves. Ezek a levesek nyáron, pénteki napokon kívül, szerdán és kedden is rendszeresen szerepelnek az étkezésben. Absztinens napokra alkalmas továbbá az aszalt szilva cibrelve, ugyancsak zsirtalanul, közvetlenül bele vágott vöröshagymával.

A LEVESEK SAVANYÍTÁSA

A levesek mindennapos savanyítására a háztartásban állandóan készen áll egy vagy többféle savanyító. Ezek nem helyettesíthetik egymást tetszőlegesen, noha egyes levesek készülhetnek esetenként különféle savanyítóval is. Több alapanyaghoz kifejezetten egy bizonyos savanyító használata kapcsolódik. Maguk a savanyítók a következők: erjesztett korpálé (derce) vagy erjesztett kukoricaliszt leve (borcs); savanyított savó; speciálisan kezelt aszalt gyümölcs; friss savanyú

gyümölcs; savanyú káposzta leve; kiegészítő és szükségmegoldásként ecet, citromsó. Egyes levessavanyítók rövid időközönként újra és újra frissen készülnek, mások egész évre előre.

A borcs

Ezt, noha készen egy darabig eltartható, legszívesebben alkalmanként frissen készítik, vagy ahogy mondják, „öntik”. Akinek nincs hozzá az előző alkalomról félretett, egyszer már megerjesztett anyakorpája (hustya), az egy nagy edényt félig tölt az örleménnyel, hozzá élesztőt tesz, és langyos vízzel feltölti. Ha van hustya, azzal indítja az erjesztést. A keverék erjedni kezd, 3-4 órán keresztül emelkedik, időnként meg kell keverni, mert érik és kifutna. Később aztán leülepedik, üledékre és tiszta folyadékra válik szét. Leszűrt leve savanyú ízű, ezt használják a leves savanyítására. Az öntés kezdetekor meggyfaágacskákat, csombort is tesznek a keverékbe, ízesítőnek.

Ennek a savanyítónak csak a borcs elnevezése használatos, nem nevezik sem korpaciberének, sem csorbának a pusztinaiak. Egyébként a moldvai román nyelvhasználatban ugyanennek a készítménynek szintén borş a neve.⁵

Ezzel a savanyítóval készülnek a húslevesek friss és füstölt húsból egyaránt, beleértve az apróra feldarabolt, zsírban lesütve tárolt füstölt húsos alapanyagot is. Használják e savanyítót továbbá szárabbhoz is. Az öreg, rágós húst a főzés kezdetétől borcsban teszik fel, savanyúban főzve ugyanis az ilyen hús jobban megpuhul, ami egyébként kémiailag is igazolható. Ilyenkor viszont a leveshez a zöldséget külön kell megfőzni, a savanyú lében nem puhulna meg. Egyéb húsokat, babot vízben főznek levesnek a zöldséggel együtt, s csak a végén főzik hozzá a borcsot.

Mivel elsősorban a húsos levesekkel jár együtt, a borcs a legrangosabb savanyító. Nyáron vasárnap használatos, mert akkor készült húsos leves; télen gyakrabban szükséges a borcs. Nagyünnepi, nyilvános étkezések, vendéglátások alkalmára mindig öntenek friss borcsot, elképzelhetetlen, hogy ilyenkor szükségmegoldásként savóval helyettesítsék, ami szükség esetén máskor megtörténhet.

Az összes savanyú levesek közül a pusztinaiak csak a savanyú húsleveseket nevezik savanyúlének, savanyúlevesnek, de azokat mindet így nevezik.

5 Szláv borscs szóból.

A savanyított savó

A tehén- vagy juhsajt készítésekor az oltott tejből melléktermékként keletkező friss savóból készül. A községben gyakorlatilag egész éven át folyamatosan készítenek sajtot. A tehéntartók a faluban rendszeresen oltott tehénsajtot csinálnak, innen marad savójuk, mások az esztenákról hozhatnak haza juhsajt készítésénél visszamaradó savót. Savanyítónak az édes savó még nem alkalmas, meleg helyen állni hagyva azonban néhány nap alatt megsavanyodik, azaz, ahogy mondják, „jó sebes” lesz. Közel egy hétig jó, utána, noha eláll egy hónapig is, már túl savanyú. Egész évben van savanyított savó a háztartásokban, de mégis elsősorban nyáron használják, mert akkor főzhetnek friss zöldségféléből, zöld levelekből hústalan, ún. „szűz” leveseket, márpedig „a savótól kövérebb lesz az étel”. Ezeket a leveseket vízben teszik fel, a befejező szakaszban a savóval együtt főzik.⁶

A faluban a savanyított savót sebes savónak nevezik, amennyiben leveskészítésre szánják-használják; és az összes levessavanyító közül csak ezt nevezik savanyítónak. Arra a nyelvtörténeti kérdésre, hogy mikor savanyú a sebes, vagy mikor sebes a savanyú, még nem született válasz. Ismert a sós és a savanyú szavak egy töről való kései elágazása, de a sebes hasonló jelentésének viszonya hozzájuk még tisztázatlan.⁷ Pusztinán 'savanyú' jelentésben, egyetlen kivétellel, csakis a sebes szót használják. A kivétel a savanyúlé, savanyúleves összefoglaló megnevezése, ami a húsos savanyú levesekre vonatkozik. Amikor viszont már egy ilyen húsleves tulajdonságáról beszélnek, az lehet „sebes”, „gyenge sebes” vagy „erőst sebes”, azaz különböző mértékben savanyú ízű.

Gyümölcssavanyítók

Levesek savanyítására friss és tartósított gyümölcsöt egyaránt használnak. Friss gyümölcsök közül leginkább az éretlen szilvát, az érett meggyet és a zöld szőlőt, de az év nagyobb részében a gyümölcs

6 Gunda Béla a Gyalui-havasokból nagy mennyiségű juhtej őszi savanyításáról tudósít, amit aztán tavaszig kifejezetten ételsavanyítás céljára használtak. A teje tett sóska szerepe nem egészen tisztázott. A természetes növénytakaró jelentősége a Gyalui-havasok és a környező hegyvidék népének táplálkozásában. In: *Uo: Ethnographica Carpathica*. Budapest, 1966, Akadémiai Kiadó, 13–63. p.

7 Mokány Sándor: Sebes 'savanyú'. *Néprajz és Nyelvtudomány*, XXXIV. Szeged, 1991–1992, 85–87. p.

szárított, aszalt állapotban használatos savanyító. Minden háztartás nagy gondot fordít arra mindmáig, hogy elegendő készlete legyen.

A forrázott szilva és a forrázott som a legközkedveltebb savanyítók. Ezeket először forró vízzel leforrázzák, így nem érnek, édesednek tovább, s csak utána szárítják meg egyszerűen napon, levegőn. Elsősorban a szárazbaleves savanyítására használják télen, együtt vagy külön-külön is (somos-szilvás baleves). A babot és a gyümölcsöt előbb külön, végül együtt főzik puhára. Ezekből aszalnak is füstön, azaz aszalókemencében, de az így tartósított gyümölcs más célra való. Gyümölcs alapanyagú leves, ahol a gyümölcs nem a savanyító szerepében, adalékként szerepel, csak a télen szokásos aszaltszilva-leves (cibreleves), ami hagymával készül, és ugyanennek a nem absztinens napokon füstölt hússal készült változata.

Káposztalé

Az előbbieknél jóval ritkábban, de rendszeresen használják a savanyú káposzta levét, elsősorban az ún. kásalevesek savanyításához. A hidegen összekevert tormás káposztalevet, amit nagypénteken tört babbal esznek, nem tekintik levesnek.

Szükségmegoldások

Ha rosszul sikerült a borcs (ami egyébként ritka eset), vagy nem elég savanyú még a savó, amikor főzni kellene, javítható, pótolható az étel savanyítása ecettel vagy citromsó hozzáátételével. Hangsúlyozni kell azonban, hogy egyik sem tartozik a rendszeresen használt, vagy akár a kívánatos levessavanyítók sorába.

A savanyú levesek további ízesítése

Minden savanyú levesre „reá rántanak”, azaz rántást főznek bele. A rántás szót főnévként nemigen használják. A rántás úgy készül, hogy az alkalomnak és a levesételnek megfelelő különböző étkezési zsiradékban vöröshagymát, az évszakok szerint friss, otthon tartósított zöldségeket párolnak-pirítanak (paprika, paradicsom), őrölt pirospaprikát kevernek bele, végül pedig kevés lisztet. Olykor a liszt el is maradhat. A rántásnak nem az étel sűrítése a feladata, hanem az ízesítése. Nagyon fontos, hogy a savanyú levesek, és különösen a húsos savanyúlevesek készen szép piros színűek legyenek. A zsiradék lehet olaj absztinens

napon, egyébként elsősorban kockára felvágott szalonna, esetleg olvasztva tárolt disznósír is.

A NEM SAVANYÚ LEVESEK

Kevés nem savanyított leves szerepel a pusztinai levesételek között, de az étkezések hierarchiájában egyiküknek fontos szerepe van. Ez a tyúkhúslevesnek az édes változata, amire még visszatérek. Ezenkívül aszalt szilvából, körtéből fő nem savanyított, s ez esetben valóban édes ízű, manapság meg is cukrozott leves. Ezekben nincs rántás, valójában inkább kompót szerepűek. Télen többnyire este szokták megfőzni, s célzatosan majd csak reggel, hidegen tálalják fel. Füstölt hússal vagy csontjával kombinálva szerepe már ismét leves. Új burgonyából készül még „édes” leves, amit levesnek neveznek, noha valójában sűrűbb a többi leveseknel, és savanyúsággal fogyasztják, mint más sűrű ételeket.

Az édes tyúkhúsleves mindössze két alkalommal szokásos, és két változata ismeretes. Egyetlen nap van az évben, amikor a falu minden családja édes tyúkhúslevest főz, ez húshagyókedd. Egyúttal ez az egyik olyan ritka alkalom, amikor a levesben főtt hús nem a levesben, ún. egytálételként, hanem a leves szűrt húslevesként, a kiemelt tyúk pedig, megtöltve, külön ételként, mindkettő vacsoránál kerül az asztalra.

A másik alkalom, a dolog természeténél fogva, nem érintheti az egész falut egyszerre. Ez ugyanis az az időszak, ami a gyermekágyas asszonyok két-három hétig tartó ellátásával kapcsolatos és a keresztelői lakomával ér véget. A faluban máig nagyon fontos dolog, hogy a gyermekágyasnak az egész időszakon keresztül sokan hordjanak ételt, ebédre és vacsorára egyaránt ellássák. Sok fiatalasszony azért jön haza a városokból, hogy ebben része legyen. Ennek során levest mindenki hoz, a gyermekágyas sokféle jó levest kap (27 asszony hozott ételt, „még a disznyó es savanyúlevet evett” – mondja saját esetéről egy mai fiatalasszony). Az alkalomhoz elsősorban kötődő leves azonban a keményleves, a savanyítás nélkül készült tyúkhúsleves, köménymaggal ízesítve. A húsos levesek nagy többségétől eltérően, de a húshagyókeddi tyúkhúsleveshez hasonlóan, ebben a levesben is egészben főzik a tyúkot, és az étel elkészültével kivesszik. A gyermekágyasnak a tyúkot is elvihetik külön, keresztelőre pedig töltött tyúknak készítik el. Ez a köménymagos tyúkhúsleves sok esetben szerepel a gyermekágyasnak vitt ételek közt, majd okvetlenül ismét a keresztelői lakomán. Az

utóbbin nem, a gyermekágyas ellátása során azonban szokásos nem tyúk, hanem zöldségleves alapú változata is, ugyancsak köménymaggal ízesítve, savanyítás nélkül. A köménymagos leves mindkét változatába, miután elkészült, felkockázott vastag palacsintát, manapság gyakran pirított kenyérkockát tesznek.

Tovább vizsgálendő még, hogy mennyire volt elterjedt korábban az a gyakorlat, amit egy, a századfordulón született asszonynál láttam, aki húshagyókedden – noha gyermekei ellátták a kész húshagyókeddi ételekkel, szűrt, édes tyúkhúslevessel és töltött tyúkkal –, magának mégis borcsos tojásrántottát, más néven kaszáslét főzött, ami savanyú lében tálalt tojásrántotta.

AZ EGYTÁLÉTEL ÉTELFORMA

Mint fent már említettem, évi egyetlen nap és a gyermekágyas asszony körüli időszak kivételével a húsos leveseket a bennük főtt hússal együtt tálalják. Azoktól az alkalmaktól eltekintve, amikor nagy vendégsereget kell ellátni, a húst eleve egy-egy személynek való darabokban teszik fel főni a leveshez, tehát a baromfit is eldarabolva. Lakodalomra és torra, amikor több száz fős lehet a vendégsereg, egészben főzik a tyúkokat a savanyúlében, viszont azután még a felkészülés során kiszedik, a húst a csontokról kézzel letépi, majd végül tálaláskor csak a húst teszik vissza a levesbe. Az így kezelt húst szagatott húsnak nevezik.

TÖBB LEVES ÜNNEPÉLYES ÉTKEZÉSEEN

A keresztelői lakoma (radina) az az alkalom, amelynek formalizált menüjén rendszeresen háromféle, mégpedig három meghatározott levesétel szerepel. Erre az alkalomra az ételeket nem a gyermekágyas háznál főzik, hanem a vendégek hozzák, a vasárnap reggeli mise előtt szállítják a házhoz, majd a mise utáni ebéddel kezdődik az ünnepélyes lakoma. Egyébként a vendégek tíz-tizenkét óra hosszat együtt maradnak, az asztalra újra és újra ételt hoznak. A három leves háromféle tyúkleves, két édes és egy savanyú. Az egyik édes tyúklé bordán serített laskával, azaz csigatésztával készül, a másik keményleves formában, míg a harmadik leves (borcsos) savanyúlé. Az 1970-es évektől kezdve, új ételek bevezetésével párhuzamosan, marad el a keresztelői lakomából a három levesből kettő.

Nem volt a faluban elvárás, de gazdaháznál előfordult néha, hogy amikor családtagok és napszámosok együtt tízen kapáltak, otthon az asszony és a lánya kétféle levest főzött nekik.

LEVES ÉS MÁS FŐTT ÉTEL EGYAZON ÉTKEZÉSEN

Leves mellett másik főtt étel (a puliszkát nem számítva) csak ünnepi alkalmakkor készült, s került az asztalra rendszeresen. A savanyúlé húsleves mellett vasárnap csak néha szerepelt galuska, ami friss vagy tartósított növénylevélbe csavart, ízesített, zsíros kása. Ma lehet benne hús is, korábban sosem volt. Karácsonykor, húsvétkor, templombúcsúkor, lakodalomban, halotti torban a savanyúlé mellett ugyancsak galuskát tálalnak. Egyedül a torban szokásos más összeállítás is, nevezetesen savanyúlé és nem savanyú baromfihúslevesben tészta kása módjára főtt édeslaska. A második világháború előtt ez az étel gyakori volt egyébként lakodalmakban is; úgy látszik, ahol ezt választották, ott elmaradt a kásás galuska.

Amikor egynél több főtt étel van azonos étkezésen, ezek nem egymás után, első, második, és ahogy a keresztelőn lehetne, harmadik fogásként kerülnek az asztalra, hanem egyszerre minden. Jól látni ezt a torban való asztalvetésnél máig, ahol mindenkit egyszerre kell leültetni, s az asztalra mindent előre odakészítenek. Ahol a hosszú deszkaasztalok keskenyek (régebben a háziszóttos vászonabroszokhoz igazítva mind keskenyek voltak), az asztal közepére állítják a tálakat, s mindenki abból, vagy olyan sorrendben eszik levest és sűrű ételt, ahogy kedve tartja. A gyári abroszokkal alkalmazható szélesebb asztalokon két sorban teszik fel a tálakat, tányérnak ilyenkor sem hagyva helyet, mert az asztalnál ülők a tálakból közösen, egyéni tányérok nélkül esznek.

Az első városba települt generáció hazajáró tagjainak új igénye szerint az 1970-es évek közepétől, elsősorban a templombúcsú ünnepével kapcsolatban kezdődött el a faluban az egynél több főtt étel külön fogásokként kezelése, a levesnek a városi minta szerint az étkezést bevezető helyen való tálalása; így adott esetben először a savanyú leves, majd a galuska kerül az asztalra. Ez a tálalásmód azonban még ezen az egy alkalmon sem általános a faluban, s ha a városiak nem jönnek haza, elhagyhatja az is, aki már elkezdte.

„RENGETEG NYOM VAN,
AMIT AZ ELMÚLT SZÁZADOK EMBEREI
HAGYTAK HÁTRA, CSAK HÁT
MEG KELL TANULNUNK OLVASNI EZEKET”

– Magyarosi Sándor beszélgetése

Fehér János művészettörténésszel –

Fehér János 1980-ban született Baróton, gyermekkorát Vargyason töltötte. Középiskoláit Baróton végezte, 2000-ben pedig felvételt nyert a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem történelem–művészet-történet szakára, ahol 2005-ben mesteri fokozatot is szerzett. Ezt követően a Székely Nemzeti Múzeum Erdővidék Múzeuma nevű baróti kirendeltségén dolgozott, ugyanakkor munkakapcsolatban állt a Kálnoky Alapítvánnyal is. 2006-ban újra Kolozsvárra került, ahol egy ideig a Kolozsvári Magyar Történeti Intézet kutatója volt. 2009-től szabadúszóként dolgozik, ma Baróton él. Egyebek mellett az ő nevéhez fűződik az olaszteleki Daniel-kastély falképeinek felfedezése, illetve az ábrázolt jelenetek megfejtésének kísérlete, és ugyancsak ő talált rá az angol királyi házzal való kapcsolata révén ismert Rhédey Claudia naplójára is. A következő beszélgetés főként arról szól, hogy mit és hogyan csinál egy művészettörténész, illetve hogy milyen váratlan és izgalmas dolgokkal szembesül munkája során.

*

A KEZDETEK: VARGYAS, OLASZTELEK, MIKLÓSVÁR

– Hogyan lett művészettörténész?

– Az érettségi után nekem is meg kellett találnom azt az utat, amin járhatok. Ez nem ment könnyen: két évnek kellett eltelnie, míg eldöntöttem, hogy történelem–művészettörténet párosítással Kolozsváron fogok továbbtanulni. A történelem iránt már korábban is érdeklődtem, de úgy gondoltam, hogy ez a tárgy csak úgy magában valószínűleg nem fekéldne nekem; valami kellene még melléje. Művészettörténetet már a középiskolában is tanultam, aztán az érettségi utáni évek útkeresése során kiderült, hogy Kolozsváron van lehetőség ilyen szakpárosításra. Így alakult ki.

– *Az egyetemen milyen kutatási témát választott magának?*

– Művészettörténetről lévén szó, a szakdolgozathoz nyilván főként erdélyi témát igyekezett találni magának az ember, és általában mindenki megpróbált olyasvalamit választani, ami földrajzilag is közel esett a lakóhelyéhez. Számomra ilyen értelemben tehát szinte adott volt, hogy az államvizsga-dolgozatomat a vargyasi és az olaszteleki Daniel-kastélyok építéstörténetéből fogom írni.

– *Foglalkozott Ön előtt más is ezzel a témával?*

– Főként a publicisztika szintjén, nem túlságosan részletekbe menően igen, de ezek az írások nem kifejezetten építészettörténeti szempontok alapján születtek. Jómagam az egyetemi évek alatt megtanult módszertant itt alkalmaztam legelsőként. Ez ugyebár arról szól, hogy a felkutatott levéltári forrásokat ötvözzük mindazzal, amit a helyszínen, ebben az esetben az épületeknél zajló alapos megfigyelések révén tudhatunk meg. A helyszíni vizsgálatok során nyilván falkutatásra is szükség lett volna, de a dolgozatom készítésekor erre még nem nyílt alkalmam. Aztán az olaszteleki kastély esetében néhány évvel ezelőtt végül sor került a falkutatásra, ami igen látványos eredménnyel is járt.

– *Miről szól konkrétan a falkutatás? Mi a célja?*

– Általában adott egy álló épület – legyen az udvarház, kastély vagy templom (és a sor folytatható) –, ami több száz éve megvan. Ez az épület fennállása során nagyon sok mindenen átment, a története azonban legtöbbször nincs feltárva. Sokszor azt sem tudjuk száz százalékos bizonyossággal, hogy konkrétan ki építette, mikor építette, vagy hogy mikor és hányszor bővítették az idők során. Az is előfordulhat, hogy rendelkezünk bizonyos információkkal, viszont ezeket nem tudjuk a helyszínen tapasztalható állapotokkal megfeleltetni. Itt jöhet segítségünkre a falkutatás, amelynek során az épület szerkezetét vizsgáljuk meg. Megnézzük, a falakra felhordott mész- és vakolatrétegek rejteneke-e a korábbi építési vagy dekorációs fázisokra vonatkozó információkat, például lemeszelt vagy bevakolt feliratokat, netalán falképeket. Ahhoz, hogy az épület korábbi nyíláskiosztását feltárhassuk, szintén falkutatásra van szükség, ugyanis ennek során gyakran találunk elfalazott ajtókat, ablakokat. Figyelnünk kell a falak egymással

való kapcsolatára is, pontosabban arra, hogy egyik fal kötésben van-e a másikkal, vagy éppenséggel az egyiket a másik mellé építették. Ezt megint csak úgy tudjuk megnézni, hogyha a gyanús pontokon óvatosan eltávolítjuk a vakolatot. Ezekből a vizsgálódásokból általában kiderül, hogy szerkezetileg, illetve kronológiai tekintetben az épület egyes részletei hogyan következnek egymás után, milyen változások álltak be a nyílástengelyek, a homlokzati kiosztás esetében, továbbá hogy milyen korábbi díszítvényei lehettek az adott épületnek (festés, stukkók, faragott nyíláskeretek, stb.). Például a közfalakat, válaszfalakat nagyon sokszor elmozdítják, megváltoztatják, a falakon viszont nagyon sokszor kivehető egy-egy korábban létező, de időközben lebontott közfal lenyomata. Ha a helyiség korábban boltozott volt, akkor valószínűleg a boltozat lenyomata is látszani fog, illetve azonosíthatók lesznek a boltindítások. Ezeket a jeleket meg kell tanulni felismerni, meg kell tanulni értelmezni. A levéltári kutatás során összegyűjtött információkat össze kell vetni a helyszínen tapasztaltakkal; körülbelül ezekből együtt lehet összeállítani az adott épület építéstörténetét, és ugyancsak így lehet azonosítani az eladdig rejtett műemléki értékeit is. Az összegyűjtött információk alapján egy-egy felújítás szükségességét is meg tudjuk indokolni, illetve nem ritkán olyan jellegű dolgok is elő-előkerülnek, amelyek létezését sem a szakemberek, sem a tulajdonos nem sejtették, vagy amelyeket a megfelelő kontextus hiánya miatt korábban nem tudtak kellőképpen értékelni.

- Került elő valami érdekes az államvizsgájához végzett kutatása során?

- Akkor - majdnem húsz évvel ezelőtt - csak helyszíni szemléket tudtam végezni, falkutatásról szó sem lehetett. Ennek főleg az volt az oka, hogy abban az időszakban az olaszteleki és a vargyasi kastély helyzete még meglehetősen bizonytalan volt. Az olaszteleki akkor már átkerült magántulajdonba, de még nem volt anyagi erő a felújítására, a vargyasi Daniel-kastélyt pedig - abban az időben a helyi önkormányzat működött benne - éppen visszaszolgáltatták a Daniel család leszármazottainak, akiktől rövid időn belül meg is vásárolta az esztergomi önkormányzat. A terepen ekkor még csak annyit tudtam tenni, hogy bejártam mindkét helyszínt a pincétől a padlásig, és igyekeztem jó alaposan megfigyelni minden olyan részletet, ami az épületek fejlődéstörténete kapcsán információval szolgálhatott vagy legalább

valamiféle kérdést felvetett. Ebben a helyzetben inkább levéltári forrásokra, illetve a korábbi kutatások eredményeire igyekeztem támaszkodni. Arról már esett szó, hogy Olasztelek esetében később lehetőségem nyílt falkutatást is végezni, és remélem, hogy ez előbb vagy utóbb Vargyason is megtörténik.

- *A vargyasi, illetve az olaszteleki kastélyokra vonatkozó kutatási eredményeket publikálta is valahol?*

- Igen, persze. 2005-ben jelent meg a *Kúriák földje. Háromszék* című kötet; abban főként az erdővidéki nemesi építészethez köthető épületekről közöltem rövid, ismeretterjesztő jellegű szövegeket – tehát a vargyasi és az olaszteleki Daniel-kastélyról, a miklósvári Kálnoky-kastélyról, de akár kisebb udvarházakról is, mint például a nagyajtai Cserei- vagy a vargyasi ún. Imecs-kúria. Ugyanacsak itt ismertettem az erdőfülel Boda-kúriát is. 2011-ben volt a kötetnek egy második kiadása is (ez románul és angolul is megjelent), és ebben például már kiegészítettem az olaszteleki történetet a falkutatás meglehetősen látványos eredményeivel. Olaszteleken a kastély felújítási munkálatainak folyamataiban is volt alkalmam aktívan részt venni. A műemléki szempontokat megpróbáltuk oly módon érvényesíteni, hogy azok összhangban legyenek az új funkcióval – az épület kastélyszállóként működik –, és a történeti, művészeti értékek védelme, illetve bemutatása is lehetővé váljon. Itt a tulajdonosok részéről is határozott igény volt arra, hogy minél többet megtudjanak az épületről. Ezt a munkát egy 2016-ban megjelent magyar nyelvű kötetel is meg tudtuk koronázni, tehát ebben az esetben sikerült részletesen publikálni az eredményeket. Itt főként a 2009-ben folytatott falkutatás során azonnal előbukkanó falképek bizonyultak rendkívül érdekesnek szakmai szempontból, amelyek egyúttal a kastélyszállónak is egyfajta brandje lettek. A publikált anyag némileg rövidített formában megjelent egy kétnyelvű kötetben, angol–román változatban is. Ezek éppen most fogytak ki, és nemrég a tulajdonosokkal beszélve szóba került, hogy valószínűleg elő kell készítenünk belőlük egy második kiadást is. A vargyasi kastély esetében nem volt alkalmam ilyen mélyreható kutatást végezni, de egy kisebb, ismertető jellegű füzetecskét ennek az épületegyütteséről is összeállítottam; ez 2009-ben jelent meg.

– *Térjünk vissza az olaszteleki a falképekre. Ezek mikor születtek és mit ábrázolnak?*

– A falképek történetét talán érdemes egy kicsit korábbról kezdeni. Amikor az ember hozzáfog a kutatáshoz, összeszed minden olyan adatot, információt, ami az épülettel kapcsolatosan hasznos lehet. 2004-ben, amikor még a diplomadolgozatomat írtam, Olaszteleken többen is megemlétték, hogy az 1980-as évekbeli felújításkor lovakat és díszes ruhába öltözött hölgyeket is láttak a kastély falain, de akkor ezeket az ábrázolásokat – szerencsére – szépen visszavakolták (a kastély éppen a bardoci mezőgazdasági termelészövetkezet olaszteleki farmjának volt a székhelye).

Időközben az olaszteleki kastélynál tulajdonosváltás is történt, és hamarosan tervek születtek a restaurálására, a műemléképület felújítási dokumentációjához pedig művészettörténeti tanulmányra, falkutatói dokumentációra, sőt még régészeti ásatásra is szükség volt. A művészettörténeti/építéstörténeti tanulmány elkészítését rám bízta, és részt vállaltam a falkutatásban is. A falakon ábrázolt lovakra és hölgyekre vonatkozó információ természetesen abba a kategóriába tartozott, amit az ember mindig szkeptikusan fogad, viszont hogyha már felmerült, mindenképpen ellenőrizni kellett. Aztán amikor a falakat borító mészs- és vakolatrétegeket kezdtem vizsgálni, emlékeim szerint a falra felvitt legelső vakolatrétegen – erre később a számtalan meszelés mellett még két vakolatréteg is került – rögtön vörös foltok bukkantak elő, ez pedig bőven elég volt ahhoz, hogy azt mondjam: igen, itt megvannak a falképek. Ettől a ponttól már nem én folytattam a kutatást – a falképek feltárása, konzerválása már restaurátori feladat volt. Mondjuk, az is időbe telt, míg a tulajdonosok – és igazából mindenki más is – elhitték, hogy tényleg olyan falképek vannak ott, melyekkel érdemes foglalkozni – a kisméretű kutatóablakokban látszó piszkos, kopott festékréteg első látásra nem volt túl meggyőző. Végül a falképek jelenkori történetének részeként megtörtént a szakszerű feltárás, illetve a restaurálási folyamathoz tartozó minden szükséges művelet (konzerválás, tömítés, retusálás, stb.) – vagyis a kastély felújításával párhuzamosan a falképek helyreállítására is sor került, úgyhogy ezeket ma már meg lehet tekinteni az olaszteleki Daniel-kastélyban.

– *Hány ilyen falkép került elő, illetve ezek mit ábrázolnak?*

– Először szükséges tisztáznunk, hogy itt a kastély reprezentatív jellegű emeleti helyiségeiről van szó. Amikor a kutatást végeztük, az emelet központi tömbje öt helyiségből állt, de a közfalak kapcsolódási pontjait megvizsgálva rögtön kiderült, hogy ez a rész eredetileg egyetlen hatalmas díszterem volt, amelynek a falai körben virág- és levéldíszes keretekbe foglalt jelenetekkel voltak kifestve. Olyan hatása volt az egésznek (természetesen a töredékes állapottól eltekintve), mintha flandriai falikárpitokat látna az ember – valószínűleg az is volt a cél, hogy egyfajta házóltözetet imitáljanak. Sajnos felirat nem került elő a falképekkel, a jelenetek közül egyesek pedig annyira töredékes állapotban maradtak fenn, hogy szinte esélyünk sem volt arra, hogy csak stíluskritikailag vagy csak ikonográfiai megközelítéssel azonosítani tudjuk, amit látunk. Volt viszont néhány olyan jelenet, amelyekről én már előkerülésük idején úgy véltem, hogy talán meg lehet fejteni az üzenetüket. Tulajdonképpen nem is voltam tudatában, de elég nagy nyomás nehezedett rám: mindenki elvárta volna, hogy a történezz

*Olasztelek. Az emeleti nagyterem elméleti rekonstrukciója
(Gyöngössy János munkája)*

gyorsan mondja el az egyes jelenetekről, melyik mit is ábrázol, ki vagy kik vannak rajta, és hogy mindez miért fontos. Ehhez persze semmi kapaszkodóm sem volt.

Nem volt mit tenni, az ember nekidurálta magát, és amit tudott, mindent felhasznált a kutatáshoz. A falakon előbukkanó festményrészletek nem úgy néztek ki, mintha bibliai vagy mitológiai jelenetek lennének, és emblematikus, valamiféle általánosabban ismert erkölcsi töltetet hordozó ábrázolásoknak sem tűntek. A külső homlokzaton lévő stukkódíszből azt megállapítottuk, hogy a falképek valamikor 1680 körül készülhettek – a datálás tehát nagyjából rendben volt. Mindent összevetve arra jutottam, hogy a Daniel család nevezetesebb tagjainak a pályáját végigkövetve – a 17. században élt családtagokról van szó – talán közelebb tudok kerülni az értelmezéshez is. És akkor így – egyébként meglehetősen nagy kockázatvállalással, mondhatni hazardírozással – sikerült is valamiféle ikonográfiai programot azonosítani, vagy legalább hipotézisként felállítani.

Azt talán meg kell még említenem, hogy a helybeli hagyomány – feltehetőleg a Danielek családi legendáriuma nyomán – azt tartja, hogy az 1620-as években Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin az olaszteleki Daniel-kastélyban tartotta volna az esküvőjét. Itt a falképek értelmezési kísérlete szempontjából két dolog is kínálkozott: egyrészt a Daniel család felemelkedése szempontjából kiemelkedő jelentőségűnek számító Bethlen Gábor fejedelem személye, másrészt pedig egy esküvő. A történelemből tudjuk, hogy az említett esküvő nem Olaszteleken, hanem Kassán volt, de a szóbeszéd valahonnan elindult, és ahogy az rendre megtapasztalható, minden egyes ilyen kósza hírnek, legendai elemnek szokott lenni valamilyen valóságalapja is. Mivel egyáltalán nem volt más forrásom, kénytelen-kelletlen meg kellett próbálnom az ilyen információkat is bevonni az értelmezésbe – nevezzük ezt talán (kultúr)antropológiai jellegű megközelítésnek. A falképek feltárása során az egyik helyiségben előkerült egy olyan figura is, akiről a mégha töredékesen fennmaradt arc és az általa viselt ruházat alapján még a laikusnak számító szemlélők is rögtön megjegyezték, hogy Bethlen Gábort ábrázolja. A Bethlent éppen egy lakoma kellős közepén ábrázoló résszel szemben volt egy másik jelenet, ezen pedig – akárhogy néztük – egy lakodalmat láttunk (ma már egy utólagos közfal választja el a két falképet egymástól). Tehát megvolt Bethlen Gábor is, megvolt a

lakodalom is. Még csak azt kellett kiderítenem, hogy a felsoroltak hogyan kapcsolódnak a Daniel családhoz. A Danielek 17. században élt nevezetesebb tagjainak pályáját végigkövetve lassan ki is bontakozott egy értelmezési lehetőség. Ugyebár a család politikai, közéleti karrierjét, illetve mondhatni a vagyonát is Daniel Mihály alapozta meg. Ő a 17. század első évtizedeiben élt, és Bethlen Gábornak volt meglehetősen jó, bizalmas embere – 1621-ben nova donatiót, tehát ún. új adományt is szerzett tőle a már meglévő birtokaira (ami később is hivatkozási alapnak számított a családban gyakorolt örökösödés kapcsán).

Az is látszott ezen a Bethlen Gábor-jeleneten, hogy egy mulatságot ábrázol: körben zenészek muzsikálnak, a fejedelem egy terített asztal mögött áll, mellette pedig egy szintén előkelőbb szereplőnek látszó alak jelenik meg – egyszerűen úgy tűnt, hogy egy vendégséget, egy lakomát látunk. Daniel Mihály a valóságban is vendégül láthatta Bethlen Gábort: egyéb forrásokból is tudjuk, hogy a fejedelem relatíve gyakran megfordult ezen a vidéken. Pár hónappal a halála előtt még a székelyszáldobosi borvíznél kúrálta magát, az olasztelevi Daniel kastély és a székelyszáldobosi borvíz között pedig alig több egy kilométernél a távolság. Sajnos a fejedelem még rosszabbul lett a száldobosi kezelés után, úgyhogy nem is sokkal élte túl ezt a kúrát. A falképen ábrázolt jelenet azonosítása kapcsán viszont azt a következtetést tudtam levonni, hogy egy olyan lakomát vagy mulatságot ábrázol, ahol a fő vendég Bethlen Gábor volt, és ebből az is adta magát, hogy a mellette lévő személy akkor valószínűleg Daniel Mihály lehet.

A lakomázás mellett (ettől csak egy ablak által elválasztva) előtűnt egy másik jelenet is, amit már első látásra mindenki adószedésnek vélt, ideértve a restaurátorokat is. Amikor alaposabban elkezdtem elemezni, kiderült, hogy maga a környezet keleties (sok torony is látszik a háttérben), az egyik főszereplő egy kereveten vagy emelvényen ül, a másik pedig mintegy tiszteleg előtte. A képen látható egy nyitott pántos láda is, tele tömött zacskókkal, egy lovászfiú pedig egy kapálózó, díszesen felszerszámozott paripát próbál megfékezni. Mindebből arra jutottam, hogy a helyszín Konstantinápoly lehet, a kereveten ülő figura a török szultán, a kissé meghajló alak pedig az erdélyi fejedelem portai főkövete, aki egy küldöttség élén éppen a fejedelemség éves adóját adja át a törököknek. (Az adóaranyak a jelek szerint a nyitott ládában látható bőrzacskókban értek a Portára – különben egyebek mellett

éppen az adófizetés garantálta Erdély viszonylagos függetlenségét). Érdekes adalék, hogy a kép háttérében egy solymár alakja is látható – ez azért fontos, mert tudjuk, hogy a szultánnak huszonnégy pár sólymot is kellett vinni ajándékba (Vargyason népes solymár közösség élt a tárgyalt időszakban). A Daniel család történetéből az is kiderül, hogy 1638-ban az Erdélyi Fejedelemség főköveteként a már többször említett Daniel Mihály vitte Konstantinápolyba az éves portai adót.

Ugyancsak ezen a csapáson – vagyis abból kiindulva, hogy a falképek olyan jeleneteket tartalmaznak, melyek a Daniel család felemelkedésében fontos eseményekre utalnak – közelítettem meg a lakodalmas ábrázolást is. Előrebocsátom, hogy az én értelmezésem szerint itt már Daniel János, Mihály fia szerepel. Tulajdonképpen ő volt az, aki a család olaszteleki ágát megalapította; addig a famíliának nem is volt reprezentatív nemesi rezidenciája Olaszteleken; ez csak az 1640-es évektől errefelé alakult ki. Daniel János külföldön tanult – úgy is mondhatnánk, hogy tulajdonképpen Bethlen Gábor neveltje volt –, életpályája azonban a Rákócziak alatt teljesedett ki. Különböző követéségek tagjaként később is nagyon gyakran megfordult külföldön: például ő is azok között volt, akiket azért küldtek a nyugat-európai protestáns udvarokba, hogy Rákóczi Zsigmondnak¹ feleséget keressenek. Elég hosszas keresgélés után meg is lett a menyasszony, bár végül nem Daniel János bukkant rá a megfelelő jelöltre (megjegyzem, részletes utasítása volt arra nézve is, hogy a kiszemelő ara milyen testi-lelki tulajdonságokkal kell hogy rendelkezzen). De hogy rövidre fogjam: Budapesten a Hadtörténelmi Levéltárban őrzik a Daniel család levéltárának egy töredékét, és én ebben jó két évtizeddel ezelőtt, még a diplomadolgozatomhoz való anyaggyűjtés idején láttam egy levelet, amit Lorántffy Zsuzsanna írt, mégpedig azért, hogy felkérje Daniel Jánost: vállalja el a lakodalmas gazda szerepét Rákóczi Zsigmond és Henrietta Mária pfalzi hercegnő sárospataki esküvőjén.

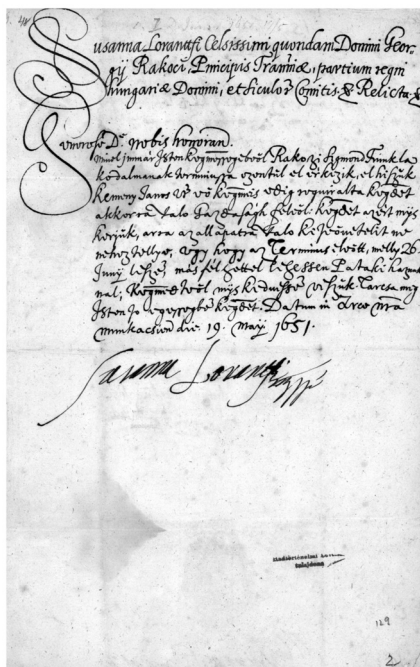
Újra végignézttem az időközben egészen feltáruló jelenet megmaradt részleteit, sorra vettem mindenik alakot, és a fentiek fényében megpróbáltam azonosítani őket. A vőlegény és a menyasszony alakja

1 Rákóczi Zsigmond (Sárospatak, 1622. július 14. – Fogaras, 1652. február 4.) I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és Lorántffy Zsuzsanna fia, II. Rákóczi György öccse.

egyértelműen felismerhető volt, feltűnt viszont, hogy örömapa nincs a kompozícióban, de van egy örömanyaként azonosítható női alak. Ebből az következett, hogy valószínűleg Lorántffy Zsuzsannáról lehet szó, ugyanis I. Rákóczi György fejedelem ekkor már nem élt, tehát nem is lehetett ott az esküvőn. Ezek alapján arra jutottam, hogy a lakodalmas jelenet Rákóczi Zsigmond és pfalzi Henrietta Mária 1651-ben Sárospatakon megtartott esküvője lehet, ahol a lakodalmas gazda – tehát a ceremóniamester – szerepét maga Daniel János töltötte be. (Rákóczi Zsigmond neve egyébként kevésbé ismert az erdélyi történelemben, ez azonban nem véletlen: alig pár hónappal az esküvő után meghalt a felesége, ezt követően pedig rövidesen ő is elhunyt. Tehát ez a politikailag is jónak tűnő házasság mondhatni hiába kötött meg.)

– *Került elő más, nagyobb terjedelmű falkép az adófizetésen és az esküvőn kívül?*

– Olyan tucatnyi jelenet volt megfestve a falakon – ezek az ablakok közötti felületeket díszítették –, de a legtöbb nagyon rossz állapotban maradt meg. Van néhány olyan is, ahol csak a szegélyből látszik valamelyes díszítmény. Egyes jeleneteken viszont ünnepélyes felvonulás, bevonulás- vagy adott helyszínre való megérkezés-jellegű jelenetek kerültek elő, amelyeket főként Daniel János követi szerepével, külföldi útjaival, esetleg éppenséggel a menyasszonykereséssel lehetne kapcsolatba hozni, és amelyek alapján továbbra is úgy vélem, hogy a falképek mégiscsak azokat az 1680-at megelőző eseményeket mutatják be, amelyek a Daniel család felemelkedése szempontjából fontosak voltak.

Lorántffy Zsuzsanna levele
Daniel Jánoshoz

Az általam alkalmazott módszer alapján (hipotetikusan) azonosított jelenetek is ezt látszanak megerősíteni: Daniel Mihály és Daniel János életére koncentrálnak, a kettejük karrierjének bizonyos részleteit, jelentősebb eseményeit ábrázolják. Az egyik falfestményen például egy búcsúzás-jelenet van: egy lovon ülő hölgy vesz búcsút egy gyalogos férfiembertől, a háttérben pedig egy erődített város látható. Sajnos a mai tudásunkkal erről lehetetlen bármit is megállapítani: egyszerűen nem tudtam azonosítani a szereplőket. Egy másik töredéken egy vonuló csapat jelenik meg, amelyből ismét kitűnik az a díszes öltözékű, díszesen felszerszámozott lovon ülő kiemelt figura, aki egyébként jelen van a többi falfestményen is – úgy is mondhatnánk, hogy ő az a központi alak, akinek a története valamiféle sajátos logika szerint fokozatosan halad a falképeken. Néhány jelenet, néhány részlet arra utal, hogy az adott festmény Daniel Jánosnak valamelyik követi útját ábrázolhatja. Persze tudatában vagyok annak, hogy nagy kockázatot vállaltam ezzel az értelmezéssel, különösen hogy maguk a falfestmények semmilyen konkrét adatot nem tartalmaztak, amiből ki lehetett volna indulni. Az egyetlen támpontot a szájhagyományban fennmaradt néhány információ jelentette. Viszont valamilyen értelmezést mindenképpen kellett a felfedezés mellé társítani (ez egy adott ponton a kastély hasznosítása szempontjából is fontossá vált) – talán ebben az ügyben nekem ez volt az egyik legfőbb feladatom. Nyilván amikor az ember efféle, a szakmában sem mindennapi intellektuális kalandozásba bocsátkozik, egyrészt minden erejét, képességét latba veti a siker érdekében, másrészt pedig azon igyekszik, hogy a kikerekedő eredmény olyan legyen, amit szakemberként maga is el tud fogadni, illetve még akár nyomtatásban is vállalni mer.

– *A mennyezetten került-e elő valamiféle festett díszítés?*

– Olaszteleken ilyen nem került elő. Néhány faragott rozettás gerenda maradt meg, és az egyik helyiség mennyezetén másodlagosan felhasznált deszkák is voltak – egyiken többek között egy, a Rauber család pálinkafőzőjére utaló felirat olvasható (a Danielekkel való házassági kapcsolat révén a 18. század végén – 19. század folyamán ők birtokolták az olaszteleki kastélyt).

- *A kastélyban jelenleg egy kiállítás is megtekinthető. Annak a létrehozásában Ön milyen szerepet játszott?*

- 2009-ben kerültem komolyabb kapcsolatba az olaszteleki történésekkel, amikor is a kastély gazdát váltott. Az új tulajdonosok megpróbálták nyitni a település felé is, és különféle rendezvényeket szerveztek a kastélyban. Még akkor, a felújítás előtt elkészült egy kisebb helytörténeti jellegű kiállítás, majd a renoválást követően ismét született egy másik – ezek még a klasszikus megoldással készültek, vagyis képeket és szöveges információkat tartalmazó pannókat raktunk ki a különféle belső terekben. Azt hiszem, az utolsó még ma is megtekinthető a kastély egyik termében. Végül most nemrég nyílt meg egy sokkal terjedelmesebb, sokkal több eszközt használó, több tárgyat felvonultató kiállítás, ami tulajdonképpen legnagyobb részét az olaszteleki falképekre épít, ugyanakkor van egy viselettörténeti ága is. Ez már multimédiás eszközökkel, interaktív módon közvetíti mindazokat az információkat a Daniel családról, illetve a korabeli erdélyi történelmi kontextusról, amelyek szükségesek ahhoz, hogy jobban meg lehessen érteni az épület történetét.

A falképeken nagyon töredékes állapotban látható öltözetek kapcsán született meg az ötlet, hogy ezek is kerüljenek bemutatásra valamilyen módon. Végül nyolc vagy kilenc 17. századi erdélyi női- és férfiviselet rekonstrukciója készült el – vagyis az említett viseleteket egy varrónó meg is varrta, tehát ezek tárgyi mivoltukban is megcsodálhatóak. Természetesen ez esetben is megpróbáltunk minden információt összeszedni, hogy a végeredmény minél hitelesebb legyen. Nagyrészt korabeli szövegekre, metszetekre, festményekre építettünk, de akár régészeti kutatások során felbukkanó ruházati darabokat is tanulmányoztunk annak érdekében, hogy egy olyan tárgyegyüttes jöjjön létre, ami minél érzékletesebben képviseli a 17. századi erdélyi, ezen belül pedig főként a nemesi rétegekre jellemző viseleti kultúrát.

- *Mennyire jellemzőek Erdélyre vagy Székelyföldre az olasztelekihez hasonló kutatások?*

- Az utóbbi időben számos pozitív példa is akad. Van az ilyen ügyeknek jogi oldala is, először talán közelítsük meg abból az irányból a kérdést. Ha olyan épületen történik beavatkozás, amelyik szerepel a

hivatalosan elfogadott műemléklistán, akkor úgymond kötelező a korábban említett kutatásokat elvégezni. (Az eredmények nyilván nem mindig olyan látványosak, mint pl. egy egész falképegyüttes előkerülése.) Aztán hogy ki mit kezd az elkészült dokumentációval, az esetenként változik. Nyilván vannak olyan helyzetek, ahol a kutatások eredményei végül nem épülnek be a felújítási és hasznosítási tervbe, mint ahogyan az is előfordul, hogy egy-egy helyreállítási projekt során csak részben érvényesülnek. Természetesen mindig nagyon sokat nyom a latban, hogy milyen források állnak rendelkezésre a felújításhoz. De van például olyan eset is, hogy valaki csak egyszerűen kipipálja ezeket a követelményeket, és utána úgyis azt csinál az épülettel, amit ő szeretne.

Az a szerencsésebb verzió, amikor pl. a tulajdonos valóban megpróbálja megérteni, milyen fejlődési utat járt be az épület, hogyan is alakult ki a mai formája, és tényleg végiggondolja, mit lehetne tenni vele annak érdekében, hogy az adott épület építészeti és történeti értékei előtérbe kerüljenek – ráadásul úgy, hogy mindez valahogy a hasznosítás tervezett módozataival is összebékíthető legyen. Természetesen ehhez a felújításnak is a megfelelő formában kell megtörténnie, ez pedig óriási rugalmasságot követel meg a tulajdonosok részéről, különösen ha a kezdeti projektjét teljes mértékben meg kell hogy változtassa amiatt, mert olyan dolgok kerülnek elő a kutatás során, mint például az olaszteleki falképek.

– *Máshol is kerültek elő falképek egy-egy régi épületben?*

– Igen. Világi rendeltetésű épületek esetében Háromszéken a legismertebbek talán az altorjai Apór-kúriában feltárt 17. századi, ám ezen belül több periódusban készült falképek. Itt a növényi ornamentika mellett alakos ábrázolások is vannak, és szintén egy nagyon izgalmas szeletét képezik az e korban divó, a belső tereket érintő dekorációs szokásoknak. Ezeket a kétezres évek legelején tárták fel, tudtommal felújítási tervek is készültek hozzájuk, illetve a falképek elemzésére is történtek kísérletek. Végül valahogy mégis leállt ez a történet, de hogy konkrétan mi is a helyzet, arról nincsenek információim.

A falképek Altorján sem teljesek, és mindeddig sem a jelenetek, sem az előképek konkrét és pontos azonosítása nem történt meg. Emlékeim szerint egyebek mellett egy uralkodókat, fejedelmeket ábrázoló portré-

galéria van az épületben, az egyik teremben pedig egy Fortitudo, vagyis az Erő allegorikus ábrázolása látható, de emellett előkerültek különféle női alakok is, akiket szintén különböző erényekkel azonosítanak (ezek az ablakbélletekben² vannak). Látványosak a zabolai Mikes-kastély boltzatainak díszítőfestései, illetve az igencsak ritkának számító kinaizáló ábrázolásai. Megemlíthetjük az oltszemi kastélyban megmaradt falképeket is – ezek 19. század elejiek (metszetelőképek alapján olajjal festett városi látképek), illetve az aldobolyi Hollaky-kúriában is van egy falképegyüttes –, itt 1933-ban Varga Nándor Lajos kísérletezett falképfestéssel, aki a magyar és a hun-székely legendakörből merített (Attila és serege, Emese álma, Szent László-legenda). Ezek tehát nem nagyon-nagyon régiek, azt azonban nem lehet és nem is szabad kijelenteni, hogy a háromszáz éves falkép értékesebb, mint esetleg egy későbbi: istenigazából műemléki értéként kell kezelni mindegyiket, és úgy is kell(ene) hozzájuk viszonyulni.

De a kérdésre visszatérve: a legtöbb esetben folyamatosan díszítették ezeket a kúriákat, viszont olyan összefüggő, sajtáságos ikonográfiai programmal rendelkező jelenetsorokból álló falképegyüttes, mint amilyen Olaszteleken is előkerült, elég kevés van (amúgy történetileg Olasztelek Udvarhelyszékhez tartozott). Egy szép 17. századi falképegyüttes volt a zaláni Séra-kúriában, amit sajnos már csak a fotókról ismerünk. Különféle festett díszítmények persze szinte mindenhol kerülnek elő. Háromszéken maradvá például a köröspataki Kálnoky-kastély egyes ablakbélleteiben növényi motívumokra utaló nyomok maradtak fenn. Az egykor szintén a Kálnokyak birtokában lévő miklósvári kastélynak a tóra néző külső homlokzatán vakolatba karcolt és festett kompozíció látható – pontosabban kváderkövek³ és balluszterek⁴ festéssel való imitációja, ami a 18. század legelején készült. Nagyon gyakori az egyszerűsített növényi ornamentika, illetve elterjedtek a sematikus, vonalakból összeálló geometrikus díszítmények is

2 Az ablaknak a külső és belső falsík közé eső része.

3 Kváderkő: négyyszög alapú hasábbá faragott építőkő, amelyből soronként azonos méretű falazat építhető, bár többnyire csak a különféle építmények sarkait alakították ki így. A kváderezés ezzel szemben a rakott kváderkövekhez hasonlóan, vízszintes vagy hálós fugával, mélyítéssel kialakított vakolatot is jelentheti (a 19. századi historizáló építkezés kedvelt formaeleme).

4 korlátbábok

– a legtöbb igényesebb, 17–18. században épült udvarháznak szinte biztosan voltak ilyen jellegű díszítményei.

– *Milyen egyéb érdekességet említene még meg székelyföldi kúriák, kastélyok kapcsán?*

– Az egyik olyan épület, amit kívülről-belülről ismerek, a miklósvári Kálnoky-kastély, ahol a felújítást megelőző művészettörténeti kutatást is én végeztem. Míg pl. az olaszteleki kutatásom során a kastély építéstörténete kapcsán viszonylag kevés hasznosítható levéltári forrást találtam, Miklósvár esetében relatíve nagy számban kerültek elő ilyen dokumentumok a Kálnokyak fennmaradt levéltár-töredékeiből, illetve a rokon családok levéltáraiból. Az ezekben szereplő adatok alapján Miklósváron is a részletekbe menően lehetett rekonstruálni az építéstörténetet.

– *Mennyire részletesek ezek az információk?*

– Nyilván sohasem eléggé. Miklósvár esetében azonban a székelyföldi átlaghoz (ha van ilyen) képest igen bőséges eredményt hozott a kutatás. Tudjuk, hogy az egyes építési fázisoknak kik a megrendelői, és számos dolog tisztázódott az építőmestereket illetően is. Az utóbbi években végzett kutatásaim egyik nagy eredménye éppen ehhez a kastélyhoz fűződik. Mielőtt erről bővebben is beszélnék, megemlíteném azért, hogy egy ilyen kutatást soha nem fejez be az ember: amíg aktív a pályán, mindig fognak előkerülni olyan adatok – még ha éppen más témán dolgozik is, és nem számít rájuk –, amelyek aztán visszacsatolják a korábbi kutatásaihoz. Tulajdonképpen ez történt ebben az esetben is: nemrég találtam néhány olyan adatot 1699-ből, amelyek a Kálnoky Sámuel (1640–1699) által foglalkoztatott mesterekhez kapcsolódnak. Ez a Kálnoky a család illusztris tagja volt, pályája csúcsán erdélyi alkancellár, és mivel hivatali kötelezettségeiből kifolyólag elég sok időt töltött Bécsben, itt különféle mestereket szerződtetett, akiket aztán elküldött Erdélybe. Ezek Miklósváron, illetve Kőröspatakon is dolgoztak. Volt köztük kőfaragó, asztalos, ács és stukkókészítő is. A miklósvári kastély ezért is érdekes: a nyílásbélletekben nagyon jó minőségű tizenhetedik század végi stukkók is előkerültek, azonban a korábbi kutatás ezekről csak annyit tudott megállapítani, hogy vannak nyugat-magyarországi analógiái – vagyis hogy az itt előkerült töredékek

többnyire ottani templomokban, kastélyokban megjelenő díszítményekre hasonlítanak.

Viszont ezzel a nemrég fellelt forrással (Kálnoky Sámuel bécsi kiadásainak jegyzékéről van szó) teljes mértékben konkrétummá vált, hogy a miklósvári stukkókat egy Bécsben fogadott, tehát nyilván az ottani elvárásoknak is megfelelően dolgozó mester készítette, aki aztán több időt töltött itt – meg úgy egyáltalán – a Kálnoky család birtokain. Azért ad a megszokottnál magasabb bért neki, írja Kálnoky egyik levelében, hogy a stukkókészítés mesterségét a miklósvári kőműves jobbagyoknak is megtanítsa. A jelzett forrás az említett mestereknek csupán a foglalkozását tüntette fel, viszont egy egészen más tematikájú vizsgálódás során előkerült egy olyan hír, ami egy esküvőről szólt, és érdekes módon a mesterkérdés kapcsán is új távlatokat nyitott...

*Stukkódísz
a miklósvári Kálnoky-kastélyban*

A BÖLÖNI UNITÁRIUS TEMPLOMVÁR

– Egyik nagyobb volumenű kutatása a bölöni unitárius templomhoz, illetve az ezt övező várfalhoz kapcsolódik. Mi keltette fel az érdeklődését a templomvár iránt?

– Mindig is érdekelték a saját, közvetlen környezetemben létező épületek, és 2009-től kezdődően, mikor hazaköltöztem Kolozsvárról, alkalmam is adódott behatóbban foglalkozni velük. Ugyancsak ebben az időszakban kezdett kialakulni az is, hogy pl. olyan művészettörténeti tanulmányok készítéséből is keressek pénzt, amelyekre a felújítási dokumentációhoz van szükség. Közben meg-megvizsgáltam a helyszí-

A bölöni várfal feliratai (1617)

nen is a különféle erdővidéki építészeti emlékeket, és megpróbáltam utánajárni annak, hogy levéltári források tekintetében melyiknél mire lehet számítani. A bölöni unitárius templom a maga formabontó jellegével nagyon hangsúlyosan eltér az erdővidéki templomépítészettől. Tulajdonképpen a teljes székelyföldi protestáns templomépítészettől különbözik; nagyon sokan azt is mondták rá, hogy olyan, mint egy ortodox templom, illetve voltak olyan vélekedések, hogy török mecsetek mintájára épült volna. Mindehhez hozzáadódik, hogy magát az újnak számító templomot⁵ egy 17. századi, bizonyos részeiben pedig még korábbi várfal övezi, amin feliratok, illetve festett díszítmények nyomai is látszanak.

A bölöni unitárius templomvár kutatása tehát egy olyan összetett feladatnak ígérkezett, amibe az ember már csak azért is belevág, hogy lássa, hogyan képes egy ilyen típusú kihívással megbirkózni.

⁵ 1893–1895 között épült.

Maga a kutatás azzal kezdődött, hogy elkezdtem kijárogatni a helyszínre, kapcsolatba kerültem a lelkésszel, és természetesen megnéztem az eklézsia irattárát is, ami reményeimen felül gazdagnak bizonyult: már a 16. század közepétől kezdődően találtam használható adatokat benne. Az is hamar kiderült, hogy az új templom építésének a tervei is megvannak, ezek alapján pedig egyre nyilvánvalóbbá vált számomra, hogy mindebből meglehetősen érdekes anyagot lehetne összehozni, ami talán a templom megítélésére is kihatással lehetne (görögkeleti templomokra emlékeztető formái miatt a más építészeti megoldásokhoz szokott székelyföldiek közül sokan idegenkedtek az épülettől). Addig-addig alakult, formálódott a dolog, hogy végül a közösség és a lelkész részéről is felmerült az igény: jó lenne az épületegyüttessel kapcsolatos információkat kötetbe foglalni. Ezt követően meghívtak egy presbitériumi gyűlésbe, ahol megbeszéltük a részleteket: én elmondtam, mit lehetne ebből csinálni, illetve hogy maga a munkafolyamat körülbelül mennyi időt venne igénybe (ami viszont mindig többre telik a tervezettnél), és azt is, hogy mennyi pénzre lenne szükség hozzá, majd megkérdeztem, támogatják-e a dolgot. Miután megszavazták, hogy támogatják, kezdetét vette a rendszeres kutatás, és néhány év elteltével megszületett a kötet, ami egyrészt az 1893-ban lebontott régi bölöni unitárius templomról, másrészt az 1895-re felépülő új templomról, harmadrészt pedig az új templomot övező várról szól.

- *Kezdjük a várral: mi derült ki a kutatás során a falakkal kapcsolatban?*

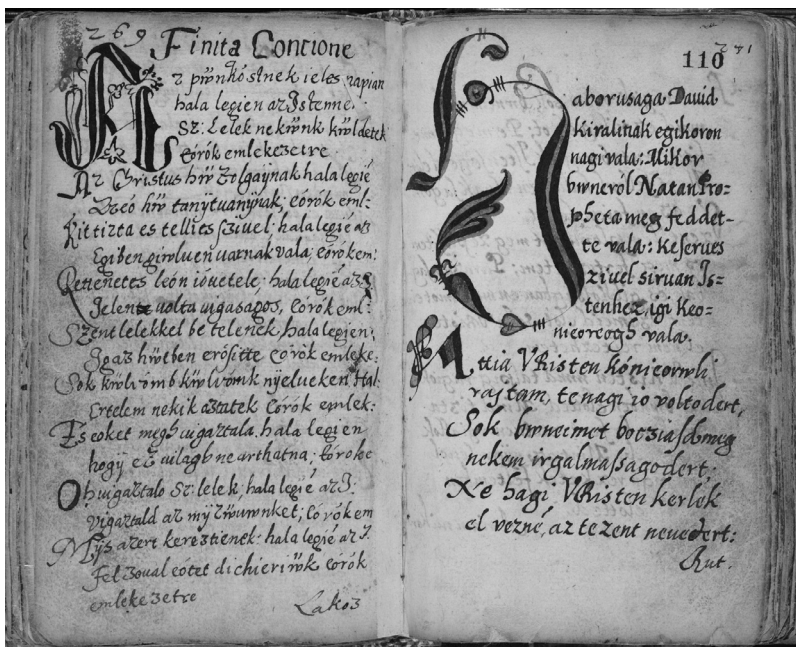
- A vár esetén úgy gondoltam, mindenképpen szükséges volna lefolytatni egy régészeti ásatást, hogy tisztábban lássunk a középkori, a középkor végi vagy a koraújkori periódusokat illetően. Ez sajnos nem valósult meg, úgyhogy kénytelen voltam a levéltári forrásokból dolgozni, illetve arra hagyatkozni, ami szabad szemmel is látszott a helyszínen. Itt falkutatásra (pl. a vakolatok eltávolítására) ne nagyon gondoljunk! Ezt megoldotta az idő, a falszövetek szinte mindenhol látszottak, úgyhogy csak mindent nagyon alaposan szemügyre kellett venni. Igen hamar feltűnt, hogy a várfal tövébe rengeteg szabályos alakú követ raktak össze töltésként. Mikor ezeket egy csákvánnyal végigforgattam, számos középkori faragvány került elő, amelyek nyilván az 1893-ban lebontott régi templom anyagából származtak (kerettöredékek, pár-

kányszatok, boltozati bordák, freskós töredékek, stb.). Ezek alapján aztán fel tudtam építeni egy kronológiát, vagyis tulajdonképpen megállapítottam, hogy a bölöni régi középkori templomot a 16. század közepére egy várfallal övezték, amelyet a későbbiekben több alkalommal is bővítettek – a várfal nyomvonalát is megváltoztatták, tornyokat is emeltek melléje, stb. Emellett látható volt a várfal déli oldalán, közvetlenül a falkoronát díszítő pártázat alatt több olyan feliratnak a töredéke is, amelyeket nagyméretű betűkkel karcoltak a vakolatba. Ezekről minden olyan szerző, aki a várral foglalkozott, leírta, hogy ott vannak, elolvasni is megpróbálták őket, de körülbelül ennyiben ki is merült az igyekezetük. Nekem viszont nagyon felcsigázta az érdeklődésemet a dolog: heteket eltöltöttem azzal, hogy a feliratokról egy alaposabb fotódokumentációt összeállítsak. Különböző napszakokban többször is készítettem fényképeket, hogy ezek a nagyon elhalványult, már-már alig észrevehető, sokszor inkább csak sejtethető részletek minél jobban látszódjanak. A befektetett munka meg is hozta a várt eredményt: végül sikerült azonosítani ezeket az 1617-ben készült feliratokat. Olyan erkölcsi maximákról, bibliai idézetekről van szó, amiket a várfal potenciális ostromlóinak, de akár a védőknek is szánhattak. Ami még érdekesebb: az is kiderült, hogy maguk a szövegek kitől származnak. Egy Köpeczi György nevezetű bölöni iskolamesterről van szó, aki ráadásul nem is unitárius, hanem református volt. Ahhoz, hogy ezt az információt a helyén kezeljük, tudnunk kell, hogy Háromszéken a 17. század legelején még nem vált teljesen szét a protestáns egyházmegye, és fennállt az a helyzet, hogy egy-egy eklézsiában a lelkész például unitárius volt, de a közösség református iskolamestert választott, vagy fordítva. Az azonosításban sokat segített, hogy a levéltári kutatás folyamán előkerült egy Bölöni-kódex nevezetű énekeskönyv, amit szintén ő készített vagy másolt, és amit ugyancsak díszes iniciálékkal látott el, így tehát alkalom nyílt arra, hogy stíluskritikai összehasonlítást is végezzek. Amint alaposabban szemügyre vettem a betűtípusokat, illetve a díszítményeket – ilyenek a várfalon is voltak –, egyértelműen látszott, hogy a kettő rokonságban van egymással. Ez a példa is azt igazolja, hogy istenigazából rengeteg nyom van, amit az elmúlt századok emberei hagytak hátra, csak hát meg kell tanulnunk olvasni ezeket. És hogyha ez már megy, meg kell tanulnunk azt is, hogy mindazt, amire egy-egy kutatás során rájövünk, közvetíteni tudjuk a

nagyközönség felé. Ha egyáltalán van még a magunkfajta munkájának, e munka végeredményének nagyközönsége...

- Térjünk rá a templomra. Mint mondta, teljesen eltér a térségben általánosnak számító, hasonló célú épületektől. Mi ennek az oka?

- A várfal zömében a 16–17. században épült: tehát ez esetben egy klasszikus székelyföldi, tágabb értelemben pedig erdélyi építményről beszélünk. A templom ezzel szemben sokkal későbbi, és azt is tudtuk róla, hogy Pákei Lajos (1853–1921) tervezte. Pákei elismert kolozsvári építész volt, a neve sokak számára nem cseng ismeretlenül. Ezzel szemben az építkezés körülményeiről alig lehetett tudni valamit: úgy tűnt, ezeket soha senki nem próbálta meg feltárni. Kiderült viszont, hogy az eklézsia levéltárában elég sok információ van erre az időszakra és az építkezésre vonatkozóan, ami – tekintve a vállalkozás mértékét – nem is lepett meg túlságosan. Egy ilyen templomot felépíteni nem kevés pénzbe került, de tudni kell azt is, hogy az unitárius eklézsiák

Részlet a Bölöni-kódexből

közül a 19. század végén a bölöni volt a legtehetősebb. Nagy ingatlanvagyonra volt – erdők, földterületek, kaszálók –, úgyhogy volt miből megfinanszírozni egy ilyen volumenű építkezést. Végül meg kell említeni, hogy az 1880-as végére már olyan rossz állapotban volt a régi templom – és ekkorra már szűk is lett a népes eklézsia számára –, hogy elhatározták, újat építtetnek helyette. Ezzel egy több évtizedes folyamat vette kezdetét: különféle építészekről, mérnököktől kértek terveket, és az 1880–90-es évek folyamán ezekből több el is készült. A beküldött tervek viszont a régi, klasszikus templomformát követték – hosszanti elrendezésű templomépület –, ahogyan az nálunkfelé főleg a középkori, de még a jóval későbbi templomok esetében megszokott volt.

A terveket persze jóvá kellett hagynia az eklézsiái főhatóságnak is: tehát amint elkészült egy terv és mellé a költségvetés, elfogadás után az eklézsia még felterjesztette az Egyházi Képviselő Tanácshoz. Ha Kolozsváron az Egyházi Képviselő Tanács a tervet jónak, a költségvetést pedig elfogadhatónak gondolta, akkor rábólintott, hogy igen, meg lehet építeni a templomot. Bölön esetében viszont az is közrejátszott a döntésben, hogy egy nagyon fontos eklézsiája volt az unitáriusoknak, ráadásul kinn a végeken. Egyfajta bástyának tekintették – az Olton túl már a Barcaság kezdődött, amelynek lakói az akkor még igen erős tényezőnek számító evangélikusok voltak –, és ennek megfelelően kiemelt figyelmet is kapott. A tervek végül Pákei Lajoshoz kerültek véleményezésre, aki akkoriban maga is részt vállalt az unitárius egyház felső vezetésében. Pákeira amúgy jellemző volt, hogy a hozzá került terveket ledorongolta – egyébként teljesen jogosan –, és utána ő maga tervezett meg egy-egy új templomépületet. Bölön esetében (és később más terveinél is) abból indult ki, hogy a protestáns, így az unitárius liturgiának megfelelően kell az új templomot felépíteni, szakítva a hagyományos templomformával, amit még a középkorból örököltünk meg, és ami a szentélyből (itt van az oltár), illetve az oltárral szemben a híveknek is helyet adó hosszanti elrendezésű hajóból áll. Azt hangsúlyozta, hogy a protestáns liturgiában a szószék és az úrasztala van a középpontban, ez pedig centrális elrendezést tesz indokoltá, és mindezt szem előtt tartva végül ő maga tervezte meg az épületet. Az általa készített tervet az egyházi főhatóságok és a bölöniek is elfogadták. Ezért lett ilyen a bölöni templom: van egy központi centrális tér,

amit egy hatalmas kupola fed le, a templom további terei pedig e köré – vagyis a szószék és az úrasztala köré – szerveződnek. Pákei nagy előszeretettel alkalmazott karzatokat is az általa tervezett épületekben. Ha például van egy jó magas épületem, a földszinten körben leültetek körülbelül kétszáz embert. Ha viszont karzatos is tervezek a templomba, helyet tudok adni még további száz személynek. Ma ez már nem feltétlenül van így, de akkoriban még elvárás volt – illetve szükség is volt rá –, hogy minél több embert lehessen leültetni.

Mindamellet, hogy a bölöni unitárius templomnak van egy nagyon hangsúlyos központi tere, ehhez azért még mindig csatlakozik egy hosszabb bővítmény – magyarán, még ez a templom sem teljesen centrális elrendezésű, a hosszanti elrendezés is jelen van benne. Azonban azt is vegyük számításba, hogy a tér ebben az esetben adott volt – azaz valamelyest megkötötte a tervező kezét, hogy ezt az óriási templomot a várfal által behatárolt térben kellett megépíteni. A tervek szintjén felmerült, hogy esetleg lebontanák a várfalakat, de erre szerencsére nem került sor.

Talán még azt is érdemes megemlíteni a védőfalak kapcsán – bár ez a szakirodalmat valamelyest ismerő olvasók számára nem lesz újdonság –, hogy fennmaradt a bölöni várnak egy szabályzata is, ami 1690-ben íródott. Ez volt az az időszak, amikor Thököly Imre is mozgolódott nálunkfelé, még a török veszély is fennállt, illetve a Thökölyt Erdélyből lassan kiszorító német seregek is az országban voltak. Nos, ekkor született meg egy vártörvény, ami azt szabályozza, hogy a várfalakon belül milyen normák szerint történik az együttélés, miként lehet elhagyni a várat, ki az, akire hallgatni kell, milyen büntetés jár a különféle kihágásokért stb. Egy meglehetősen szigorú szabályzatról van szó, amit korábban már Imreh István, sőt Orbán Balázs is közölt. Leginkább azért tartottam szükségesnek megemlíteni, hogy kicsit felhívjam a figyelmet a vár múltbeli értékmegőrző és életmentő szerepére.

– *Hogyan lett végül kötet a kutatásból?*

– A bölöni eklézsiái levéltár egy nagyon gazdag levéltár. Nem nagyon kellett azon gondolkoznom, hogy honnan szerezzem meg a forrásokat. Emellett ott volt még az unitárius egyház kolozsvári gyűjtőlevéltára, ahol a püspöki iratok és az Egyházi Képviselő Tanács iratai is

rendelkezésre álltak, és azokból is nagyon sok érdekes részlet kiderült. A feladatnak ez a része tehát adott volt, ezeket fel kellett dolgozni. A kezdeti terv az volt, hogy a teljes település- és ekléziatörténetet sűrítsük bele egy kötetbe, de aztán egyre inkább úgy éreztem, hogy a meglévő anyag alapos feldolgozása nem fog egy kötetbe beleférni. Ez vonatkozott a vizuális forrásokra is: nagyon szép tervanyag maradt fenn a templom kapcsán, illetve látványos régi felvételeket is lehetett gyűjteni. Ráadásul most már lassan egy évtizede, hogy kapcsolatba kerültem Gyöngyössy Jánossal, akinek grafikusai kvalitásait csaknem minden vállalkozásomban igénybe szoktam venni: a különféle épületekről készült elméleti rekonstrukciós rajzai szemléletesen illusztrálnak egy-egy építéstörténeti kronológiát – így a bölöni vár és a régi templom építési periódusait is megrajzoltuk. Annak érdekében, hogy mindezeket méltóképpen be tudjuk mutatni, úgy döntöttem, hogy a kutatást két különálló részre osztom. Ezek közül az egyik – és akkoriban ezzel foglalkoztam többet – az épületekre koncentrálok, tehát a templomra és a várra. A könyvbe végül négyszáznál több kép került be – abban az időszakban ez nálunk még ritkának számított –, és hál’ istennek a képanyagot is sikerült jó minőségben kihozni. A kiadásnál szerencsénkre mellénk állt a baróti székhelyű Dobó-Valál Egyesület is, melynek a támogatására nagy szükség volt ahhoz, hogy a megfelelő minőséget produkálni tudjuk.

A kötet tehát a régi templomra vonatkozó írott forrásokat, a várfallal kapcsolatban fellelhető adatok és megfigyelések elemzését, illetve az új templomra vonatkozó információkat tartalmazza. Mindezt egy forrásgyűjtemény egészíti ki; ebbe olyan levéltári anyagok kerültek bele teljes terjedelmükben, amelyek az épületegyüttes szempontjából relevánsak. Aztán nyilván még ilyen-olyan mellékszálakat is végigkövettem. Említettem a feliratok kapcsán Köpeczi Györgyöt: az ő személye például egy külön tanulmányt kapott. Egy másik téma abból adódott, ahogyan Pákei megtervezte a bölöni unitárius templomot: az épület jellegzetességeit látva felmerült, hogy meg kéne nézni más templomokat is, amiket az ő tervei szerint építettek. Ilyenek például a székelyudvarhelyi, a firtosmartonosi vagy a magyarsárosi unitárius templomok – e két utóbbi esetében már teljesen az említett centrális térszervezés érvényesül. Pákei templomépítészete egyébként továbbra is foglalkoztat, jelenleg is zajlik egy ilyen témájú kutatásom.

**EGY ELVESZETTNEK HITT KÉZIRAT: TELEKI MIHÁLY⁶ UD-
VARTARTÁSI NAPLÓJA**

– Mindeddig főként műemléknek számító épületekről, illetve az ezekhez kapcsolódó kutatásokról volt szó, de művészettörténészként, történészként nyilván egyéb témákkal is kapcsolatba került. Megemlítené ezek közül néhányat?

– Ehhez visszamennék a kezdetekhez. Még egyetemistaként, a mesteri képzés ideje alatt bekerültem az éppen akkor alakulófélben levő Erdővidék Múzeumába. Mivel akkor még magán az épületen is dolgoztak, ott nem igazán lehetett múzeumi tevékenységet folytatni, úgyhogy én bejárogattam Sepsiszentgyörgyre. Ebben az időszakban történt, hogy a Székely Nemzeti Múzeum Kézirattárában ráakadtam Teleki Mihály udvartartási naplójára. Amikor belelapoztam, már rögtön sejtettem, hogy fontos forrásról van szó. Természetesen először azonosítani kellett, hogy mivel is állok szemben, de hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy az 1670-es évekre vonatkozó, naplószerű feljegyzéseket tartalmazó kézirat nem más, mint „Teleki Mihály postálkodási naplója”, amiről Herepei János⁷ révén sokan úgy vélték, hogy 1945-ben, amikor a múzeum anyagát elmenekítették a háború elől, Zalaegerszegen megsemmisült.⁸ Ehhez képest ott volt, ott maradt a múzeum kézíratai között. A teljes szöveget 2007-ben, az Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány révén sikerült kiadni.

Számomra tulajdonképpen ez volt a levéltári forrásokkal való munka magasiskolája. A bejegyzések 1674-ben kezdődnek: a naplóba minden nap bevezették, hogy éppen mi történt Teleki udvarában – ki érkezett, ki ment el (és milyen céllal), ki honnan hozott és hová vitt levelet, stb. Herepei ezért is nevezte postálkodási naplónak a kéziratot. Csak hát ezek mellett van a szövegben sok más fontos információ is. Az „udvartartási napló”-ként való azonosítás vagy műfaji besorolás tőlem származik: úgy vélem, ez jobban lefedi a kéziratot tartalmát. Az

6 Széki Teleki Mihály (Nagyvárad, 1634 – Zernyest, 1690. augusztus 21.) az Apafi Mihály korabeli Erdély meghatározó politikusa.

7 Herepei János (Kolozsvár, 1891. október 11. – Szeged, 1970. október 30.) erdélyi magyar művelődéstörténész, muzeológus, néprajzkutató, régész. 1938 és 1944 között a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója.

8 A szerelvényt, amely a Székely Nemzeti Múzeum válogatott anyagát is szállította, azalatt érte bombatalálat, míg a zalaegerszegi állomáson vesztgelt.

eredeti dokumentum egy több kéz által írott, több mint négyszáz oldalas kézirat, úgyhogy az átírás paleográfiailag is embert próbáló feladat volt. Nyilván arra törekedtem, hogy a szövegeközlés minél pontosabb, minél szakszerűbb legyen. Rengeteget konzultáltam Kovács Andrással⁹ és Sipos Gáborral,¹⁰ amíg kikísérleteztük, hogy milyen módon, milyen formában kerüljön közlésre ez az anyag, emellett pedig írtam egy hosszabb lélegzetű bevezető tanulmányt is mindarról, amit az udvartartási napló, illetve Teleki Mihály udvara kapcsán fontosnak gondoltam. A kiadás, illetve az udvartörténettel foglalkozó rész megírása kapcsán néhai Jakó Zsigmond professzor úrral is volt néhány emlékezetes beszélgetésem. A tanulmányban főként arra kerestem a választ, hogy miként alakul ki és fejlődik, milyen törvényszerűségek mentén működik az az udvar, ami egy Teleki Mihály kaliberű személyiség köré szerveződik, illetve hogy egyáltalán intézményként hogyan illeszkedik az adott kor erdélyi társadalmának életébe.

Telekit sokan erdélyi kancellárként emlegetik, bár soha nem töltötte be ezt a pozíciót. Igazából az Apafi-kori politikai élet – a 17. század második feléről beszélünk – meghatározó egyénisége volt, az Erdély művelődéstörténetében nagy szerepet játszó Teleki család őse, vagyónának megalapozója, aki a Thökölyvel vívott zernyesti ütközetben esett el 1690-ben, mint Erdély főgenerálisa. Egy igen nagy hatalommal rendelkező államférfiről van szó: az 1670-es évek végétől a haláláig gyakorlatilag ő irányította az erdélyi politikát, és a vagyonszerzést illetően is igen eredményesnek bizonyult: ő lett az egyik leggazdagabb nemes, Erdély-szerte szinte mindenhol rendelkezett birtokokkal. Az efféle befolyás bizonyos reprezentációs igényekkel is együtt járt. Teleki ennek megfelelően hatalmas udvart tartott fenn, amelynek a személyzete akár a kétszáz főt is meghaladta. Kapcsolatban állt a Habsburg-udvarral, a lengyelekkel, a franciákkal, és a törökökkel is. Ennek megfelelően meglehetősen gazdag levelezési anyag maradt utána, aminek egy részét Gergely Samu ki is adta a 20. század elején *Teleki Mihály levelezése* címmel. Nyilván ha valaki ilyen fontos pozíciót tölt

9 Kovács András (Marosvásárhely, 1946. augusztus 19. –) romániai magyar művészettörténész és művelődéstörténész, 2010-től a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja.

10 Sipos Gábor (Érszodoró, 1951. október 30. –) erdélyi magyar történész, levéltáros, egyetemi oktató, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja.

be, elmarasztaló vélemények is születnek róla, és ez Telekivel sem volt másképp: elég, ha csak a Cserei Mihály vagy a Bethlen Miklós által írt, meglehetősen szubjektívnek tekinthető jellemzésekre gondolunk (az igazsághoz hozzátartozik, hogy éppenséggel akadt, ami táplálja a Teleki iránti ellenérzésüket).

FELÚJÍTÁS, ÁTÉPÍTÉS, BONTÁS – A MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ MUNKÁJÁNAK GYAKORLATI OLDALA

– *Említette, hogy különféle épületek felújításához készít művészettörténeti tanulmányokat. Milyen épületek felújításakor készülnek ilyen jellegű tanulmányok?*

– Általában templomokról, kastélyokról, udvarházakról, iskolákról van szó, de nyilván bármilyen épületről készülhet ilyen, aminek valamilyen szinten történelmi értéke van. Az én tevékenységem javarészt templomokkal, illetve kastélyokkal és udvarházakkal kapcsolatos, de volt már dolgom iskolaépülettel vagy például történelmi istállóval is. Korábban távolabbi helyszíneken is megfordultam, de mostanában inkább a Székelyföldre koncentrálok; egyrészt mivel itt van a lakhelyem, másrészt meg azért, mert az utóbbi időben rengeteg munkám adódott itt. Rengeteg tennivaló van Székelyföldön e téren – még abban az esetben is, ha csak egyet választ ki az ember a történelmi székek közül.

A tanulmányokat a felújítást lebonyolító cégek, pontosabban az építészek szokták megrendelni tőlem, esetenként pedig egy-egy műemléknek számító épület tulajdonosa maga fordul hozzám. Az általam elvégzett kutatás eredménye egy olyan szöveges és képi anyaggal is ellátott dokumentáció, amely az egyes objektumok történetére vonatkozó adatokat összesíti, illetve olyan ajánlásokat tartalmaz, amik pl. a restaurálást tervező építész munkáját is elősegíthetik. Tudni kell, hogy ezek a dokumentációk – mivel a hatóságok románul kommunikálnak – román nyelven készülnek. Mondhatni, hogy az utóbbi időben többet írtam románul, mint magyarul.

– *Publikál is románul?*

– Ilyen típusú tanulmányt nem igazán közöltem. Általában nagyon gyorsan kell ezeket elkészíteni, így az ember megpróbálja összeszedni

mindazt az anyagot (levéltári forrásokat, képi ábrázolásokat, terveket), amiből az adott objektum építésének történetét rekonstruálni tudja. A felsoroltakból, illetve a helyszíni vizsgálatok eredményeiből megszületik a tanulmány, de a történet sok esetben nem jut el a közlésig. Ennek részben az az oka, hogy az ilyen típusú művészettörténeti tanulmányoknak van egy megszabott struktúrája, az elsődleges szempont pedig az, hogy a tervező építész a tanulmány adatainak ismeretében úgy tudjon viszonyulni az épülethez, ahogy annak a műemléki státusa, értékei megkívánják. Ahhoz, hogy ezeket publikálja az ember, foglalkozni kellene még velük, vagy éppenséggel meg kéne várni, míg egy-egy épület restaurálása befejeződik, ugyanis a helyreállítási folyamat során is kerülhetnek elő olyan részletek, melyek esetleg a teljes képet is árnyalják valamelyest. A legtöbbször nem igazán adódik minderre alkalom, és általában van már egy következő megrendelés is, arra kell koncentrálni. Így ezek a szövegek csak gyűlnek – az én esetemben száznál is több van már belőlük –, és reménykedünk, tán egyszer majd lesz idő rá, hogy legalább egy részükkel közlés szintjén is foglalkozhassunk.

Érdeemes kitérni itt arra is, hogy nemcsak felújításokhoz, restaurálásokhoz kérnek ilyen jellegű tanulmányokat, hanem pl. bontásokhoz is – jellemzően olyankor, ha nyilvántartott műemlékek közvetlen közelében, ezek védelmi zónájában álló épületeket kívánnak lebontani, amelyek viszont nem műemlékek. Sajnos elég visszás az ide vonatkozó jogszabályi keret, de azért is nagyon nehéz ilyesmit elvállalni, mert ebben az esetben az általad elkészített tanulmánytól azt várják, mondja ki, hogy az adott épület nem képvisel különösebb értéket, tehát lebontható. Nagyon sokszor előfordul olyan helyzet is, hogy a tulajdonos szándékai szerint az adott épületnek pusztulnia kellene, viszont olyan szerkezeti megoldásai, díszítményei stb. vannak, amelyek révén egyértelműen a megóvásra érdemes épített örökség részének lehet tekinteni – és az épített örökség kifejezés itt sokkal tágabb fogalom, mint a hivatalosan elismert műemlékek listája. Ilyen esetben nem igazán tudunk mást tenni, minthogy felhívjuk a tulajdonos figyelmét az adott épület értékeire, illetve elmondjuk neki, hogy mi erről nem készíthetünk olyan értelmű tanulmányt, amely szerint a bontás elvégezhető. De hogy érthetőbb legyen: ha a tulajdonos mindenképp bontani akar, nem fizettetünk ki vele olyan dokumentációt, ami esetleg éppen a bontás ellen érvel.

- *Térjünk vissza a tudományos munkásságára. Úgy tudom, végzett kutatást egy ma már nem létező település kapcsán is.*

- Igen, így van. Egy Dobó nevű elpusztult településről van szó, és a kutatásból egy majdnem ezeroldalas kötet is született. Ez a település Erdőfüle felett volt, és valamikor a 17. század legelején hagyták el, de például a templomának és egy kápolnának a romjai ma is megvannak.

Felkértek, nézzem meg, mit lehet kideríteni egy ilyen felhagyott településről. A kötet tulajdonképpen ennek a munkának az eredményeit foglalja össze, de van benne egy részletes, a múltbéli Erdővidékkel foglalkozó rész is. A kötet magvát nyilván az elpusztult településre vonatkozó anyag és az ehhez kapcsolódó forrásközlés adja. A végeredmény egyfajta módszertani bemutatónak tekinthető arról, hogy egy ilyen munka során milyen kutatási és értelmezési feladatok merülnek fel, és hogy ezeket hogyan lehet megoldani.

- *Hogyan szerez tudomást az ember egy felhagyott településről?*

- Ez esetben nem volt itt semmi rejtély: klasszikus történetíróink - Benkő József, Orbán Balázs stb. - mind foglalkoztak Dobó elhagyásával, de a falu emléke a köztudatban is fennmaradt. A baróti székhelyű

Dobó templomának romjai

Dobó-Valál Egyesület – ők az én köteteimből is kiadtak kettőt –, kifejezetten azért jött létre, hogy a feltárást elősegítse, illetve hogy a települést beillesse a turisztikai körforgásba. A kétezres évek legelején az egyesület szervezésében még régészeti ásatásokra is sor került a falu helyén. Történtek próbálkozások a romok konzerválására, a hely népszerűsítésére, de aztán egy idő után lelassult a dolog, majd le is állt.

Ami engem illet, én a 2010-es évek elején véletlenül találtam egy érdekes levéltári forrást – ez általában így szokott kezdődni. Ennek a Dobó nevű falunak egy jelentős része a Daniel család birtoka volt, és miután a település elnéptelenedett, a Danielek megpróbálták egészen rátenni a kezüket. Ugyanakkor azt is kell tudnunk, hogy a települést lakott területként ugyan elhagyták, viszont az egykori lakók a dobói beltelkekhez való jogukat, illetve a beltelkekkel járó határhasználati jogot egyaránt fenntartották. Ennek kapcsán a későbbi századokban rengeteg összeütközés volt a Daniel családdal. Hogy tovább bonyolódjon a helyzet, később létrejött ott egy remeteség is. A 19. század legelején a Danielek és az örökösök leszármazottai között a határhasználati jog miatt kitört összetűzések egyre intenzívebbek lettek, végül pedig a bíróságra került az ügy: a dobói bebírósok, vagyis a település egykori lakóinak leszármazottai beperelték a Daniel családot. Ennek a pernek fennmaradt az egyik jegyzőkönyve (perfolyama) – egyébként egy hatalmas kötet –, és benne a jogi eljárás előrehaladásával kapcsolatos feljegyzések mellett minden olyan dokumentum másolata is, amit a pereskedő felek – tehát a dobói bebírósok és a Daniel család – a saját igazuk bizonyítására bemutatnak.

Hozzá tartozik a történethez, hogy közben a Dobó-Valál Egyesület elnöke, aki az egyesület tevékenységeit szervezte, apósom lett, én pedig megemlítettem neki, hogy létezik egy ilyen jellegű forrásanyag. Ez aztán őt sem nem hagyta nyugodni, és egy idő után felmerült a kérdés, hogy mit lehetne ezzel az anyaggal kezdeni. Mondtam, hogy amennyiben van rá igény, ki is lehet adni az egészet. Ehhez nyilván egyszer számítógépre kell vinni a teljes szöveget, méghozzá a megfelelő forrásközlési szabályok alkalmazásával. Azt válaszolta, fogjak hozzá, és miután sikerült időt szánni rá, az átírás elég gyorsan meg is történt. Ezt követően fel kellett kutatni a Dobóra vonatkozó forrásokat, ezekből azonban meglehetősen kevés volt, mert hát a falut, amint említettem, már a 17. század legelején felhagyták. Persze mindenféle módszert

bevettem, amit lehetett, főleg a törvénykezési jegyzőkönyveket tekintem át – az udvarhelyszékieket, mert a falu Bardocszékhez, Udvarhelyszéknek ehhez a filiális székecskéjéhez tartozott. Egy idő után aztán kezdett körvonalazódni, hogy mi is volt az oka a falu elnéptelenedésének. A 17. század legelejére esett az a nagyon véres, nagyon bizonytalan időszak, amikor nem lehetett tudni, hogy éppen a németek, a törökök vagy a hajdúk lesznek-e azok, akik felforgatják a vidéket, és fedél, ruházat és élelem nélkül hagynak mindenkit, akit az útjukban találnak. Dobó esetében minderre az is rátett egy lapáttal, hogy a falubeli férfiak közül elég sokan elpusztultak a miriszlói csatában.¹¹ Az ott lakók jobbnak látták, ha a hegyi faluból behúzódnak a völgyekben lévő nagyobb településekre. Mivel a későbbiekben sem költöztek már vissza, a Kormos menti falu lassan elhagyatottá vált.

A kutatás és feldolgozás során persze sok minden felmerült – kérdésessé vált például néhány olyan fogalom jelentése is, amit a korábbi szakirodalom evidenciaként kezelt. Ilyen helyzetbe kerültem például az Erdővidék megnevezéssel: szükségessé vált annak a meghatározása, hogy mit fed földrajzi értelemben, illetve hogy milyen partikularitásai lehetnek, ha bíraskodási, katonai, vagy akár egyházi értelemben használjuk a fogalmat. Mindez talán némileg megmagyarázza azt a sokak számára ismerős furcsa helyzetet is, hogy az Erdővidéknek nevezett földrajzi táj egyik része korábban Udvarhelyszékhez, a másik pedig Sepsiszékhez – később Háromszékhez – tartozott.

A könyv egy másik fejezete az egykori település területén fennmaradt romokkal – a templom, illetve a kápolna romjaival – foglalkozik, de kiemelt figyelmet szenteltem a kápolna mellett létrejött remetesség történetének is. Egészen a 18. század végéig éltek itt a települések nyüzsgésétől elhúzódo remeték. Egyesek felszentelt papokként kerültek ide – tehát a különféle szertartások elvégzésére is jogosultak voltak –, de akadtak olyanok is, akik csak egyszerűen így, a világtól elvonulva akartak élni. Olyan személyről is tudunk, akinek meggyűlt a baja hatóságokkal és emiatt került a

11 A miriszlói csata: 1600. szeptember 18-án lezajlott ütközet Erdélyben, amely során a Fehér megyei Miriszlónál a Habsburg-erdélyi sereg vereséget mért a székelyektől is segített román hadra, amelynek vezére Vitéz Mihály havasalföldi vajda volt.

remeték közé. A 18. században a katolikus egyház figyelt a remeteségre, így számon tartotta a dobóit is.

Aztán persze a terület miatt a remeték is összetűzésbe kerültek a Daniel családdal. Azok, akik itt húzták meg magukat, egy idő után veteményeseket kerítettek be maguknak, de a föld, amire így szert tettek, jogilag más tulajdonát képezte. Tehát a remeteség is szinte folyamatos feszültségek forrásává lett, amire még csak rátett egy lapáttal, hogy ez a jellegzetesen katolikus intézmény ráadásul egy protestáns vidéken próbált gyökeret verni. A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a 18. században még szokásban voltak a búcsúk is a település mellett létező kápolnánál – ennek a romjai is megvannak a mai napig –, amelyek alkalmával nagyon népes sereg gyűlt itt össze, olyan nevekkal, mint a gubernátor Haller János és felesége, Daniel Zsófia. Az utóbbiak patronálták egyébként a kápolnát is, bővítését is ők finanszírozták.

A kutatás során tehát egyrészt azokat a forrásokat gyűjtöttem össze, amelyek arra az időszakra vonatkoztak, mikor még lakták a települést – ezekből nagyon kevés volt, és inkább közvetett forrásokat lehetett találni. Másrészt nagy hangsúlyt fektettem ennek az ügynek az utótörténetére is. Ami számomra különösen érdekes volt, az az, hogy a lakók ugyan elhagyták Dobót, viszont a faluhoz való jogukat fenntartották, aminek aztán a határhasználat szempontjából lettek különféle következményei. Ehhez adódott hozzá – szinte bónuszként – a remetehistória. Végül aztán II. József idején ért véget a történet: amint ismeretes, a kontemplatív életmódot folytató szerzetesrendeket felszabták, és mivel ezekkel együtt a remeteség intézményét is megszüntették, a remeték kénytelenek voltak elhagyni Dobót.

A felsoroltak mellett sok egyéb érdekes dolog is belekerült a kötetbe, mint például azok az önvédelmi stratégiák, amelyek alkalmazásával az egyes települések megpróbálták elkerülni a különféle hadak mozgásával együtt járó pusztítást. Konkrétan arról van szó, hogy mit tettek védekezésül ezek a települések, ha megtudták, hogy egy ellenséges hadsereg van a vidéken.

– *És mit tettek?*

– Legelső lehetőségként ott voltak a templomvárak: ezek kimondottan ilyen esetekre épültek. A másik védekezési mód az volt, hogy az

erdőbe menekültek az ellenség elől. De volt egy harmadik lehetőség is: váltságdíj fizetésével kerültek el a bajt. 1603-ban a miklósvárszékiek háromszáz forintot fizettek a vidéken átvonuló Rácz György nevű kapitánynak, hogy katonái ne dűlják fel a környékbeli telepùléseket.

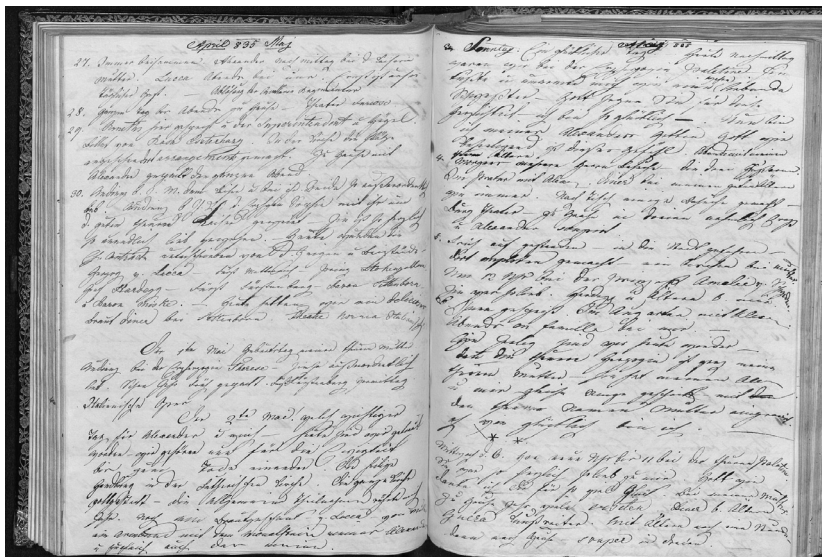
A felsoroltak mellett a Dobó ügyében a már említett vaskos perfolamot is teljes egészében közöltem. Ez azért érdekes, mert tele van tanúvallatásokkal a határhasználatot illetően, de az is követhető belőle, hogy a Dobóból elköltözött lakosság élete hogyan alakult a későbbiekben – hogy ezek a személyek hogyan illeszkedtek be más telepùlések életébe, illetve hogy miként éltek dobói birtoklási jogukkal a továbbiakban.

– *Úgy tudom, van egy Rhédey Claudiára vonatkozó kutatása is. Hogyan kezdett éppen vele foglalkozni?*

– Ez egy meglehetősen izgalmas feladat volt. A tevékenységem – főleg az utóbbi években – elágazott egy másik irányba is: néha különféle kiállítások történeti alapvetését is rám bízzák. Ez a követhetőképpen szokott történni: van egy adott tematika, amire a kiállítást fel kellene építeni. Engem ilyen esetekben általában a kiállítás kurátora keres meg, én pedig megnézem, hogy az adott témakörhöz milyen történelmi források (dokumentumok, festmények stb.) léteznek, és igyekszem bármi olyasmit találni, ami akár információként, akár képanyagként hasznosítható. A miklósvári kastélynál az építéstörténettel kapcsolatos kutatásokat végeztem el, az olaszteleki kastélyban, illetve a nagyajtai unitárius templomvárban létrehozott kiállítások esetében a történeti adatokat szolgáltattam én, de ugyancsak én végeztem el az elkészítendő anyagok történelmi ellenőrzését is.

Erdőszentgyörgyön már 2019 óta létezik egy Rhédey-kiállítás. Amikor ennek előkészítése során Kinda István néprajzkutató felkért a történeti anyag összeszedésére, kiemelt óhaj volt, hogy Rhédey Claudiáról minél több információt gyűjtsek össze. Claudia kapcsolata az angol királyi házzal sokak számára ismert, és ez Erdőszentgyörgyön különféle eseményekben meg is nyilvánult: Claudia unokája, Viktória Mária walesi hercegné 1905-ben emléktáblát helyezett el nagyanyja emlékére a telepùlésen, aztán 1935-ben – már Mária királynőként – a templom felújítását is támogatta. 2008-ban Károly herceg tett látogatást itt – mint tudjuk, azóta már belőle is király lett. Mindez igen

vonzóvá tehetné a kiállítást a nagyközönség számára, viszont az a probléma, hogy magáról Claudiáról néhány anekdotikus jellegű információ, történeten kívül alig tudunk valamit. Ez volt a helyzet, mikor a kutatást elvállaltam. Először a romániai és magyarországi levéltárakat néztem végig, és sikerült is némi információt szerezni Claudia életére, illetve az életében bekövetkező különféle eseményekre vonatkozóan, ez azonban a mi céljainkhoz nagyon kevésnek bizonyult. Közben persze telt az idő, én pedig egyre kényelmetlenebbül éreztem magam, hogy nem tudok olyan minőségű információval előállni, amilyennel szeretnék. Emiatt aztán kibővítettem a kutatás körét, és Claudia férjének, Alexander von Württemberg hercegnek a vonalán is megpróbálkoztam a kereséssel. Ez viszont telitalálatnak bizonyult, ugyanis a Württemberg-ház Stuttgartban őrzött iratanyagában rátaláltam Claudia 1833–1839 között vezetett személyes naplójára, amelynek a bevezető részében gyermekkoráról is olvashatunk egy rövidebb visszatekintést. Mindehhez csak az interneten elérhető különféle digitális adatbázisok, levéltári nyilvántartások kellettek – az is igaz viszont, hogy a keresést német nyelven kellett lebonyolítani.

Oldalak Rhédey Claudia naplójából

A napló digitális másolatát viszonylag gyorsan megszereztem, de a kiállítás megnyitását már nem lehetett elodázni, így a megszerzett új információkat ekkor még nem tudtuk teljes mértékben hasznosítani. Viszont a feladat adott volt: hogyha egyszer van egy ilyen jellegű személyes forrásunk, akkor azzal nyilván kezdeni kell valamit. Így elmondva persze könnyebbnek tűnik a dolog, mint ahogyan az a valóságban történt, de például amikor a digitális változatot megkaptam, kicsit azért fogtam a fejem, hogy mi lesz ebből: a teljes szöveg németül íródott. Körülbelül négyszáz oldalról van szó, Claudia ugyanis még férjhezmenetele előtt kezdett naplót vezetni, és csak halála előtt pár évvel hagyta abba. Az utolsó évek bejegyzései – feltehetőleg amiatt, mert a gyermekeivel is foglalkoznia kellett – talán nem annyira rendszeresek, de a korábbi időszakban mindennap részletesen leírta, mi történt vele: hogy hová ment, kivel találkozott, milyen színházi darabot látott, mit olvasott, melyik tanárától mit tanult éppen, vagy hogy hová jártak kirándulni. Amint a szövegből kiderül, baráti viszonyt ápolt például I. Napóleon francia császár örökösével, Reichstadt hercegével is.

A kéziratral kapcsolatos feladatok kapcsán azt még el kell mondanom, hogy az egész napló régies – gótikus – modorban íródott. Mivel nekem volt némi idevágó tapasztalatom, úgy döntöttem, én fogom átírni. Ezt amiatt is szükségesnek tartottam, hogy minél jobban megismerjem a tartalmát. Lefordítani viszont már nem merészeltem: erre a feladatra végül inkább volt némettanárnőmet, Boér Laurát kértem fel.

– *Már el is készült a fordítás?*

– Igen. Most már ott tartunk, hogy megvan a napló német szövegének digitális átírata, elkészült ennek a magyar fordítása is, és most zajlik Claudia életének a történelmi módszerekkel való feltárása. Az életrajzot én írom. A német szöveg tüpontos fordítására azért sem mertem volna vállalkozni, mert akkor még úgy ítélt meg, nem mozgok elég otthonosan a német nyelvben (az átírás során és a fordítás ellenőrzésekor szerzett tapasztalatok birtokában talán ma már belevágnék). Volt viszont egy másik szempont is, amit fontosnak tartottam a fordításnál: Claudia fiatalon, húsz-huszonegy éves korában kezdte vezetni a naplót, és emiatt úgy gondoltam, szerencsésebb, ha egy nő ülteti át

magyarra a szöveget, különösen hogy akadhatnak benne olyan részletek is, amelyeket esetleg én férfiként nem megfelelően értelmeznék.

Nem mondom, hogy kezdetben nem voltak aggályaim a majdani közreadás miatt. Felmerült bennem, vajon egy alig huszonegy éves fiatal lány mindennapi feljegyzései tartalmaznak-e elegendő értékes és érdekes információt ahhoz, hogy azokat közölni is érdemes legyen, azonban a szöveget megismerve a legtöbb fenntartásom eltűnt. Az írásmód sokszor nagyon lakonikus, a műfaj természetéből adódóan gyakoriak az ismétlődő bejegyzések is, de ezek szerencsére leíró részekkel és különféle fejtegetésekkel váltakoznak. A szöveg pedig egyértelműen segít közelebb kerülni Rhédey Claudiához.

– *Mikorra várható a napló kiadása?*

– Jó ideig gőzerővel dolgoztunk rajta, aztán idén kissé lelassultak a dolgok – a munka viszont nem állt le.

– *Mi az téma, amivel kutatásai során leggyakrabban találkozik?*

– A tevékenységem legnagyobb szeletét a különféle templomokkal kapcsolatos kutatások teszik ki. Említettem korábban néhány ismeretebb kastélyt, ahol dolgoztam, de igazából sokkal gyakoribbak a templomok kutatásával kapcsolatos feladatok. Ebben az esetben is el kell készíteni az építéstörténeti tanulmányt, és a falkutatás során meg kell keresni, vannak-e olyan korábbi műrészletek, amelyek mindeddig rejtve maradtak az ember szeme előtt.

Foglalkoztam a rugonfalvi református templommal, a felsőboldogfalvi református templommal (ez a kutatás lassan kötetté is terebélyesedik), a székelyudvarhelyi belvárosi református templommal (ezzel kapcsolatban is születőben van egy hosszabb lélegzetű tanulmányom), a székelyudvarhelyi unitárius templommal (ami a Pákei Lajos által tervezett centrális unitárius templomok kutatásának fontos objektuma), a kálnoki unitárius templommal, a bodoki református templommal és a lemhényi Szent Mihály-hegyi római katolikus templommal (ez éppen felújítás alatt áll, és a munkálatokkal párhuzamosan folyik a kutatás is). Ugyancsak most dolgozunk a felsőrákosi unitárius templomon, illetve a bibarcfalvi református templomon. Az idén emellett megkutattam a zoltáni Haller-kastélyt, és készülőben van egy tanulmányom a zabolai Mikes-kastélyról. Természetesen vannak ezeken kívül még

egyéb terveim is, és a korábról feltorlódot munkáimat is szeretném kiegészítgetni és befejezni (ezek főleg a koronavírus-járvány alatti kutatási nehézségek és egy digitális adatvesztés miatt maradtak el).

A különféle épületekkel kapcsolatos kutatások során mindig kerül elő valami látványos részlet, de az is tény, hogy nekünk nagyon sokszor egy egyszerű elfalazott nyílás is fontos, mivel megmagyarázhat egy korábban érthetetlen állapotot. Viszont az agyagfalvi református templomban folytatott kutatás során halmozva jöttek az eredmények. Ez egy viszonylag ismeretlen templom volt, korábban főként néhány gótikus faragványa miatt tartotta számon a szakirodalom. Én 2019-ben fogtam hozzá a templomot érintő kutatómunkához, összegyűjtöttem a levéltári forrásokat, és nyilván megnéztem falszövegeteket is, főként az épület falainak kapcsolódási pontjait. A szentélyrész restaurátori kutatása során rögtön kiderült, hogy az északi oldalon falképekkel díszítették a falfelületeket. A szentély kvalitásos, reneszánsz ízlésű falképekkel (Utolsó vacsora, Krisztus az Olajfák Hegyén, Pieta stb.) van kifestve – ezeket egy szintén most előbukkant felirat alapján 1498-ra datáltuk. Mindez azért is izgalmas, mert a kutatás során az előképek egy részét is sikerült már megtalálni. És ez még nem minden: a hajó északi falán a Szent László-legenda értelmezhető töredéke bukkant elő, a déli falon pedig kívül-belül középkori falképeket tártak fel. Faragott és festett szentségtartó fülke, boltozatot tartó gyámkövek maradványai, faragott sekrestyeajtó-keret, festett feliratok is előbukkantak a későbbi vakolatok alól. A templomnak emellett a 18. század első felében, de több periódusban készült festett kazettás mennyezete is van. Terveink szerint az agyagfalvi restaurátori munkálatok befejezésével egy helytörténeti kötet is el fog készülni.

– *Mit jelent az előkép kifejezés, amit a falképek kapcsán említett?*

– Tudnunk kell, hogy amikor egy festőt megbíztak egy munka elkészítésével – azaz egy-egy jelenetnek a falra vagy éppen egy táblaképre történő megfestésével –, legtöbbször sem a jelenet kompozícióját, sem a benne szerepeltetett alakokat nem ő gondolta ki, hanem valamilyen korábbi mintát követett. Ezt elejébe tehetta a megrendelő is, aki azt mondta, ilyet szeretnék, de ilyen mintákkal rendelkezhetett maga a festő is, aki pl. a szóban kifejezett óhajnak megfelelő minta vagy előkép alapján készítette el a festményt. Mindez leginkább a

grafikai sokszorosítással – a fa- és a rézmetszés technikájának elterjedésével – függ össze (ez a 15. század végén, a 16. század legelején következett be). Az ilyen jellegű falfestményeknél, mint amilyenek az agyagfalvi szentélyben is előbukkantak, nagy esély van arra, hogy metszetben is meg lehet találni az illető jelenetek eredetijét vagy mintáját. A metszetekhez használt dúcok segítségével ugyanis nagy számban lehetett nyomatokat készíteni, és mivel ezeket bárki megvásárolhatta, illetve könnyű volt őket szállítani, viszonylag gyorsan el is terjedtek. Ennek a technikának köszönhetően egy-egy Dürer- vagy Martin Schongauer-féle kompozíció pár év alatt egész Európában hozzáférhetővé válhatott. Agyagfalván a szentély 1498-ra datált falképeinek egyes részleteinél ki tudtam mutatni, hogy azokhoz Martin Schongauernek még az 1490-es évek előtt készített metszetei szolgáltak mintául. Ez pedig művészettörténeti szempontból is nagyon izgalmas felfedezés, ugyanis így követni lehet, hogy egy bizonyos ikonográfiai elem földrajzilag hogyan terjedt el.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

FEHÉR JÁNOS FONTOSABB PUBLIKÁCIÓINAK JEGYZÉKE

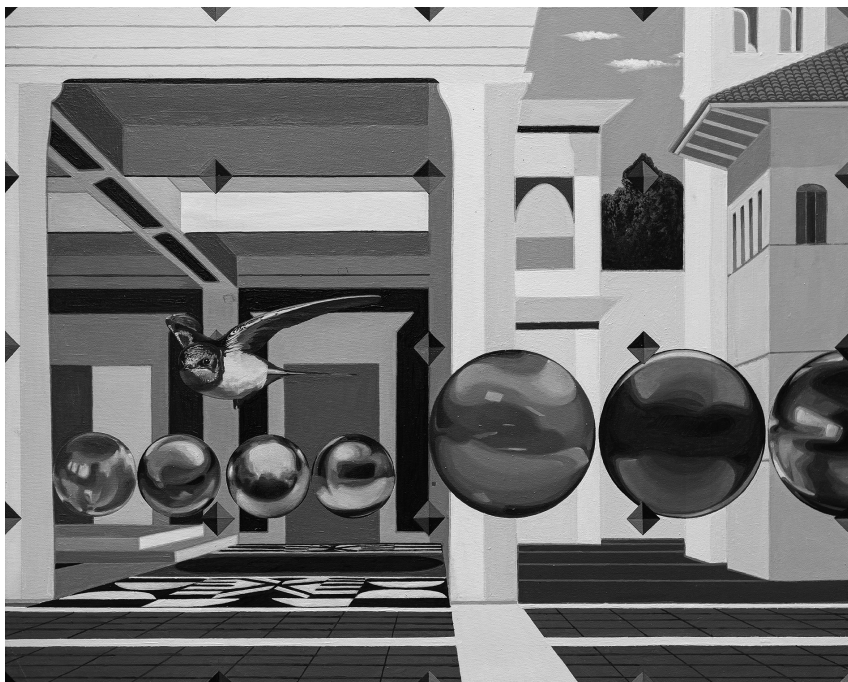
- Teleki Mihály udvartartási naplója (1673–1681)*. Bevezetővel, jegyzetekkel és mutatóval közzéteszi Fehér János. *Erdélyi Művelődéstörténeti Források* 5. Kolozsvár, 2007, Enzt Géza Művelődéstörténeti Alapítvány.
- Fehér János: *A vargyasi Daniel kastély*. *Híres Helyek* 1. Barót, 2009, Tortoma Könyvkiadó.
- Fehér János: *A nagybaconi református templom*. *Híres Helyek* 2. Barót, 2011, Tortoma Könyvkiadó.
- Fehér János: *Az alsórákosi kastély*. *Erdélyi Műemlékek* 49. Kolozsvár, 2013, Transsylvania Nostra Alapítvány – Kriterion Könyvkiadó.
- Fehér János: *Dobó – Egykori elepülés a Kormos mentén*. *Erdővidéki Történelmi Adatok* 1. Barót, 2014, A Dobó-Valál Egyesület kiadása.
- Fehér János: *A bölöni unitárius templomvár*. *Erdővidéki Történelmi Adatok* 2/1. Barót-Bölön, 2015, A Dobó-Valál Egyesület és a Bölöni Unitárius Egyház-köztség kiadása.
- Fehér János: *Az olaszteleki Daniel-udvarház és 17. századi falképei*. *Korunk*. 2015, III. folyam. 1. sz. 44–55. p.
- Fehér János: *Az olaszteleki Daniel-kastély és 17. századi falképei*. Olasztelek, 2016, Daniel Kastély Egyesület.

János Fehér: *Castelul Daniel din Tălișoara și picturile sale murale din secolul al 17-lea / The Daniel Castel in Tălișoara and its 17th-century Wall Paintings.* Tălișoara–Csíkszereda [Miercurea Ciuc], 2016, Asociația Castelul Daniel/Daniel Castle Association–Alutus.

Társszerzőként:

Fehér János – Gyöngyössy János – Pál János: *Adatok Homoródszentmárton történetéhez.* Piliscsaba, 2017, Iosephinum Fejlesztéséért Alapítvány.

Fehér János: *A székyderzsi unitárius templom nyugati kőkarzata.* *Lustra.* Székelyudvarhely, 2019, VI. évf. 2. szám. 26–34. p.

Hupertér, 2022
(100 x 80 cm, olaj, vászon)

Kémenes Árpád

METEOROLÓGIAI MÉRÉSEK CSÍKSOMLYÓN

1 873. január 1-jén rendszeres meteorológiai mérések kezdődtek a csíksomyói gimnáziumban. A 150 éves évforduló alkalmával ezzel az írással emlékezünk meg az iskola úttörőnek számító, ma már kevésbé számon tartott kezdeményezéséről. Az intézmény igazgatója, Imets Fülöp Jákó által létrehozott megfigyelőállomáson mért adatokat minden hónap végén elküldték az Országos Meteorológiai Szolgálat jogelődjéhez, a Meteorológiai és Földdelejességi Magyar Királyi Központi Intézethez Budapestre. A mérési eredményeket a meteorológiai intézet évkönyvei mellett a gimnázium éves értesítőiben is közölték, így azok napjainkban is hozzáférhetők és kutathatók.

A kezdeményezés tudományos jelentősége nem lebecsülendő. Igaz ugyan, hogy a három évvel korábban létrejött Meteorológiai és Földdelejességi Magyar Királyi Központi Intézet 42 állomásból álló hálózatot vett át az 1851 óta működő osztrák meteorológiai intézettől¹, azonban további megfigyelőállomások létrehozására volt szükség. A Budapestre felküldött mérési eredmények bekerültek a hivatalos adatsorba, így jelentős referenciaértékkel bírtak a kor szakemberei számára.

Jelen írásban bemutatjuk az állomás létrejöttének körülményeit és felszereltségét, számba vesszük a tanári testület azon tagjait, akik részt vállaltak a megfigyelőállomás fenntartásában és a megfigyelések megszervezésében, végül ismertetjük a mért légköri állapotjelzőket, a megfigyelt jelenségeket, valamint a mérési és megfigyelési eredmények szintetizálása nyomán a kor szakirodalmában Csíksomlyó éghajlatával kapcsolatban megfogalmazott következtetéseket.

1. A KEZDETEK

Bár az Imets Fülöp Jákó által elindított mérések a térség első összefüggő megfigyelési adatsorát eredményezték, a próbálkozás korántsem volt előzmény nélküli.

1 Czelnai Rudolf: A Magyar meteorológiai szolgálat 100 éve. *Időjárás*, 1970. 1-2. sz. 12-22. p.

Kémenes Árpád: Meteorológiai mérések Csíksomlyón 153

A magyar tudományos földrajz megalapítójaként számon tartott Hunfalvy János 1865-ben kiadott könyvében² egy 1859–1862 közötti időszakból származó csíkszeredai hőmérsékleti adatsort mutat be. Megadja az észlelés helyének földrajzi koordinátáit, tengerszint fölötti magasságát, a havi átlaghőmérsékleteket, valamint a legmagasabb és a legalacsonyabb észlelt hőmérsékletet. A régi mértékegységek a mai olvasó számára megnehezítik az adatok értelmezését, ugyanis – a kor követelményeinek megfelelően – a földrajzi hosszúságot Ferro szigetétől számítja, a tengerszint fölötti magasságot lábban, a hőmérsékleti értékeket pedig Réaumur-fokban adja meg (1. táblázat).

1. táblázat

Hely	Földr. szélesség	Földr. hosszúság (Ferrótól K-re)	Tengerszint fölötti magasság (láb)	Észlelési évek							
Csíkszereda	46° 22'	43° 28'	2186	1859–1862							
<i>Havi középhőmérséklet (°R)</i>											
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
-5,83	-2,55	0,95	5,75	10,28	13,28	14,68	14,71	11,12	5,86	0,95	-4,55
<i>Évi középhőmérséklet 5,39 °R</i>											
<i>Legmagasabb észlelt hőmérséklet 27,0 °R</i>											
<i>Legalacsonyabb észlelt hőmérséklet -24,0 °R</i>											

Számításaink szerint a földrajzi hosszúság greenwichi kezdődélkörre való átszámított értéke kerekítve 25° 48' 14" (a Greenwich-Ferro hosszúságkülönbség dr. Timár Gábor nyomán $\Delta L = 17^\circ 39' 45,975''$)³, a 2186 láb tszfm. = 691 m (1 láb = 0,316 m), 1 Celsius-fok = 5/4 Réaumur-fok. Az átszámított értékeket a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat

Hely	Földr. szélesség	Földr. hosszúság (Greenwichtől K-re)	Tengerszint fölötti magasság (m)	Észlelési évek							
Csíkszereda	46° 22'	25° 48'	691	1859–1862							
<i>Havi középhőmérséklet (°C)</i>											
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
-7,29	-3,19	1,19	7,19	12,85	16,60	18,35	18,39	13,90	7,32	1,19	-5,69
<i>Évi középhőmérséklet 6,74 °C</i>											
<i>Legmagasabb észlelt hőmérséklet 33,75 °C</i>											
<i>Legalacsonyabb észlelt hőmérséklet -30,0 °C</i>											

2 Hunfalvy János: *A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása. III. kötet.* Pest, 1865, Emich Gusztáv Magyar Akad. Nyomdásznál.

3 Dr. Timár Gábor: A ferroi kezdőmeridián. *Geodézia és kartográfia*, 2007. 12. sz. 3–7. p.

Bár Hunfalvy nem említi, a fenti adatok valószínűleg Csík vármegye főorvosától, dr. Molnár Józseftől származnak, aki a *Székely Nemzet* 1888. január 8-i számában megjelent cikk⁴ szerint „a hőváltozásokat Csik-Szeredában negyven esztendő óta minden nap a legszigorúbb pontossággal feljegyezte”. Bár a negyven év nyilvánvalóan túlzás (Molnár József az 1850-es évek elején került Csíkszeredába⁵), 1859-ből elvileg már lehettek mérési adatai. Köztisztelőben álló személyként tartották számon, adatait megbízhatónak tekintették. Az említett újságcikk így ír róla: „Dr. Molnár feljegyzései nagy szolgálatot tehetnének azoknak, kik klimatikus viszonyok tanulmányozásával foglalkoznak. Ez adatok pontos feldolgozása érdekes számításoknak lehetne statisztikai alapja. Azoknak negyven éven keresztül való szigorú pontos vezetése, a pontosságnak netovábbja.”

A következő mérési sorozatot Mika Károly mérnök végezte 1868–1871 között. Az 1870. évig az adatok megjelentek a bécsi meteorológiai intézet évkönyveiben⁶; az 1870 és 1871 júliusa közötti méréseket pedig a nagyszebeni székhelyű Erdélyi Természettudományi Társulat folyóirata⁷ közli. Mika Károly megfigyelési állomásának a bécsi meteorológiai intézet évkönyvében megadott földrajzi fekvését a 3. táblázatban láthatjuk.

3. táblázat

Hely	Földr. szélesség	Földr. hosszúság (Ferrótól K-re)	Tengerszint fölötti magasság (Toise)	Észlelési évek
Csíksomlyó	46° 21'	43° 28'	343,5	1868–1870

A fenti értékeket szintén érdemes átszámítani greenwichi hosszúságra és méterre. A földrajzi hosszúság értéke változatlan, a tengerszint fölötti magasság értéke pedig 343,5 Toise = 353 öl (Klafter) = 669,48 m (1 Toise = 1,949 m). Az átszámított adatokat a 4. táblázat foglalja össze.

4 A hideg. *Székely nemzet*, 1888. január 8. 3. p.

5 *Neves csíkiak*. Csíkszereda, 2007, A Kájoni János Megyei Könyvtár kiadványa.

6 *Jahrbücher der K. K. Central-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus*. Új sorozat, V–VII. kötet, 1868–1870. évfj. 1870, 1871, 1873.

7 Reissenberger, Ludwig: Die Witterungserscheinungen des Jahres 1870 (1871) in Siebenbürgen. In *Verhandlungen und Mittheilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften in Hermannstadt*, 1872, 1873.

Kémenes Árpád: Meteorológiai mérések Csíksomlyón 155

4. táblázat

Hely	Földr. szélesség	Földr. hosszúság (Greenwichtól K-re)	Tengerszint fölötti magasság (m)	Észlelési évek
Csíksomlyó	46° 21'	25° 48'	669,48	1868-1870

Azonban az Erdélyi Természettudományi Társulat folyóiratában elérő értékek jelennek meg (5. táblázat).

5. táblázat

Hely	Földr. szélesség	Földr. hosszúság (Ferrótól K-re)	Tengerszint fölötti magasság (párizsi láb)	Észlelési évek
Csíksomlyó	46° 23'	43° 30'	2061	1870-1871

Átszámítva (1 párizsi láb = 0,324 m) a 6. táblázatban látható értékeket kapjuk.

6. táblázat

Hely	Földr. szélesség	Földr. hosszúság (Greenwichtól K-re)	Tengerszint fölötti magasság (m)	Észlelési évek
Csíksomlyó	46° 23'	25° 50'	667,8	1870-1871

A hőmérsékleten kívül Mika Károly a légkör más paramétereit is követte: a légköri csapadék mennyiségét, a csapadékos napok számát, a borultságot, valamint a szél irányát.

A mérési sorozat nem teljes. Mika a megfigyeléseket a bécsi meteorológiai intézet évkönyvei szerint 1868 októberétől napi három alkalommal, 8, 14 és 19 órakor végezte, az Erdélyi Természettudományi Társulat folyóirata az 1870-ben végzett mérésekkel kapcsolatban viszont csupán napi két (reggeli és déli) megfigyelést említ. A hőmérsékletre vonatkozóan 1869 augusztusából nincsenek mérések, a szeptember is hiányos; a szélirányt és a borultságot júliustól decemberig nem mérte, 1870 augusztusából és szeptemberéből sincsenek mérések, így éves átlagokat nem lehet számítani. Érdekes lehet azonban az adatsorból a legmagasabb és a legalacsonyabb észlelt hőmérsékletet kiemelni (7. táblázat).

7. táblázat

Év	Legmagasabb mért hőmérséklet		Dátum	Legalacsonyabb mért hőmérséklet		Dátum
	°R	°C		°R	°C	
1868	26,0	32,5	1868. okt. 1.	-16,6	-20,8	1868. dec. 12.
1869	26,6	33,3	1869. máj. 31.	-17,6	-22,0	1869. jan. 25.
1870	24,0	30,0	1870. júl. 13.	-28,0	-35,0	1870. febr. 8.
1868–1870	26,6	33,3	1869. máj. 31.	-28,0	-35,0	1870. febr. 8.

Az 1871-es évre vonatkozóan az Erdélyi Természettudományi Társulat folyóiratában Mika Károly részletesen beszámol a július 8-i árvíz székelyföldi pusztításairól; ám, sajnálatos módon, a mérőműszer meghibásodása miatt a csapadék mennyiségéről számadatokat nem tud közölni. Véleménye szerint emberemlékezet óta akkora árvíz nem volt a Székelyföldön. Az Olt vízállása Csíkszeredánál 3 lábbal (94,8 cm) haladta meg az addig mért legmagasabb értéket. Kilépett a medréről a Maros, a Békény, a Kászon pataka, az ár hidakat és épületeket tett tönkre.

1871. július 30-ától munkahelyi okokból kifolyólag a méréseket Mika nem tudta tovább folytatni. A megfigyelési sorozat megszakadt, a meteorológiai műszereket pedig átadta a gimnáziumnak.

2. LÉGTÜNETTANI ÉSZLELDE A GIMNÁZIUM UDVARÁN

A meteorológiai állomás megalapításáról, működéséről, valamint a mérési eredményekről a csíksomlyói gimnázium 1873–1914 között kiadott értesítői számolnak be.

Az állomás felállításának a gondolata már 1871 elején napirendre került. A február 26-án tartott értekezletén a tanári testület erre a célra száz forintot kér a tanulmányi alapból. A főtanhatóság ígéretet tett arra, hogy a javaslatot a közoktatási minisztériumhoz „pártolás végett” felterjeszti. Az ügyet az akkori gyulafehérvári püspök, Fogarasy Mihály is „kegyesen pártolta”. A meteorológiai központi intézet elküldte a gimnáziumnak a szükséges műszerek jegyzékét azzal a megjegyzéssel, hogy amennyiben a műszerek a gimnázium költségén nem volnának beszerezhetőek, a központi intézet biztosítja azokat, ám a szállítás és felállítás költségeit a gimnáziumnak kell fedeznie. A műszerek beszerzéséig Imets igazgató – inkább kedvtelésből – saját, házi eszközeivel végzett méréseket.

Kémenes Árpád: Meteorológiai mérések Csiksomlyón 157

Az állomás nem jöhetett volna létre a budapesti meteorológiai intézet igazgatója, Schenzl Guidó segítségével nélkül, aki felkarolta az ügyet, és nemcsak elküldte, hanem fel is szereltette a szükséges mérőműszereket: egy Kappeller-féle légnyomásmérőt (1180 sz.), egy August-féle pszichrométert, valamint egy mérőcsővel ellátott esőfelfogót. Az akadályok elhárultak, az eszköztár kiegészült a központi meteorológiai intézet által adományozott műszerekkel és egy szélászlóval. Ezzel a felszereltséggel 1873. január 1-jén Imets Fülöp Jákó vezetésével elkezdte működését az *observatorium meteorologicum*, avagy a „légtűnnettani észlelde”. A tevékenységre a tanári testület „in solidum is vállalkozott volt”.

2.1 A rendszeres megfigyelési tevékenység biztosítása és irányítása

A megfigyeléseket az iskola igazgatója, Imets Fülöp Jákó „nobile officiumként” 1891-ig vezette. Tevékenysége elismeréseként az 1875/1876-os tanévben a meteorol. m. kir. központi intézet külső munkatársai közé választotta.

A napi három alkalommal (általában 7, 14 és 21 órakor) végzett méréseket az igazgató igyekezett az országos meteorológiai intézet által elküldött „Utasítás” alapján a szabványoknak megfelelően megszervezni. A műszerek állapotát és a megfigyelési tevékenységet az országos központ nyomon követte. A gimnázium értesítői beszámolnak arról, hogy 1883 áprilisában „a központi meteorol. intézet felhívja a somlyói észlelő állomást, hogy az észleletek eredménye, kivált pedig a havi csapadék, mennyiség minden hó végével mielőbb beküldessék”; 1891 januárjában pedig „a meteorol. intézet igazgatóságának felhívására a csiksomlyói állomás felszereléséről jelentés terjesztetik föl”.

A meteorológiai mérések mellett „növényélettani észleleteket” (lomb fejlődése, virágzás kezdete, gyümölcserés kezdete) is végeztek a gimnáziumban; megfigyelték és lejegyezték az év fontosabb természeti jelenségeit. Ezeket az adatokat szintén évi rendszerességgel közölték a gimnázium értesítőiben.

A szerteágazó, több embert igénylő feladat elvégzésében Kiss Gusztáv, majd Szabó István „finöveldei aligazgatók” voltak Imets segítségével, Lakatos Izra terményrajz- és természettanár a növényélettani észleletek végzésében vállalt kiemelkedő szerepet. Az 1877/78-as tanévtől a tevékenységet vezető tanár az iskolai év végén két-három

tanulót „szorgalmas légtünnettani munkálkodásukért” 1-3 ezüstforint pénzjutalomban részesített.

Imets Fülöp Jákó sokoldalú iskolaszervezői tevékenysége közül jelen írás témájához kapcsolódóan fontos kiemelni, hogy megalapította és folyamatosan bővítette a gimnázium könyvtárát, amelynek állománya meteorológiai szakkiadványokkal is gazdagodott. Sok közülük a Magyar Tudományos Akadémia, a meteorológiai intézet vagy a szerző ajándékként került a könyvtár tulajdonába, újabb bizonyítékkal a Csíksomlyón végzett megfigyelések szakmai elismertségére.

1891 szeptemberében Imets saját kérésére „nyugalomba helyeztetett, mint tanár és igazgató, de egyúttal a gyulafehérvári káptalanhoz kanonokká neveztetett ki”. Az iskola új igazgatójának Bándi Vazult nevezték ki, aki a tisztséggel együtt a meteorológiai megfigyelések vezetését is átvette. Az igazgatócserével elkezdődött a tevékenység hanyatlása, amelynek első jeleként az évi értesítőkből kimaradtak a növényélettani és a természeti jelenségekről vezetett megfigyelések.

1900-ban Bándi Vazult áthelyezték a brassói római katolikus gimnáziumba, helyébe a gimnázium mennyiségtan- és természetrajztanárát, Pál Gábort választották igazgatónak. Az igazgatóváltás újabb lazítást vont maga után. Pál már nem vállalta a meteorológiai megfigyelések vezetését, a feladatot az iskola főrajz- és természetrajztanárára, Csató Jánosra bízta, aki 1911-ig végezte ezt a tevékenységet. A feladat periferizálódásának újabb jeleként az 1904/1905-ös tanévtől az értesítőkből kimaradtak a meteorológiai megfigyelések eredményeit összeítő táblázatok is.

1911-ben a gimnázium Csíksomlyóról Csíkszeredába költözött, a régi épületben pedig árvaházat létesítettek. Nem találtunk feljegyzést arról, hogy az új helyszínen milyen körülmények között folytak az észlelések. Ugyanebben az évben Pál Gábor nyugdíjba vonult, helyébe Kassai Lajos ült az igazgatói székbe, aki először Venczel József⁸, majd Borcsa Gergely mennyiségtan- és természetrajztanárokat bízta meg a meteorológiai megfigyelések vezetésével, akik ezt a tisztséget az 1913/14-es tanévig látták el. Ekkor részesítettek utoljára egy tanulót 40 korona pénzjutalomban „a meteorológiai megfigyeléseknél teljesített segédke-

8 Venczel József társadalomkutató, egyetemi tanár édesapja.

Kémenes Árpád: Meteorológiai mérések Csiksomlyón 159

zéséért”. A következő tanévben Venczel József és Borcsa Gergely hadba vonult, a megfigyelések abbamaradtak.

2.2 A meteorológiai állomás földrajzi fekvése

A gimnázium (és az udvarán működtetett meteorológiai állomás) földrajzi helyzetére vonatkozóan különböző kiadványokban eltérő adatok jelentek meg, amelyeket a 8. táblázat foglal össze.

8. táblázat

Év	Földr. szélesség	Földr. hosszúság (Ferrótól K-re)	Földr. hosszúság (Greenwichtól K-re)	Tengerszint fölötti magasság (m)	Kiadvány címe
1873	46° 23'	43° 30'	25° 50'	716,6	Verhandlungen und Mittheilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften in Hermannstadt, 1875
1873	46°21'	43°28'	25°48'	707	A meteorológiai és földdelejjégi m. kir. központi intézet évkönyve, 1875
1881	46°21'	43°28'	25°48'	706,4	A csik-somlyói róm. kath. főgymnasium értesítője az 1880/81-diki tanévről, 1881
1882	46° 23'	43° 28'	25° 48'	706,6	A csik-somlyói róm. kath. főgymnasium értesítője az 1881/82-ik tanévről, 1882
1883	46° 21'	43° 28'	25° 48'	706,4	A csik-somlyói róm. kath. főgymnasium értesítője az 1882–83-ik tanévről, 1883
1884	46° 22'	43° 32'	25° 52'	707	A csik-somlyói róm. kath. főgymnasium értesítője az 1883–84-ik tanévről, 1884

A problémával Pál Gábor foglalkozik részletesen, aki saját mérései és számításai alapján meghatározza az épület földrajzi koordinátáit és tengerszint fölötti magasságát. A mérés módszeréről és eredményeiről a gimnázium évkönyveiben megjelent két részletes tanulmányban számol be⁹. Az 1883-ban megjelent tanulmány bevezetőjében a következőt írja:

„1872. végén, a gymn. igazgató különös buzgólkodása folytán, Csik-Somlyó is meteorológiai megfigyelő állomássá szereltetvén fel, mint ilyen, helyet foglal a meteorológiai és földdelejjégi m. kir. központi intézet évkönyveiben, még pedig először az 1875-ben megjelent III. kötetben, mely az egyes állomások 1873. évi megfigyelési

9 Pál Gábor: Csik-Somlyó földrajzi fekvése. In *A csik-somlyói róm. kath. főgymnasium értesítői az 1882/83 és 1883/84-ik tanévről.*

eredményeit tünteti elé különböző összeállítások szerint, úgy ebben, valamint a későbbi kötetekben az egyes állomásoknak – s köztük Csik-Somlyónak is – földr. szélessége, hossza és tengerszint feletti magassága jelezve vannak.* A magasságot az 1873-ik évi megfigyelésekből a központi intézet számította ki, és 700,7 méternek találva, avval a megjegyzéssel kíséri a 11-ik lapon: »Úgy látszik, hogy a régebbi évkönyvekből vett magassági adatok csak egyes összehasonlításokon alapulnak és hogy ezek kelleténél jóval kisebbek.« E szerint régebbi évkönyvekben is fordul elé valami Csik-Somlyó magasságára vonatkozólag, de első, pontosabb meghatározásnak ezt tekinthetjük, nem számítva a stratégiai szempontból történt méréseket, minőket a közelebbi időben is végeztek, midőn az egész Erdélyirész katonai térképe felvétellett. Ez alkalommal minden egyes község, nevezetesebb hegycsúcs, nyereg, szoros stb. magasságát megmérték, de az eredmények nincsenek a nyilvánosságnak szánva, jöllehet tudományos célú felhasználás elöl nem záratnak el. Ezeket használta fel dr. Herbich F. is »A Székelyföld Föld- és Őslénytani Leírása« cz. munkájában, melyben Csik-Somlyó 690,649 méter magasnak van feljegyezve.**

* A földr. szélesség $46^{\circ} 21'$ -nek, a hosszúság $43^{\circ} 28'$ -nek van jelezve.

** Valószínűleg a falu között vezető út valahol a megyeház mellett.”

A fenti idézet arra enged következtetni, hogy Pál Gábornak nem volt tudomása a bécsi meteorológiai intézet évkönyveiben és a nagyszebeni Erdélyi Természettudományi Társulat folyóiratában közölt adatsorokról.

A 690,649 m tengerszint fölötti magassággal kapcsolatban Herbich tanulmányában hivatkozás található a magasságmeghatározást végző személy nevére: Franz von Hauer geológus, akinek mérési eredményei megjelentek a bécsi Császári-Királyi Földrajzi Társaság folyóiratában,¹⁰ az adat tehát nyilvános, a széles közönség számára hozzáférhető volt. Hauer szerint Csíksomlyó tengerszint fölötti magassága 364,3 bécsi öl (Wiener Klafter), azaz 354,5 Toise, ezt alakította át Herbich Ferenc méterre (ahol 1 Toise = 1,948 m; 1 Kl = 1,895 m).

10 Franz Ritter v. Hauer: Höhenmessungen in Siebenbürgen. *Mittheilungen der Kaiserlich-Königlichen Geographischen Gesellschaft*, Wien, IV. évfolyam, 1860. 7–36. p.

Kiugróan magas értéknek számít az Erdélyi Természettudományi Társulat folyóiratában¹¹ közölt 716,6 méter tszf. magasság. A kiadványban megjelent írásában Ludwig Reissenberger méterben kifejezve átvette a Mika Károly által korábban párizsi lábban megadott koordinátákat¹². Véleményünk szerint a 716,6 m tszf. magasság a párizsi lábról méterre történő hibás átszámítás eredménye lehet. A számítást végző személy valószínűleg párizsi láb helyett nemzetközi (angol) lábat vett számításai alapjául, annak ellenére, hogy az 1872-es lapszámban közölt táblázatban szerepel a mértékegység rövidítése: P. F. (Pariser Fuss, azaz párizsi láb). Másrészt a váltószámból (1 angol/nemzetközi láb = 0,3048 m) kihagyott egy nullát, és 1 láb = 0,348 méter váltószámmal számolva jutott a fenti eredményhez.

Csíksomlyó tengerszint fölötti magasságát Pál Gábor a megfigyelő-állomás tulajdonában levő Kappeller-féle barométerrel határozta meg az 1873–1882 között mért légnyomásértékek átlaga alapján. A számításokhoz budapesti meteorológiai állomás tengerszint fölötti magasságát, valamint a Budapesten és Csíksomlyón mért légnyomás, hőmérséklet és göznyomás átlagos értékét vette alapul. Csupán a légnyomás-különbséget véve figyelembe a kapott eredmény 690 m. Ez a szám egybecseng a Hunfalvy által közölt magasságértékkel, és megközelíti a Mika Károlyét. Azonban Pál Gábor szerint

„ezt csak megközelítő eredménynek tekinthetjük, mely a való értéktől még elég távol áll; minek az oka abban van, hogy a képlet levezetésénél azon feltevéshez kellett folyamodni, hogy 1-től az n-dikig minden légréteg 0° fokú hőmérséklettel birjon. Márpedig egyetlen esetben sem teljesülő feltétel, hogy két különböző magasságú hely között a légréteg mindenütt épen 0°-u legyen. Hogy a hideg levegő sűrűbb, mint a meleg, mindnyájunk előtt ismeretes. Az egyes légrétegek sűrűsége tehát nemcsak a nyomástól, hanem a hőmérséklettől is függ; azért elkerülhetlenül szükséges, hogy ez, illetőleg a levegőnek ettől függő kiterjedése, tekintetbe vétessék. De jelenleg még nem lévén ismeretes azon törvény, mely a felfelé egymásután következő légrétegek hőmérsékletének csökkenésében mutatkozik, meg

11 Reissenberger, Ludwig: Die Witterungserscheinungen des Jahres 1873 in Siebenbürgen. *Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften in Hermannstadt*, 25. évf. 1875. 33–82. p.

12 Reissenberger, Ludwig: Die Witterungserscheinungen des Jahres 1870 in Siebenbürgen. *Verhandlungen und Mittheilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften in Hermannstadt*, 22. évf. 1872. 59–113. p.

kell elégednünk az alsó és a felső légréteg hőmérsékleteinek közép értékével, melyet aztán a két hely közt fekvő légoszlop közép-melege gyanánt tekintünk.”¹³

Ezért újabb számítások szükségesek; a végeredmény 707,83 méter.

Ugyanezt a műveletsort Pál Gábor elvégezte Fiume és Nagyszeben adatainak felhasználásával is, az így nyert értékek 708,01 m, valamint 707,88 m. E három érték számtani közepáránya 707,9 méter.

Pál szerint ez tekinthető a barométer pontos tengerszint fölötti magasságának, de mivel a műszer a gimnázium emeletén, az igazgatói lakásban volt elhelyezve, és „a légsúlymérő nem maradhat állandóan azon helyen”, további számításokra volt szükség. A tengerszint fölötti magasság meghatározására legalkalmasabb pontnak Pál a „gymn. épület bejáratánál lévő 3-ik lépcső felszínét” találta, amely, saját számításai szerint, az igazgatói lakás alatt 5,18 méterrel található. A számítás végeredménye 702,72 m.

Pál Gábor számításai ellenére 1884 után 707 méter tszf. magasság jelenik meg az évkönyvekben, amely a fentiek szerint nem a földfelszín, hanem az igazgatói lakás tengerszint fölötti magassága.

A 8. táblázatban szereplő adatok szerint a földrajzi szélességre és hosszúságra vonatkozóan is eltérő eredmények születtek. A különböző források összehasonlítása során szélesség meghatározásánál 2 perc, a hosszúság meghatározásánál pedig akár 4 perc eltérés is tapasztalható. Az országos meteorológiai intézet, mint már láttuk, a földrajzi szélességet $46^{\circ} 21'$, a Ferrótól számított hosszúságot $43^{\circ} 28'$ -nek határozta meg. Pál Gábor az 1882/83-as tanévre kiadott Értesítőben a következő megjegyzést teszi:

„Hogy a földr. szélességet és hosszúságot a meteorológiai intézet honnan veszi, azt nem említi. Ezeknek meghatározására is a helyszínén végbeviendő mérések szükségesek; hogy pedig valaki az újabb időben ilyen irányú méréseket tett volna, arról itt senki sem tud. Valószínűleg régebbi katonai mérések eredményei és a cs. k. katonai földrajzi intézettől vannak átvéve. Tettek a régebbi időben ilyen irányú (legalább a szélességre vonatkozólag) méréseket és meghatározásokat a helybeli szt. Ferenczrendi szerzetes atyák; legalább erre mutat a zárdájok falát

13 Pál Gábor: Csik-Somlyó földrajzi fekvése. *A csiksomlyói róm. kath. főgymnasium értesítője az 1883–84-ik tanévről.* 3–19. p.

Kémenes Árpád: Meteorológiai mérések Csíksomlyón 163

diszítő, több különböző fekvésű napóra, melyek közül kettő 1770-ben, egy pedig 1779-ben készült. Az árnyékvető pálcza beállításához ugyanis a hely földrajzi szélességének ismerése feltétlenül szükséges. Meghatározásaik eredményei azonban a nyilvánosság előtt ismeretlenek.

Mindezekből az tűnik ki, hogy Csík-Somlyó földr. fekvését meghatározó tényezőkkel úgy a régebbi, mint a közelebbi időben is foglalkoztak, azonban ismereteseeknek csak 1875-től kezdve mondhatjuk.”

A 3. táblázatban foglaltak alapján joggal feltételezhetjük, hogy 1875-ben az országos meteorológiai intézet a bécsi évkönyvekből vette át az adatot. Az Erdélyi Természettudományi Társulat folyóiratának ugyanabban az évben megjelent száma viszont a mérések helyszínét 2 perccel északabbra és 2 perccel keletebbre helyezi.

Pál Gábor a földrajzi szélességet – drága és nehezen beszerezhető műszerek hiányában – gnómon segítségével határozta meg. Ezzel a módszerrel Csíksomlyó földrajzi szélességét $46^{\circ} 22'$ -nek állapította meg.

A földrajzi hosszúságot a Nap Csíksomlyó és Budapest fölötti delelési ideje közötti különbség alapján határozta meg, amelynek érdekében a Nap delelési idejét pontosan mutató vízszintes napórát készített. A két delelési időpont pontos meghatározásáért a csíkszeredai távíró hivatalban kérte, hogy a középídot a budapesti központból jelezzék. A távíró-hivatalok órái ugyanis, bár „mind a budapesti középído szerint járnak, de 1–2 perc hibára nem sokat adnak, a mi a hosszúság meghatározásánál 15’–30’ ivhíbat ejtene”, a központban viszont az órát „minden nap 12 órakor a csillagdából kiigazítják”. A Budapest és Csíksomlyó között mért 27 perc 20 mp időkülönbségnek „ $6^{\circ} 50'$ ivkülömbőség felel meg, melyet Budapest földr. hosszúságához, $39^{\circ} 42'$ -hez, hozzáadva Csík-Somlyó hossza gyanánt Ferrotól számítva $43^{\circ} 32'$ -et találunk.

A meteorológiai évkönyvekben szereplő hosszúság 4’-el ennél kisebb, tehát a talált érték közel 5 kilométerrel keletibb fekvést ad, a mi 16 másodperc időkülömbőségnek felel meg.”

A Google térkép szerint a napjainkban a Szent István Otthonnak helyet adó épület földrajzi koordinátái é. sz. $46^{\circ} 22' 47''$, k. h. $25^{\circ} 49' 38''$. Az alkalmazott mérési eljárás korlátait figyelembe véve Pál Gábor számításai tehát pontosnak bizonyultak.

2.3 A Csíksomlyón mért légköri paraméterek és megfigyelt jelenségek

A meteorológiai intézet évkönyveiben megjelenő csíksomlyói adatokra gyakran hivatkoznak a Magyarország éghajlatát leíró XIX. század végi szintézis jellegű munkákban.

A Székelyföld éghajlatának első, átfogó bemutatása a székelykeresztúri Állami Tanítóképző igazgatója, Kozma Ferencz tollából származik¹⁴, aki a természetföldrajzi adottságok leírása során egy teljes fejezetet szentel a Székelyföld „égajli (meteorológiai) viszonyai” ismertetésére. Csíkszereda és Csíksomlyó vonatkozásában Kozma Hunfalvynak a már ismertetett 1859–62 közötti adataira, valamint Imets Fülöp Jákó 1873–75 között végzett méréseire támaszkodik. Bár a rendelkezésre álló adatok klimatológiai következtetések levonására nem elegendők (amelyekhez a jelenlegi standardok szerint legkevesebb 30 évre visszanyúló, folytonos adatsorok szükségesek), Kozma Ferencz írására – annak úttörő jellegén kívül – azért hivatkozunk, mert tudomásunk szerint ez az egyetlen olyan átfogó jellegű munka, amely a gőznyomás és a relatív nedvességre vonatkozó csíksomlyói méréseket interpretálja.

A gőznyomás (a csíksomlyói gimnázium évkönyveiben *páryanomat*) higanymilliméterben kifejezett havi és éves átlagértékei a 9. táblázatban láthatók.

9. táblázat

Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Éves átlag
2,0	2,63	3,63	5,4	7,37	10,67	11,97	11,6	10,2	6,63	4,16	3,23	6,55

A fenti értékekre vonatkozóan Kozma Ferencz megjegyzi, hogy a gőznyomás a nyári három hónapban a legnagyobb, és a téli három hónap alatt a legkisebb; az őszi hónapokban pedig valamivel nagyobb, mint a tavasziakban. A nyári átlag több mint háromszorosan fölülmúlja a télit, s csaknem kétszeresen az évit. A minimum januárra esik, a maximum júliusra.

14 Kozma Ferencz: *A Székelyföld közigazdasági és közmívelődési állapota*. Budapest, 1879, Franklin-Társulat nyomdája.

Kémenes Árpád: Meteorológiai mérések Csiksomlyón 165

A levegő relatív nedvességtartalmának százalékban kifejezett átlagértékeit a 10. táblázat tartalmazza (erre a légköri paraméterre Kozma Ferencz a levegő középnyirkossága, viszonyos nedvessége terminusokkal hivatkozik).

10. táblázat

Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Éves átlag
92,0	89,0	83,0	77,9	75,3	75,6	78,0	79,8	85,3	82,0	88,3	91,3	83,6

Megjegyzi továbbá, hogy „a közléplégnyirkosság maximuma” január-ra, minimuma pedig májusra esik. „Általában tehát a viszonyos nedvesség minimuma a nyári évszakra esik, holott a mint láttuk az ez előtti táblázatban, a valódi páramennyiségnek a maximuma esik épen azon időszakra.”

A fenti értékeket más magyarországi állomásokon észlelt adatokkal összehasonlítva Kozma Ferencz arra a következtetésre jut, hogy „a székelyföldi levegő a magyar continentalis clima legnyirkosabbika”.

A borultságra vonatkozóan Hegyfokya Kabos katolikus pap és meteorológiai szakíró közöl átfogó munkát.¹⁵ Az 1873–1895 közötti mérések alapján a 11. táblázatban látható éves és évszakos átlagértékeket kapta (a zárójelben levő átlagokat interpolálás révén nyerte):

11. táblázat

Tavaszi	Nyár	Ősz	Tél	Év
57%	55%	(47%)	50%	(52%)

A vizsgált időszakban a legkisebb borultságot 1873 augusztusában (24%), a legnagyobbat pedig 1890 novemberében mérték (81%). Az éves értékeket tekintve 1873-ban mérték a legkisebb (36%), míg 1878-ban a legnagyobb borultságot (61%).

A csapadéokra vonatkozó adatok ismertetése során szintén megkerülhetetlen Hegyfokya Kabos neve¹⁶, aki kiszámította az 1876–1894 közötti időszakokra a csapadék átlagos értékét, valamint a sokéves átlagtól való

15 Hegyfokya Kabos: A felhőzet a magyar szent korona országaiiban. *Mathematikai és Természettudományi Közlemények*, 1899, XXVII. kötet, 3. szám. 315–720. p.

16 Hegyfokya Kabos: Folyóink vizállása és a csapadék. *Mathematikai és Természettudományi Közlemények*, 1897, XXVII. kötet, 1. szám.

eltérések mértékét. A Csíksomlyóra vonatkozó milliméterben és százalékban kifejezett adatokat a 12. táblázat mutatja:

12. táblázat

Átlag	Átlagos eltérés		Abszolút ingadozás	1876/80		1881/85		1886/90		1891/94	
	mm	%		mm	%	mm	%	mm	%	mm	%
559	83	14,74	363	-73	-13	22	4,8	31	5,2	22	3,7

Az adatsor rögzíti az 1877-es rendkívül száraz évet, amikor 339 mm csapadék hullott (az átlagtól való eltérés -220 mm, ez 39%-nak felel meg), valamint az 1884-es szokatlanul csapadékos esztendőt (az átlagtól való eltérés 143 mm, ez 26%-nak felel meg). Hegyfoky megjegyzi, hogy bár országos viszonylatban az 1876–80-as időszak volt a legnedvesebb, Csíksomlyón ez az időszak volt a legszárazabb.

Az 1884. év szokatlanul csapadékos nyaráról (júniusban 156,39 mm, júliusban 164,69 mm, augusztusban 105,60 mm csapadék hullott) így számol be Imets Fülöp Jákó a gimnázium értesítőjében (1884/85-ös tanév):

„[...] június 20, 21-én a Hargittán nagy hó ! mely csak a hónap vége felé megy el; 4. s 18. oly vihar, mely az épületek födelét felszaggatja; július 1. az Olt Alcsikon kiárad; 7-én oly felhő-szakadás, hogy Pálfalvában a gazdasági eszközöket elhordja; 10-én dér; 21. újból árvíz, a gabona fekszik; augusztus 1. Csomortánban a villám 2 embert megüt; az árvíz a lakházakba is belépik; 8-án az Olt újból kiárad; a lenyomott gabona füvesedik [...]”

Magyarország csapadékviszonyairól a meteorológiai intézet asszisztense, Raum Oszkár is részletes tanulmányt közöl.¹⁷ Az 1873–91 közötti mérési eredmények alapján kiszámította a havi és az éves átlagos csapadékmennyiséget, amelyet a 13. táblázatban foglalunk össze:

13. táblázat

	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Éves átlag
mm	16	20	30	40	66	91	75	66	42	39	27	27	539
%	3,0	3,7	5,6	7,4	12,2	16,9	13,9	12,3	7,8	7,2	5,0	5,0	

17 Raum Oszkár: A magyar korona országainak csapadékviszonyai. *Az időjárás*. 1898, II. évf., Március, 3. füzet. 65–83. p.

Kémenes Árpád: Meteorológiai mérések Csíksomlyón 167

Csíksomlyót „esőben szűkölködő” vidéknek írja le, „melynek keletkezése egyrészt azzal magyarázható, hogy Csík-Somlyó és környéke a Hargitta-hegység esőárnyékában fekszik, másrészt mert nagyobb völgyek klimatológiai tekintetben hasonlóképp viselkednek, mint a jelentékenyebb kiterjedésű síkságok. – A völgyekben u. i. szabályszerűleg kevesebb eső esik, mint a körülöttük fekvő hegygerinczekre és fensíkokon.”

A csapadék évi járása Raum szerint „januáriusi minimumban, júniusi igen erős maximumban és az októberi másodrendű maximum teljes hiányában nyilvánul, a mely Erdélyország esőzési viszonyait jellemzi kiválóképen. E típus képviselői: Nagy-Szeben, Gyulafehérvár, Maros-Vásárhely és Csík-Somlyó (1890-ig), a melyeknek kitűnő és minden tekintetben kifogástalan csapadékszámításai feltétlen bizalmat érdemelnek.”

Az uralkodó szél irányát Hegyfokj terjedelmes munkában jellemzi.¹⁸ A megfigyelőállomás ismertetése során kitér a domborzat azon sajátosságaira, amelyek a szél irányát befolyásolják: „A csíki havasok között, az Olt dél, délnyugot felé lejtő tágas, katlanszerű völgyében, a Nagy Bükfej nyugoti oldalán. Északkelet, kelet felé patak mellékvölgye nyílik. Vidéke észak, északnyugot, délnyugot felé elég nyílt. A két főszél NE, W.”

A szerző később az uralkodó széliránnyal kapcsolatban az alábbi pontosítást teszi: „Csík-Somlyón télen és tavasszal NE, nyáron és ősszel W”.

A légnyomás (légnyomást) jellemzőit a magyar éghajlatkutatás egyik úttörője, Róna Zsigmond foglalja össze.¹⁹ A csíksomlyói meteorológiai állomáson történő légnyomásmérések körülményeinek ismertetése során figyelemre méltó, más forrásokban nem szereplő adatokról tesz említést:

„Az észlelő főt. Imets F. Jákó, gimn. igazgató volt, ki 1873-tól kezdve megszakítás nélkül folytatta a leolvasásokat az 1180. sz. Kappeller-féle állomási barométeren, melynek állandója 1872 júliusában + 0,14 mm-nek találtatott. E műszer alkalmasint légbuborékot kapott 1888-ban, a mit az állomáson akkor nem vettek észre, de zavaró

18 Hegyfokj Kabos: *A szél iránya a magyar szent korona országaiban*. Budapest, 1894, Kir. M. Természettudományi Társulat.

19 Róna Zsigmond: *Légnyomás a Magyar Birodalomban 1861-től 1890-ig*. Budapest, 1897, Kir. M. Természettudományi Társulat.

hatása kétségtelenül meglátszik az adatokon, mert a műszer a légnyomás változásait már nem követte pontosan. Ez okból az évkönyvekben közölt adatokat 1888 augusztustól kezdve kihagytam a sorozatból.

Miként főtiszt. Bándi Vazul gimn. Igazgatótól értesültem, Imets 1888 őszén lakást változtatott, mely alkalommal néhány csepp higany kiömlött a barométerből, de levegő állítólag nem ment be a vacuumba. A helyváltozás következtében akkor a barométer 5 m-rel mélyebbre került, de Bándi, ki az állomást 1891-ben vette át, megint visszahelyezte a barométert a régi magasságba. A barométer magasságára nézve azt az adatot fogadtam el, mely a cs. és kir. kat földrajzi intézet kiadványában* található és mely szerint a csíksomlyói meteorológiai állomáson (reáliskola?) a magasságjegy 706,99 m. Megemlítendő, hogy az állomás 1891 decemberben új műszert kapott és pedig az 1185. sz. Kappeller-félet (hibája = - 0,96 mm).

Az itt előforduló sorozat homogén; az 1888. évi augusztus - decemberi adatok számított értékek. A különbözeteket Nagy-Szebennel alkottam meg az 1873-78/88 időszakból s a 16 illetőleg 15 év átlagos különbözeteivel történt a sorozat kiegészítése. Az észlelési idő: 1881-1886. Vegyest 7^h , 2^h , 9^h és 7^h , 2^h , 8^h , a többi években pedig 7^h , 2^h és 9^h .

* Mittheilungen des k. u. k. Militärgeographischen Instituts."

Róna kiszámította a légnyomás 1873-1888 között mért értékeinek havi és évi összegét. Megadta továbbá, az 1861-1890-es időszak havi és éves átlagértékeit is (az 1861-72 és az 1889-90 évekre vonatkozó adatokat extrapolálás révén nyerte). Számítási eredményeit a 14. táblázat foglalja össze:

14. táblázat

Év	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Évi
Σ1873-88	11232,4	11209,1	11164,2	11157,5	11180,9	11192,2	11198,3	11206,8	11228,9	11223,4	11208,5	11194,8	11199,75
K1861-90	701,36	700,59	697,01	698,06	699,24	699,52	699,84	700,43	702,08	701,72	700,56	700,49	700,08

Kémenes Árpád: Meteorológiai mérések Csíksomlyón 169

A hőmérsékleti viszonyok bemutatása során Róna Zsigmond és Fraunhoffer Lajos²⁰ részletesen kitér a mérési körülményekre és az ezekből adódó mérési hibákra:

„Csik-Somlyó. Imets Jákó főgymn. igazgató úrtól van egy jó és pontos észlelési sorozatunk 1873–1891. július. A hőmérő főtiszt. Imets Fülöp Jákó apátkanonok kegyes értesítése szerint 1873–88-ig a gimnázium nyugoti oldalán egy emeleti ablak előtt volt kitámasztva félméternyre a faltól, a 2 órai terminuskor tehát a védőköpenyt a Nap érte. 1888-ban a hőmérő a finevelői épület elé került, a hol dél felől is a Naptól fődött helyen ván felállítva. A község a Fel-Csík tojásdad alakú medenczejének délkeleti szögletében fekszik 700 m. magasságban. Keletről közvetlen érinti a Keleti Kárpátok határlánczának Somlyó nevű nyúlványa, délfelől alacsony dombvidék határolja, nyugatról 10 km. távolságban a Hargita hegy láncza, észak felől mintegy 35–40 km. távolban a Fekete-Rez, mely a Maros forrásait táplálja és a Hargitát összeköti a keleti hegylánczcal. A megfigyelési idő a téli hónapokban gyakran 7^h 2^h 8^h különben 7^h 2^h 9^h. Különbségeket számítottunk egyrésről Nagy-szebennel (Reissenberger-féle sorozat 6^h 2^h 10^h) 1873–1880-ig és másrésről 1881–1890-ben Maros-Vásárhely és Csik-Somlyó közt. A kettőből levezetett középpel alkottuk a 30 évi értékeket; de minthogy a két sorozat nem adja ugyanazon eredményt, egyes hónapok néhány (0,3°) tizedre bizonytalanok.”

A Csíksomlyóra vonatkozó hőmérsékleti átlagértékek a következők:

15. táblázat

Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Év
-7,4	-5,3	0,3	7,2	12,3	15,3	17,4	17,1	12,6	7,7	0,5	-4,8	6,0

Rendkívül hideg volt 1888 januárjában. A hónap első napjaiban a meteorológiai évkönyv adatai szerint a csíksomlyói állomáson mérték Erdély területén a legalacsonyabb hőmérsékletet, -34,8 Celsius-fokot.²¹

A gimnázium értesítőiben megjelent adatok alapján a legmagasabb hőmérsékletet, 34,3 Celsius-fokot 1895 júliusában mérték.

20 Róna Zsigmond, Fraunhoffer Lajos: *Magyarország hőmérsékleti viszonyai*. Pest, 1904, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság.

21 Az 1888/89-es tanévre kiadott gimnáziumi értesítőben -30,1 °C jelenik meg.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

1873. január 1-jén Csíksomlyó csatlakozott az akkor még kialakulóban levő országos meteorológiai megfigyelő hálózathoz. A gimnázium keretén belül működő „légtünettani észleldét” az akkori Magyarország legkeletibb megfigyelőállomásaként tartották számon, az innen beküldött mérési eredményeket a kor szakemberei gyakran felhasználták az ország éghajlatáról írt munkáikban.

Bár többen segítették, a megfigyelőállomás felszerelése és működtetése az iskola akkori igazgatója, Imets Fülöp Jákó magánkezdeményezésének tekinthető, akinek visszavonulása után a vállalkozás fokozatosan veszít a súlyából, háttérbe szorul, majd az első világháború kitörésével teljesen megszűnik. Jelentősége abban áll, hogy az 1873–1904 közötti időszakról standardizált műszerekkel végzett, folyamatos mérési sorozatot hagyott az utókorra.

Pandemoniac II., 2020
(60 x 60 cm, olaj, vászon)

A LEGNAGYOBB KINCS AZ, HOGY BÁRMIT MEGTEHETEK A SZÍNPADON

- *Gagy Katinka beszélgetése*

László Kata színművésznővel, a székelyudvarhelyi

Tomcsa Sándor Színház munkatársával -

László Kata majdnem a kezdetektől, a színház 1998-as alakulása óta tagja a székelyudvarhelyi társulatnak. Igazi energiabomba, aki állandó lendületben tartja nemcsak önmagát, de környezetét is. A dráma-szerepeken kívül a gyerekelőadások kedvelt szereplője is. Színészi pályájáról, a színházhoz, illetve szerepeihez való viszonyulásáról beszélgettünk, ugyanakkor a magánemberre is kíváncsiak voltunk: milyen ő, ki ő, miután lejön a színpadról?

*

- *Milyen út vezetett a világot jelentő deszkákra?*

- Göröngyös, ugyanakkor elég egyértelmű út vezetett idáig, mivel színész családba születtem, színházban nőttem fel. Úgyhogy egyik játszóterem a színház volt. Anyai nagytatám, Péter Antal színházigazgató volt Sepsiszentgyörgyön. Édesapám, László Károly, közismert nevén Puki bácsi, majdhogynem egyik alapítótagja a szentgyörgyi Tamási Áron Színháznak - ő friss színészként került oda. A nővérem, László Zsuzsa is színésznő lett, sőt, édesanyám is színésznő szeretett volna lenni. De mivel édesapával komollyá vált a kapcsolatuk, és családalapításban gondolkodtak, lemondott a színészi pályáról, és teljesen annak szentelte életét, hogy édesapám pályája kiteljesedhesen, és egy egészséges családi környezetet tudjon biztosítani a gyerekeinek. Színházról szólt az életünk, ha tetszett, ha nem, télen, nyáron, hóban, fagyban, játszótéren, otthon, úgyhogy a színház eléggé meghatározta az életem. Ott játszottam a színházban, ott ültem a sűgő mellett, és tátott szájjal figyeltem, ahogy a színészek készülnek belépni a színpadra.

- *Megkívántad ezt a világot?*

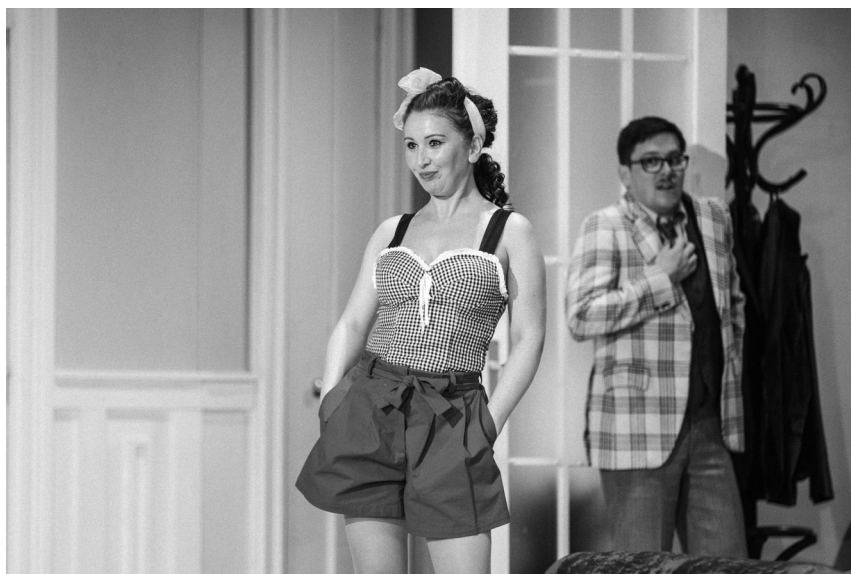
- Igen, magába szívott, „megfertőzött”. Ámulva néztem ezt a világot: hogyan lényegülnek át a színészek, hogyan lépnek színpadra, és ott milyen csodák történnek.

- *Mikor és hogyan kerültél az udvarhelyi színházhoz?*

- Nagyjából a kezdetek óta itt vagyok. 1998-ban megalakult a színház, és én két évre rá érkeztem, 2020 őszén.

- *Ha visszanezel erre a hosszú periódusra, mit nyújtott neked a Tomcsa Sándor Színház?*

- Mindent. Ez egy komplex dolog. Hívtak más színházakhoz is. Abban, hogy idekerültem, közrejátszott az akkori szerelem is, mivel a fiú udvarhelyi volt, ugyanakkor nagyon megtetszett ez a társulat. huszonnégy évvel ezelőtt egy olyan színházhoz szerződtem, ami akkor bontogatta szárnyait. A lelkes kis társulatán kívül semmije nem volt, nem volt még jogi státusza sem, nem voltak adottak a legalapvetőbb feltételek, eszközök, háttérsemmélyzet ahhoz, hogy egy normális körül-

*László Kata Neil Simon Furcsa pár című előadásában
(Fotó: Kelemen Kinga)*

mények között működő színházról beszélhessünk. De mind egyet akartunk: egy minőségi, közönségét szerető és kiszolgáló repertoár-színházat, és mindezt nagy-nagy lelkesedéssel, odaadással, lehetetlent, akadályt nem ismerve. Azt hiszem, mindent megtettünk ezért a színházért, amit megtehattünk: együtt építettünk díszletet, készítettünk kellékeket, tisztítottuk, mostuk jelmezeinket, szolgáltuk és segítettük egymást, ahol csak tudtuk. Azon túl, hogy tehetséges emberek szerződtek ide, a társulat nagy érdeme az volt – ezt vendégszínészek, rendezők is megerősítették –, hogy ez egy kis sziget. Hálás vagyok minden egyes szerepért, minden egyes rendezővel, díszlet- vagy jelmeztervezővel, koreográfussal való találkozásért. Hálás vagyok a közönség szeretetéért, az elmúlt huszonnégy éviért.

- Biztos, hogy nem mindegyik szerep nőtt egyformán a szívedhez. Ki tudsz emelni párat, amelyekre bármikor szívesen visszaemlékszel?

- Nagyon érdekes, mert vannak olyan szerepek, amikről hajdanán azt mondtam, ezt bármeddig el tudnám játszani. Például Csehov Másája vagy az *Üvegfigurák*ban játszott Laura karaktere. Több szerep van, ami különösen kedves, akár vígjátékbeli szerepek is. De most már tudom, hogy mindegyik szerepet a szakmai- és magánéletemnek éppen abban a periódusában kellett valamiért játszanom, és az már lejárt. Már nem tudnám elképzelni, hogy ezeket újra játsszam. Az idő eltelt, már egy más korban is vagyok. Ami egyszer lejárt, azt magam mögött hagyom. Azoknak megvolt a helye, megvolt a miértje: miért azok a szerepek találtak rám, mit tettek hozzá az életemhez, hogyan formálódtam ezekkel a szerepekkel, mit tudtam ezekkel kommunikálni, mit jelentettek számomra? Annak ellenére, hogy ezek a szerepek mérföldkövek voltak a szakmai életemben, azokra már többet nem vágyom. A magánéletemmel is egy bizonyos mezsgyén összeér a szerep. Hiszen az belőlem táplálkozik az én lelkemen, az én egyéniségemen keresztül születik meg, tehát tulajdonképpen benne vagyok az élettapasztalatommal, fájdalomimmal, félelmeimmel, görcseimmel, céljaimmal, a világszemléletemmel, szóval óhatatlanul minden benne van. Ezekbe a szerepekbe beleformálódok.

- *Van szerep-bakancslistád?*

- Érdekes módon nincs. Mindig az a fontos, és az válik álommá, amit éppen megkapok. Tehát nincs bennem az az érzés, hogy valamely karakter eljátszására vágyom. Attól kezdve, hogy valamit nekem szánnak, azt mondják, hogy ezzel kell kezdened valamit, attól a perctől álommá válik. És a tudásom legjavát adva megpróbálom a legkomplexben, legmélyebben, legtisztábban megformálni és közvetíteni. Viszont ami izgat, hogy hogyan játszanék egy néma szerepet, amiben nincs szöveg, csak tartás, érzelmek, tekintet, semmi más. Vagy akár szívesen megpróbálnék idegen nyelven játszani. Nekem egy nyelv hatalmas gát, furán vagyok a nyelvekkel, valamiért nehézkesen használom őket.

- *De az anyanyelveddel biztos egész más a helyzet.*

- A látszat ellenére a magánéletemben nem vagyok a szavak embere, nagyon nehezen beszélek. A szerepeken keresztül szeretek beszélni, kommunikálni. A szerepek jelentik a segítséget. Nagyon sok ember nem is hiszi el, ha azt mondom, hogy színészként ilyen gátjaim vannak, hiszen a beszéd az egyik munkaeszközöm.

- *Eszembe jut egy gondolat A kis hercegből, miszerint „a beszéd csak félreértések forrása”. Ezt te is hasonlóan gondold?*

- Igen, én is sokszor ettől félek: valamiről beszélnem kell, de hajlamos vagyok elveszíteni a fókuszot, és nem a lényegre fogalmazom meg, hanem körülírom, körüljáróm, és elkezdek mellékutakra tévedni, aztán egyszer csak nem tudok visszakanyarodni az eredeti témához. Félek, hogy nem azt közvetítem, amit valójában érzek vagy nagyon határozottan gondolok. Ha szavakba öntöm, már szertefoszlik. Ezért is jelent nagy kihívást számomra, ami most a színház repertoárján szerepel: egy improvizációs előadás, amitől borzalmasan rettegek. Megvan egy bizonyos keret, amelyek között kell mozognunk, megvan az előadás struktúrája, de az egész improvizációra épül, és 80-100 ember előtt szabadon kell beszélni. Nehéz és összetett dolog rögtönözve, őszintén, lényegre törően beszélni, és ott az adott helyzetben valamit közvetíteni, hogy ne keltsen zavart, és partner tudjál lenni a kollégád számára, tudjál olyan méltó módon jelen lenni velem, ami előbbre viszi a történetet.

- Sok színész nem szeret előtérben lenni, miután lejött a színpadról. Te hogyan viszonyulsz a nyilvánosságához?

- Én sem szeretek. Sőt zavart vagyok. Például a bemutató utáni protokollokon is feszélyezetten és szorongva megyek ki az emberek közé. Én az exhibicionizmusomat – amennyire kell – kiélem a színpadon. Az életben sokkal egyszerűbben szeretnék létezni, és ahogy telik az idő, egyre jobban erősödik meg bennem ez: nem feltűnően, nem harsányan, nem erőszakosan, hanem minél egyszerűbben és tisztábban. A szakmámban és a magánéletemben is egyre jobban foglalkoztat az a gondolat, hogy az egészséges magamutogatás és az egoizmus között hol húzódik a határ? Hol kezdődik az, amikor őszintén, tisztán, nem egóból közvetítünk valamit egy egészen egyszerű, letisztult formában? Fiatalon a szerepeimet nagyon sokszor felszínesebben fogalmaztam meg. Sokkal többet nyomott a latba a magamutogatás, mintsem a lényegre koncentráció. Most már jobban izgat, hogy ezt a fajta exhibicionizmust hogyan lehet egészségesebben kezelni, vagy éppen félretenni az egót? Nem kell mindenáron mindent megmutatni magamból, hanem valóban csak a lényegget, azt, ami fontos, amit a helyzet megkíván, vagy hogy ne érezzek készletetést arra, hogy lejátsszam a kollégát. Ha én most ennyit kaptam, akkor nekem ennyi a dolgom. Ebben közvetítsek annyit, amennyi szükséges, és ne többet.

- Hogy érzed, a színészetben mi a legnagyobb kincs vagy ajándék számodra?

- A legnagyobb kincs az, hogy tulajdonképpen bármit megtehetek a színpadon. Játshatok a testemmel, a gondolataimmal, az érzelmeimmel, és ebben kiélhetek mindent, ebbe tényleg minden belefér. Csodák tudnak megszületni. A sok frusztrációt, görcsöt, fel nem dolgozott sérelmeket, mindent ki lehet játszani, mindent át lehet formálni úgy, hogy ezzel ráadásul adsz, megajándékozol embereket.

- És mi a legnehezebb a színészetben?

- A legnehezebb az, hogy friss tudj maradni, naprakész. Hogy ne fásulj el huszonvalahány év után sem, ne égj ki. Hatalmas félelmem évek óta, hogy már nem tudok újat nyújtani a közönségnek, hogy eszköztelenné váltam, már mindenemet felhasználtam, már nem tudok

megújulni. Igaz, egy új szerepben másképp játszom, de abban is az én eszköztárammal, testi adottságaimmal, képességeimmel vagyok jelen, ami behatárolt. Nehéz, hogy hiteles maradj, nap mint nap rá tudj csodálkozni a kollégára, a világra, új energiákkal tudj nekifutni, hogy ne veszítsd el a hitedet, nyitott tudj maradni, érzékeny, fogékony, rugalmas, testileg, szellemileg, lélekben egyaránt. Ha el is bizonytalanítanak dolgok, képesnek kell lenned naponta újragondolni és újrafogalmazni a színház értelmét és miértjét.

- *Fizikailag mennyire jelent nehézséget ez a szakma? Mert az az észrevételem – értsd a lehető legjobban –, hogy ti tulajdonképpen eladójátok a testeteket a színháznak, a közönségnek.*

- Ez így igaz. Ez is egy nehézsége a szakmának: a közönség nem érezheti, hogy fájdalmaid vannak, akár lelki, akár testi, annak ellenére, hogy a színpadon a színész egy másfajta állapotba kerül, amiben ezeket nem érzékeli olyan intenzitással. Az adrenalin tompítja ezeket. A fizikai igénybevétel attól is függ, hogy milyen típusú előadásról van szó, mert egyik jobban igénybe vesz, a másik kevésbé. Az egyik szövegcentrikus, a másik mozgáscentrikus, mint például az ebben az évadban bemutatott *Nyolckor a bárkán* című gyerekelőadásunk. Egyébként az is a színész feladata, hogy a testét rendben tartsa, legyen állóképessége, hogy ne jelentsen problémát a fizikai megterhelés. Nem véletlen, hogy a legtöbb színész valamilyen sporttevékenységet folytat.

- *Szerinted melyek azok az emberi tulajdonságok, amelyek elengedhetetlenek egy színész számára?*

- Ami számomra fontos, sőt egyre fontosabb ebben a szakmában, hogy alázatos és szerény tudj maradni, valamint tisztelettel legyél a színpad és a kollégák iránt. Hogy bármi történik, bármilyen sikerek érnek, bármilyen visszajelzéseket kapsz, ne bódítsanak el, ne vigyenek el rossz irányba. Legyél képes rácsodálkozni a fiatal kollégákra, a frissességükre, bátorságukra. Nekem az fontos, hogy huszonvalahány év után is a fiatal kollégáktól tudjak tanulni. Ne azt érezzem, hogy csak nekik van tanulnivalójuk tőlem, hanem inspiráló legyen számomra a frissességük, egészséges pimaszságuk, bátor játékuk.

- *Van-e olyan szerep, amelynek eljátszását nem vállalnád, mert félsz tőle, vagy egyszerűen távol áll tőled?*

- Az *Afterparty* című improvizációs előadás – amit október végén mutattunk be – minden alkalommal félelemmel tölt el.

- *De mégis igent mondtál rá. Mondhattál volna nemet is?*

- Nem tudom, hogy mondhattam volna-e nemet, de valamiért mégis azt éreztem, hogy igazából ebben nekem részt kell venni, és nincs egy kézzelfogható okom, amivel megmagyarázhattam volna azt, hogy miért nem vállalom. Mert nekem színészként igenis képesnek kell lennem arra, hogy improvizáljak a színpadon, feszegessem a határaitam, és a magamban felállított korlátokat megpróbáljam lerombolni. Az egy hatalmas könnyebbség, amikor meg van írva egy darab, van egy szereped, és a szerep bőrébe bújva tudsz kommunikálni, valamit közvetíteni. Tudod, hogy a keretek között bármi történik, de az technikailag rendben van, működni fog. Nehézség ez az improvizáció annak ellenére, hogy tanítják az egyetemen, időnként kell is rögtönöz-nünk, azonban teljesen más, amikor van egy adott szöveg, egy adott helyzet, vannak kapaszkodók, amikből ki tudsz indulni. Nehéz abból a szempontból is, hogy ezzel közvetítenünk kell valamit, szólnia kell valamiről, ami a nézőt megfogja, miközben a partner számára is inspirálónak kell lenned.

- *A tavalyi évadban – azt hiszem, mondhatjuk – a legnagyobb alakításod a Flynn nővére volt a Száll a kakukk fészkére című előadásban. Azt hogy élted meg? Mennyire tudtál behelyezkedni annak a karakternek a bőrébe?*

- Nagyon hálás vagyok ezért a szerepért. Azért is volt érdekes, mert ez a szerep tulajdonképpen nem volt a darabban, hanem a rendezővel közösen találtuk ki és építettük fel. A rendező azt akarta, hogy ebből valami testesebb szerep szülessen a női főszereplő, Ratched nővér mellé. Olyan valakit akart, aki az átmenetet testesíti meg egyfelől az intézet kíméletlen szigorúsága, másfelől a férfi főszereplő, McMurphy nonkonformizmusa és a betegek kiszolgáltatottsága között. Valakit, aki egy kicsit ellensúlyoz. Tulajdonképpen kitaláltuk azt, hogy ő az ellenpontja a rezsimnek, az a figura, aki ott áll a két világ között, nem

lehet tudni pontosan, hogy hova tartozik. Nagyon hálás vagyok a rendezőnek, mert bár közösen indítottuk el ezt a szerepet, de aztán szabad kezét adott nekem, és tulajdonképpen én építhettem fel.

- Szerintem ez is közrejátszott abban, hogy a nézők szavazatai alapján a tavalyi évadban te kaptad a közönségdíjat.

- Jó érzés, és nagy hálával tölt el, hogy ilyen visszajelzéseket kapok, mert nagyon érzékenyek és sebezhetőek vagyunk, minden nap megkérdőjelezünk mindent. Például azt, hogy elég-e, amit nyújtunk, valóban érdemben tudjuk ezt tenni, minőséget tudunk hozni? Meg tudunk újulni, fel tudunk frissülni, nem okozunk csalódást a nézőknek? Nap mint nap előlről kell kezdeni mindent, újra kell építeni, és soha nem tudjuk, hogy mi lesz a vége, mennyire valósul meg, mennyire tud kiteljesedni. Ha kapsz egy ilyen visszajelzést, az nagyon fontos és hálával tölt el, de közben meg viszonylagos ez az értékelés. Sok mindentől függ, hogy éppen ki lesz közönségdíjas. De hangsúlyozom, hogy nagyon fontos, hogy ezektől a visszajelzésektől vagy akár egy komolyabb díjtól is az ember ne szálljon el, hanem tudja helyén kezelni.

- Mi az, amit László Kata szívesen tesz, miután lejött a színpadról?

- Fontos az életemben a futás, ami fizikailag és mentálisan is helyretesz. Amit még nagyon szeretek, az a terepbiciklizés, motorozás, kirándulás, tánc, de imádok kézműveskedni is. Ugyanakkor önkéntes munkát végzek, ahol tudok.

- Sok ilyen ügyet felkarolsz. Honnan ered ez a szociális érzékenység benned?

- Ezt a családból is hozom. Édesapám volt az, aki mindig meg akarta menteni a világot, az elesetteket, mindig arra törekedett, hogy megtalálja azt a közeget, ahová el kell juttatnia a színházat, egy kis örömet, vidámságot, játékot, szeretetet. Így kereste fel az öregotthonokat, a cigánytelepet, cigányiskolát, árvaházakat vagy éppen a börtönt. Ebben nőttek fel, és biztos, hogy ez is érzékenyített. Azon túl az idő teltével egyre jobban érzem, hogy nem véletlenül nincs gyermek az életünkben, nekem valami más dolgom van. Meg szeretném érteni, mi az én dolgom azon kívül, hogy színész vagyok, mi az, amiben egy kicsit hozzá tudok

tenni magamból a nagy egészhez? Egyre jobban erősödik bennem, hogy az önkéntes munkával tudok egy kis játékosságot, békességet, harmóniát csempészni az emberek életébe.

– *Az, hogy a párod is a Tomcsa Sándor Színháznál dolgozik, könnyíti vagy nehezíti a párkapcsolatokat?*

– Tulajdonképpen nincs, miért neheztse. Viszont abból a szempontból nem érzem szerencsésnek, hogy nem szeretem bevinni a magánéletemet a munkahelyemre, hiszen bármennyire is külön akarjuk választani, mégis csak egy párként vagyunk ott jelen. Amiben ez könnyebbséget jelent, hogy egy olyan emberrel élek együtt, aki teljes mértékben érti ezt a közeget, tudja, hogy miről szól a színház mindenfajta nehézségével, csínjával-bínjával, furcsaságával. Ezt nagyon sok civil ember nem érti, és nem tudja a helyén kezelni. De azt kell mondanom, hogy hál' Istennek nem színész, hanem fénytechnikus. Egyfelől fantasztikus dolog, hogy egy színészcsaládba születtem bele, és ezzel nekem egy csomó minden megadatott az életben. Ugyanakkor egy idő után ez egy kicsit fárasztó, hiszen mindig felfokozott állapotban, szélsőségesen, nagyon intenzíven éltünk meg mindent. Jólesik egy kicsit csendesebb közegben, egy hétköznapi emberrel élni együtt, de aki pontosan tudja és érzi, hogy mikor kell engem szárnyalni hagyni, és mikor kell kicsit visszarántani a földre.

– *Ha lenne egy másik életed, amiben nem színész lennél, akkor micsoda?*

– Nagyon sokáig eszembe se jutott, hogy mi lenne, ha nem színész lennék, mert annyira egyértelmű volt, hogy nekem ezt kell csinálni, hiszen óhatatlanul erre a pályára tereltek. De ahogy telik az idő, egyre többször és mélyebben felmerül bennem ez a kérdés: mi van, ha nem egy színészcsaládba születek bele, ha nem befolyásolják az életutam ebbe az irányba? Akkor én, mint különálló egyén merrefelé indulok el? Ami nagyon érdekel, az a kirakatrendezés, ebben szívesen kipróbálnám magam, vagy akár a lakberendezésben, belsőépítészetben vagy dizájnban is. Gyerekkoromban sokféle mozgásformával próbálkoztam, de az én nyughatatlan, kapkodó természetem nem nagyon segített abban, hogy bármelyik mellett is kitartsak. Ha másképp alakulnak a dolgok, akkor lehet, hogy a mozgás irányába indulok el. Mondjuk balett-táncos leszek, táncművész, tornász vagy műkorcsolyázó. De érdekel még a

kézművesség is. Mindenfélével próbálkozom: bőrből ékszereket, táskákat készítek, azonkívül különféle tárgyakat. Nagyon-nagyon izgatnak azok az eszközök, amelyek szembejönnek velem a hétköznapokban: kanál, villa, kő, ág, konzervdoboz, hogy mindezekkel mit lehet még kezdeni, azon túl, amire hivatottak, és hogyan lehet új formát adni nekik, vagy egy új értelmet? Mindenben ezt keresem. Hogyan lehet felöltöztetni, és mi lesz belőle, mit hogyan lehet átalakítani, és hogyan tud egy új életet élni?

- Végezetül egy nehéz kérdést teszek fel. Ha egyetlen szóba kellene belesűrítened, hogy szerinted mi a színház, mit mondanál?

- Ettől félttem, hogy meg fogod kérdezni, és nem fogok tudni válaszolni rá. Nem tudom. Feloldozás?

*Lebegés, 2022
(50 x 70 cm, olaj, vászon)*

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Antal István - Székelyudvarhely
Antal Margit - Csíkszereda
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília - Gyergyóremete
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Bán Árpád - Alsóboldogfalva
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Bardócz Ferenc - Gyergyóditró
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászónújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Böloni Domokos - Marosvásárhely
Böloni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalu
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna - Kovászna

- Császár Vilmos - Csíkrákos
 Csávossy György - Nagyvárad
 Csatlós Mihály Levente - Kézdi-
 vásárhely
 Cseke Péter - Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyárad-
 köszvényes
 Csiki Zoltán - Parajd
 Dr. Csiszár Anna - Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda
 Csúcs Mária - Csíkszereda
 Daczó Katalin - Csíkszépvíz
 Dánél Sándor - Csíkszereda
 Damó Csaba - Kézdivásárhely
 Darkó Béla - Marosvásárhely
 Daróczi Béla - Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József -
 Csíkszereda
 Darvas Mária - Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula - Kolozsvár
 Dávid Katalin - Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál - Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán - Kolozsvár
 Deák Botond - Réty
 Deák Ferenc - Csernáton
 Deme László - Csernáton
 Demeter Edit - Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs - Csíkszereda
 Dénes Emőke - Homoródalmás
 Dénes Erzsébet - Homoródszentpál
 Doboly Beatrice - Vajdahunyad
 Dobos Sándor - Nagyvárad
 Dimény János - Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel - Felsőbánya
 Domokos Éva - Arad
 Ft. Drócsa László - Nyárádszereda
 Duma András - Klézse
 Egyed Emese - Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor - Csíkszereda
 Elekes András - Csíkpálfalva
 Elekes Antal - Temesvár
 Elekes-Józsa Márton - Gyergyóújfalu
 Elekes Károly - Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter - Kászontalitz
 Elekes Zsuzsanna - Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus - Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal - Székelyudvarhely
 Farkas László - Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós - Segesvár
 Farkas Réka - Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert - Csíkszereda
 Fekete István - Csíkszereda
 Ferencz Edit - Gyergyóremete
 Ferencz Éva - Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella - Kézdivásárhely
 Ferencz Imre - Csíkszereda
 Dr. Ferencz László - Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán - Brassó
 Dr. Finta Ella - Szilágysomlyó
 Fodor György - Székelyudvarhely
 Dr. Fodor István - Csíkszereda
 Fodor István - Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál - Sepsiszentgyörgy
 Forró László - Bukarest
 Fuják Gyula - Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva - Szeben
 Fülöp Dénes - Székelyudvarhely
 Fülöp Géza - Marosvásárhely
 Fülöp Lajos - Székelykeresztúr
 Fülöp László - Csernáton
 Fülöp Sándor - Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás - Majlát
 Fülöp-Török Réka - Kézdivásárhely
 Gábor Emőke - Csíkszereda
 Gagy József - Csíkszentlélek
 Gajdó Albert - Csernáton
 Gál Katalin - Gyergyóújfalu
 Gáll Levente - Csíkmadaras
 Gálfalvi György - Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső - Gyergyószent-
 miklós
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely

- Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csíkcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágysomlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármásfalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Eszter - Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroška - Méréfalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köllő Éva - Borszék
 Kürti Miklós - Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér - Gyergyóremete
 Laczkó Szentmiklósi Endre - Gyergyóremete
 László Attila - Jászvásár
 László Bakk Anikó - Kolozsvár
 László Csaba - Csíkszereda
 Lászlófy Pál István - Csíkszereda
 Dr. László Ilona - Marosvásárhely

- László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Maştaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna – Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely

- Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sőbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Szabó-Biró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely

Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy

Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsis-
 zentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsis-
 zentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszensimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídreg
 Községi Könyvtár – Homoródmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád

- Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalva
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyaros
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falva (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-
 szentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyer-
 gyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
 györgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
 gyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspök-
 ség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Küllapcsola-
 ti Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely

Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-
 miklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
 tár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Boga Tamás László – Szeged
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm

Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentés
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolyomos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazakas Edit – Cegléd
 Dr. Fazakas Márta – Budapest
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentés
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fúzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese –
 Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Iancu Laura – Velence
 Jámbor Zoltánné – Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest

- Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
 Juhász Béla - Abasár
 Kántor József - Baja
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Kézdi Anna - Battonya
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Koszta Csaba - Sukoró
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császárszék
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Mária József - Nyíregyháza
 Márton Károly - Hőgyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miakich Gábor - Budapest
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Levente - Szigetmonostor
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nagy-Major Gábor - Pápa
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh István - Százhalombatta
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pados József - Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Száraz Miklós György - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány

- Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
sonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tomán Sándor – Szegvár
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd
Tök János – Kecskemét
Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
Ungváry Rudolf – Budapest
Dr. Varga István – Orosháza
Dr. Varga Péter Pál – Budapest
Vargha György – Tápióbsicske
Várhelyi Gyula – Tokaj
Dr. Várszegi László – Pécs
Dr. Vass Ágnes – Budapest
Vass Szabolcs – Parád
Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
Vincze Gábor – Deszk
Vitályos Ágnes – Budapest
Vörös István – Budapest
Zalán Tibor – Budapest
Zsolnai József – Hernád
- Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
– Budapest
Könyvtárellátó Kht. – Budapest
Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
László – Budapest
Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
Magyar Patrióták Közössége – Buda-
pest
MTA Társadalomtudományi Köz-
pont – Budapest
MTA Titkárság – Budapest
Mogyoróssy János Városi Könyvtár
– Gyula
Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
Egyesület – Algyő
Országgyűlés Hivatala – Budapest
– 2 db. egyéves előfizetés
Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
gatóság – Budapest
Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
– Paks
Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
Páterház Panzió – Szentés
Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
Szegedi Tudományegyetem Egyete-
mi Könyvtára – Szeged
Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
gyógyászati Központ – Budapest

INTÉZMÉNYEK

- Algyői Faluház és Könyvtár
– Algyő
Baka István Alapítvány – Szeged
Bouchal Kft. – Budapest
Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
sága – Budapest
Erdély Barátainak Köre Kulturális
Egyesület – Szolnok
Etnoproject Bt. – Isaszeg

Amerikai Egyesült Államok

- Borbély Melinda – Laguna Beach
Farkas Szabolcs – Milwaukee
Fodor Albert – New York
Kirják Attila – New York
Kiss István – Hawley
Kovács Árpád – Maryland
Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

- Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs
Dr. Forbáth Klára – Bécs
Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
Dènes-Pichot Hanga – Chécy
Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
Dr. Dobó Tibor – Demmin
Gaál Julianna – Aalen
Haáz Katalin – Braunschweig
Juliana Johrend – Buchen
Kisslaki László – Steinbach
Schultz Orsolya – Rostock
Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
Szakács-Konnerth Mihály –
Friedrichshafen
Száva Péter – Krefeld

Svédország

Antal Imre – Ljungby
Csata Attila – Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya
Benda Török Lívia – Moholgunaras
Csáki Edina – Topolya
Lengyel Emese – Topolya
Nagy Majláth Ágota – Topolya
Nyirádi Hajnalka – Topolya
Pressburger Kucor Blanka – Topolya
Rancz Károly – Pancsova
Surányi Roland – Óbecse (4 darab egyéves előfizetés)
Tari István – Óbecse
Vajda Annamária – Topolya
Vastag Gázsó Hargita – Topolya
Zolcer Andrea – Topolya
Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
Kiss Mónika – Órös
Pallér Péter – Komárom
Selye János Gimnázium – Komárom

Ukrajna

Vári Fábián László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.